

Културно
наслеђе
Србије

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Заведено у инвентар Библиотеке
Српског народног позоришта
под бр. 454
у Београду 194. год.
Библиотекар.

ДЕЦЕМБАР
1918—1938

Културно
наслеђе
Србије

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 12
Година LVI

Редакциони одбор
д-р СТЕВАНО ПОПОВИЋ, д-р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ДРАГОЉУБ
ЗЕКАВИЦА, МИЛОРАД СИМОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ и
д-р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Децембар
1958 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Како је изведено уједињење Срба, Хрвата и Словенаца — Милан А. Костић	879
Први децембар — триумф југословенске мисли — Д-р Виктор Новак	894

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ:

Претседништво, Градско веће и Опште одељење — Божа Л. Павловић	901
Кратак преглед финансија Општине града Београда — Момир Гломазић	912
Судско одељење — Страхиња Ст. Којић	924
Дирекција трамваја и осветљења — Инж. Ал. Дојчиновић	933
Техничка дирекција — Арх. Драг. М. Поповић	960

*

Национална улога градова	973

Књижевни додатак:

За своју груду [Записи из прошлих дана] II — Драгица Лазовић	980

Прилози за историју Београда:

Како је изгледао улични саобраћај у старом Београду. — Установа првог трамваја са коњском вучом — Дим. Ц. Ђорђевић	988

Друштвена хроника:

Слава Краљевског Дома Карађорђевића	992
Прослава 1. децембра у јубиларној години	992
Прослава двадесетогодишњице Уједињења у београдском стегу скаута „Аvala“	997
Славе београдских друштава: Ратници са потопљених бродова спавили су св. Николу; — Слава Југословенске речне пловидбе и Српског брод. друштва	997
Скупштина и слава Удружења носилаца Карађорђеве звезде с мачевима	998
Слава Ђачке трпезе Њ. В. Краљице Марије	1001
Француски привредници у Београду	1001

Политички живот:

Велики предизборни збор привредника на београдском Сајмишту	1002
Избор народних посланика	1007

Социјална хроника:

Стварање кухиња за сиротину	1011
Гостовање Миланске Скале и Римске опере у Београду	1014
Скулптичка дрвена статуа девојака	1015

Конкурс за хигијенски уређене ресторани-кафана и хотеле трећег ранга — С.Р. 1016

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић	1020
Регистар питања расправљених одлукама Државног савета, које су објављене у „Београдским општинским новинама“ у 1938 години	1024

Приватни огласи . . . . .

Слика на корицама: 1 децембар 1918, уметнички рад проф. г. Ивана Тишова

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Излази једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Преплата: годишње 150—, полугодишње 80— динара. Поједини број 10— дин.
Цена огласа: Цела страна 800—, пола стране 500—, четврт стране 300—[дин. Огласи на корицама 50% скупљи.
 Нековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54 300.
 Уредништво и администрација: Кнегиња Љубице 1/II — телефон 26-242.
 Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Руководи се не бранају.

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ ПРЕТСЕДНИШТВО, ГРАДСКО ВЕЋЕ И ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

Израдити један преглед рада Општине града Београда за ових 20 година од ослобођења до данас претставља једну тешкоћу и један ризик. Тешкоћу због тога што Општина наше престонице није стално већ повремено, и то врло ретко, издавала прегледе својих годишњих пословља из којих би се могла сачинити једна статистика и извући потребне констатације. Ризик због тога, што писац долази у положај да пропусти који значајнији момент, а задржи се на чињеницама спореднијег значаја. Кад се то двоје има у виду, и тешкоћа и ризик, у које писац упада без своје кривице, онда се може дати права мера напису, који треба да у главним линијама оцрта рад Престоничке општине за њених 20 година послератног живота.

Наш задатак је да обрадимо део тога општег рада, који обухвата Претседништво, Градско веће и Опште одељење наше Општине.

Пре него што приступимо третирању овако постављене тројне поделе, морамо се за тренутак зауставити на положају, који је наша Општина заузимала у нашем законодавству за ових 20 година.

Београдска општина за време Србије управљала се по општем закону о општинама од јуна 1903 год. који је у неколико махова био допуњаван у размаку од 1903 до 1909. Тај закон, који је примењиван све до 25 септембра 1934 године, имао је само неколико одредаба које су се односили специјално на Београд, иначе је и Општина београдска морала да се управља по истим оним прописима, који су важили за обичне сеоске општине. Такво стање кочило је у многоме полет престонице, који је она могла и морала да покаже на свима пољима свога комуналног рада. Значајније измене и допуне Закона о општинама из 1903 извршене су на почетку шестојануарског режима и то законом од 12 фебруара и законом од 11 марта 1928 године, које су се специјално односила на Београд. Под новим околностима, које су му створиле ове измене и допуне, Београдска општина се развијала све до 25 септембра 1934 када је ступио на снагу нови Закон о градским општинама, који је Београд дефинитивно издвојио из заједничког система са сеоским општинама.

Значајан преокрет у апарatu за обављање општинске службе настао је ступањем на снагу Статута Општине града Београда и Статута Дирекције трамваја и осветљења, који су донети на основу чл. 4 Закона о изменама и допунама

у Закону о општинама, од 11 марта 1929 године. Организација службе, подела по дирекцијама и начин пословања и данас је у главном онакав, како је установљен поменутим статутима из 1929 године. У току ове године може ће да се види биланс рада и пословања Општине града Београда у току десетогодишњег трајања њених статута.

А сада да пређемо на наш задатак.

САСТАВ ПРЕТСЕДНИШТВА ОД УЈЕДИЊЕЊА ДО ДАНАС

По старом Закону о општинама, општине су биле у пуном смислу самоуправна тела, чије су управе биле биране од народа тајним гласањем,

Г. Коста Главинић
(1918. г.)

и у току трајања свога мандата имале су да положу рачуна само својим бирачима. Њихов рад био је подложен контроли надзорних државних

власти, која је била стриктно нормирана, тако да тај надзор није могао да кочи слободу рада и одлучивања општинске управе у њеном самоуправном делокругу.

Општина је имала једног претседника, једног потпретседника и већи број кметова, и сви они чинили су општинску управу у ужем смислу. Карактеристика старог општинског система управе била је у томе што је постојао општински суд, који је по закону управљао Општином. Претседник Општине био је претседник општинској суда, тако се и потписивао, а кметови су били чланови општинског суда и тако се потписивали. Суд је доносио формалне пресуде, решења и одлуке из своје законом одређене надлежности. То стање остало је све до 1929. год. када је у Београду заведен нови систем: општинска управа састављена од претседника, два потпретседника и једног кмета-правника. Претседник и потпретседници потписивали су заједно одлуке које су доносили, а кмет-правник водио је све судске послове Општине. На тај начин извршена је подела послова у Општини на самоуправне и судске послове.

Послови Претседништва су узимали разне облике и обиме према општем стању Београда и његовим потребама. У колико се сам Београд развијао и напредовао, и послови Претседништва су расли упоредо. То је као и са министарствима. У малој предратној Србији претседник је имао служитеља пред вратима, који је пријављивао публику, као што је то био случај са министрима. Данас и Претседник општине, као и министри има шефа кабинета, више секретара и писара неколико служитеља, који му омогућавају да своје многобројне послове и дужности у вези са претстављањем општине свршава на време и како треба. Док је претседник општине био и претседник суда, онда је тај колективни начин рада и управе изискивао компликованији систем рада. Требало је тражити и постизавати сагласност у свима питањима која су решавана, а познато је колико је тешко ту сагласност постизавати у нашој средини. Један од главних разлога, што су многи проблеми престонице рђаво решени или уопште нису решени, лежи у тој тешкоћи, да се дође до једног објективно израђеног система управе, који би био консеквентно спровођен. Променама управе следовале су промене начина рада, промена службеног персонала па према томе и промена у његовом раду. Нико се није бринуо за одржавање континуитета у раду и њега стварно није ни било. Партијске управе су имале своје заједничке критеријуме за рад, сваки рад политичких противника са основом или без основа оглашаван је као погрешан и штетан, а сопствени рад, чак кад је био и штетан и погрешан, приказиван је у нарочитој боји као једино правилан и користан.

Такав систем рада није могао произвести један плански и систематски развој Престоничке општине. Рад на парче погађа целину, и они који су тако на парче радили нити су видели нити

су могли видети целину. Тај рад био је у главном такав, што је сваки претседник доносио собом у Општину своје личне назоре и схваташа. Вольја претседника је надокнађивала а често и замењивала закон. Санкције за то су биле и ретке и веома тешке. И ако управне јединице које су у најужем додиру са грађанством, општине су код нас биле недовољно организоване, без доовољно законских уступава, и других одређених услова за правилан рад. Људи су по своме знању и спреми били мањом испод нивоа места које су заузимали, и осим неколико изузетака, страшно су подбацивали. Ново претседништво је дочекивано са великим надама и поверењем само зато, што је старо било разочарало све оне, који су полагали у њега наде приликом промена. Ту је континуитет био изгледа сталан, али зато увек негативан.

† Михајло Марјановић
(1919. г. и други пут од 1923—1925. г.)

Од ослобођења до првих избора за општинску управу, који су обављени крајем лета 1920. године, Београдска општина је имала једног за другим двојицу вршилаца дужности претседника. Први је био Михајло Марјановић, адвокат, који је ту дужност претседника обављао од почетка 1919. год. па све до 9. новембра исте године, када га је на том положају заменио Др. Коста Јовановић. Управа овог другог трајала је све до 25. августа 1920. године.

На седници општинског одбора од 2. септембра 1920. год. изабран је за привременог претседника Београдске општине г. Ђока Каравановић, адвокат. Његова управа трајала је од 2. септембра 1920. до 3. марта 1921.

Претседништво, Градско веће и Опште одељење

Први избори путем народног гласања обављени су на дан 6. марта 1921. год. и на тим изборима београдски грађани су изабрали за претседника своје Општине радикалског кандидата Доброг Митровића, адвоката. Његова управа трајала је од 9. марта 1921. до 12. марта 1923. године.

† Добра Митровић
(од 1921—1923. год.)

Други избори путем гласања грађана обављени су 19. августа 1923. год. и на тим изборима изабран је за претседника Општине радикалски кандидат Михаило Марјановић. Његова управа трајала је од 22. августа 1923. до 5. јануара 1925. године.

Трећи избори извршени су 22. августа 1926. год. када је изабран демократски кандидат г. Др. Коста Кумануди, проф. Универзитета. Његова управа предала је дужност новој јер је уследила смена управе г. Куманудија под режимом од 6. јануара. Та смена извршена је 18. фебруара 1929. године.

Законима о изменама и допунама у Закону о општинама из 1929. год. укинуто је гласање народно за избор претседника и заведен нови начин постављања путем Кољевог указа.

Пово постављање путем гласа извршено је 14. фебруара 1929. године.

Тада је постављена нова управа Општине београдске, која је овако била састављена: претседник г. Милош Савчић, инжењер и бив. министар; потпретседници г. Др. Милослав Стојадиновић, публициста и г. Војислав Зајина, професор Универзитета и кмет-правник г. Исидор Про-

тић, адвокат. Ова управа је радила по новом обрасцу, са једним општинским одбором, који је био постављен декретом министра унутрашњих послова. Та управа радила је до 23. маја 1930. год. и у својим главним линијама продужила је рад претходне управе на уређењу Београда. У заслугу ове управе мора се приписати доношење Статута Општине града Београда и Статута Дирекције трамваја и осветљења, којима је изведена потпуна организација и реорганизација служби, која и данас постоји.

Друга општинска управа постављена Краљевим указом, била је управа г. Милана Нешића, инжењера и проф. Универзитета. Њено трајање се простира од 23. маја 1930. до 12. маја 1932. год. И ова управа наставила је са несмањеним еланом рад својих двеју претходница и много је допринела оспособљавању поједињих техничких служби.

Трећа општинска управа, постављена Краљевим указом била је управа г. Милутина Петровића, сенатора и претседника првостепеног суда у пензији. Та управа радила је све до 5. јануара 1935. год. Та управа уложила је велика сретства у уређење приступних путева, пошумљавање и паркирање.

Д. Коста Кумануди
1926. 1928—1930.

Културно наслеђе Србије

Четврта општинска управа, постављена Краљевим указом је се обавила са данашњом управом, са г. Владом Илићем на челу.

За ових десет година Београд је имао, према предњим наводима три привремене упра-

ве, три управе изабране од народа путем гласања и четири управе постављене Краљевим указом.

У овај преглед управа нисмо унели управу г. Филипа Филиповића, публицисте, који је на изборима од 22 августа 1920 изабран као комунистички кандидат за претседника Општине, јер је та управа одмах смењена, тако да није оставила никаквог трага у управљању Општином.

По новом Закону о градским општинама из 1934 год. одређено је, да се општинске управе бирају путем гласања, али до данас још нису расписани избори за градске општине, већ су постављане од стране државних власти.

Из предњег излагања се види у главним линијама хронолошки преглед састава претседништва Општине града Београда за протеклих двадесет година. Што се тиче рада самог претседништва ту ћемо сумарно истаћи, да се тај период дели у два дела у погледу компетенције и моћи одлучивања. Први део обухвата период трајања старог Закона о градским општинама, када је општински суд имао исто толико власт као и општински одбор, у по неким случајевима чак и већу него он. Други период почиње од ступања на снагу новог Закона о градским општинама, по коме је у градском већу усредређена сва власт одлучивања, а претседник је само изврши орган његов. Изван тога он може да прима у службу дневничаре без припита градског већа, у колико му ипак оно одобри потребне кредите за то по буџету.

II

ОПШТИНСКИ ОДБОР — ГРАДСКО ВЕЋЕ

По старом србијанском закону о општинама општински одбори су били наставак логично проведеног принципа народне самоуправе. Они су решавали о буџету, наметима и утрошку прихода. Општински судови су водили све остале послове општинске самоуправе. То су били у смањеном обиму влада и парламент локалног значаја.

По новом Закону о градским општинама Градско веће је проширило делокруг рада у односу на ранија права и дужности општинског одбора. Постоје до данас још немамо градска већа по избору, већ по постављању — не може се дати никакав суд о томе, каква ће бити та будућа самоуправа, која би требала да произађе из новог Закона о градским општинама. Али, оно што се још данас може са сигурношћу тврдiti јесте, да ће то у многоме зависити од личности, које буду заступљене у Градском већу. То се видело у главном и код постављених већа. Ако су у њему људи, који желе да имају и контролу и иницијативу у својим рукама, онда се утицај већа све више утврђује; у противном значај прет-

седника постаје све већи, а његов утицај све јачи, и скоро је раван утицају Градског већа. То долази отуда, што је механизам управе по новом Закону о градским општинама још нов, а могућности које он пружа већу још недовољно познате, и непотпуно примењене. Због тога су врло ретки случајеви иницијативе Градског већа у питањима већег значаја, где је та иницијатива не само од важности, већ тако рећи први услов за сваки рад општине у пространој области комуналне политике.

Г. Милош Савчић
(од 1929—1930 г.)

Рад општинског одбора у периоду 1919—1934 најбоље се огледа у броју одржаних седница и броју предмета, решаваних на тим седницама. Тада је показује следећа табела.

Година	Број седница општинског одбора	Број предмета	Година	Број седница општинског одбора	Број предмета
1919	30	273	1927	45	639
1920	41	461	1928	57	540
1921	19	243	1929	36	380
1922	12	143	1930	40	670
1923	30	214	1931	36	810
1924	37	362	1932	37	699
1925	17	293	1933	15	516
1926	20	276	1934	11	407

Рад Градског већа у периоду 1934—1938 види се из следеће табеле:

Година	Број седница градског већа	Број предмета
1934	9	332
1935	30	2301
1936	21	2276
1937	12	1933
1938	9	1907

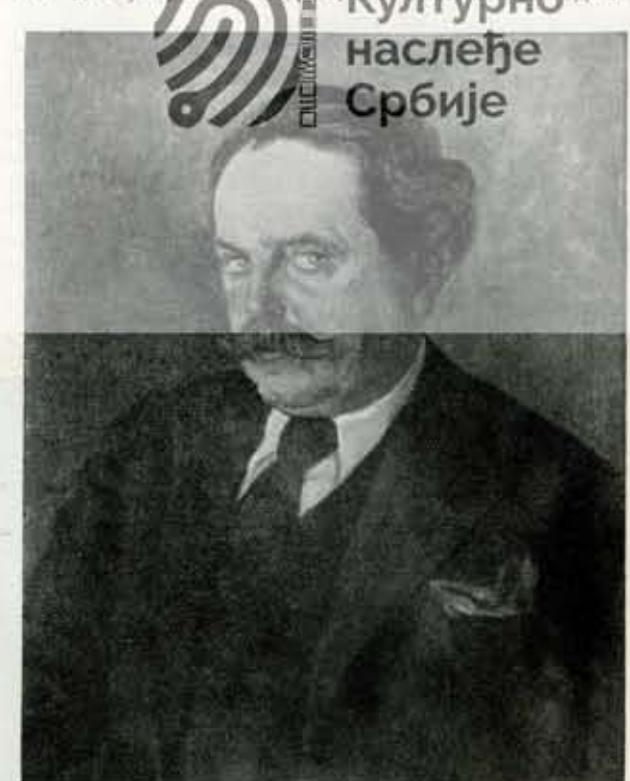
Из ових табела види се да је број седница општинског одбора, просечно узев био већи годишње, него број седница Градског већа. Године 1927 и 1928 биле су најплодније по броју седница, а то су уједно две последње године живота избраних општинских управа. Напротив, што се тиче броја предмета решаваних на седницама, види се да је године 1935 и 1936 Градско веће имало далеко већи број предмета на решавању, него ма када раније општински одбор. Ако према године 1927 и 1928 узмемо да је број 12 просечан број предмета решаваних на једној седници општинског одбора, онда је Градско веће у 1935 год. требало да одржи 192 седнице, да би решило 2301 предмет, а у 1936 да одржи 189 седница за 2276 предмета.

Г. Милан Нешић
(од 1930—1932 г.)

Међутим било би можда погрешно посматрати овај однос само цифарски. Кад се загледа мало дубље у технику пада општинског одбо-

ра и градског већа, одмах пада у очи једна осетна разлика. Седнице општинског одбора никада нису пролазиле без великих и дугих дискусија, а седнице градског већа пролазе увек готово без дискусије. На седници општинског одбо-

Г. Милутин Петровић
(од 1932—1935 г.)

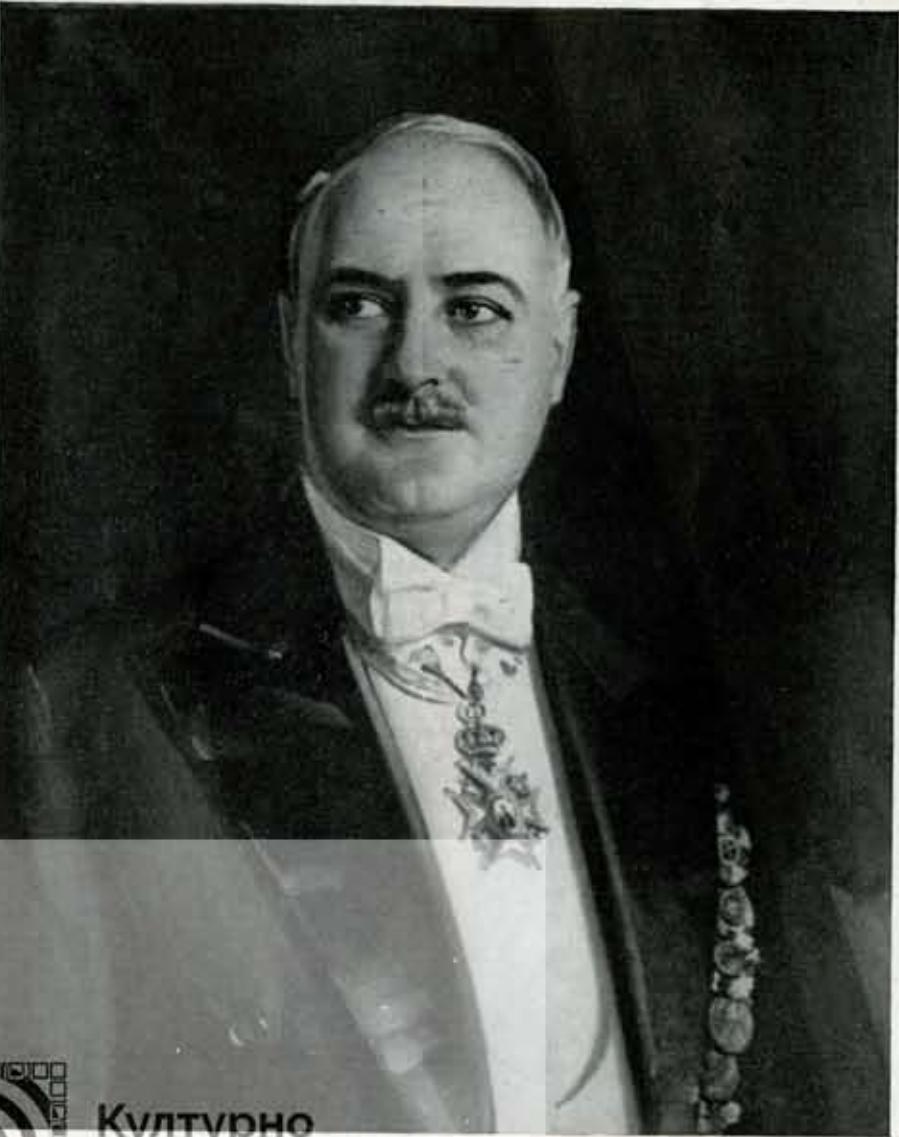
ра за десетак тачака, понекад и око једне једине, вођена је дискусија по више часова, а градско веће изглаза понекад цео дневни ред од 200 тачака за непун час. Ово се може објаснити тиме, да у градском већу нема опозиције, јер је оно именовано од стране Министра унутрашњих послова. Да је бирано од народа по партијском систему, онда би се партије уткивале, да преко својих представника у градском већу задобију или сачувавају позиције, а то се не може постигати ћутећи. Последица тога би било, да би градско веће са много времена и говора решавало мало предмета.

Сеју активност општински одбор — односно данашње градско веће испољава и доношењем разних правилника, уредаба и статута, којима организује и регулише како поједине своје службе, тако и многобројне односе грађана и општине. За последњих десет година донето је преко педесет разних правилника, уредаба и статута, који данас чине подлогу рада целокупне општинске службе. Ма колико овај број изгледа импозантан, он је ипак само мањи део онога што још треба урадити, па да све службе буду добро и потпуно организоване. Општина је један организам који се обнавља и многе мере, донете данас као корисне и потребне, морају се мењати кроз две-три године, најдаље пет

до десет година. Београд расте и развија се једним појачаним темпом, а данашње доба носи као главно обележје, да за све хоће и захтева стручност и специјалност. И као што је за медицину у Београду готово престала потреба за лекарима целокупног лекарства, јер се свуда траже лекари специјалисти, тако су попут лекара и остale службе разгранате на по више сродних специјалних служби. Свако увођење нове службе захтева и нов правилник или уредбу, и отуда та комунална законодавна активност градског већа никада неће доживети свој крај. Пред њим данас стоји као најважнији проблем општинске политike питање доношења новог статута о организацији служби, статута о градским чиновницима и службеницима, као и остали статути, уредбе и правилници, којима би се довела у

би задржали на тешчици њихова рада. Главни њихов посао обављан је на пленарним седницама. Само одлуке донете на тим седницама имале су важности и спровођене су у живот, у колико их државне надзорне власти не би задржале од извршења, као противне закону.

Ранији општински одбор делио се на више комисија или секција, као: правна, финансијска, техничка, санитетска, и т. д. кроз које су претходно проучавани поједини предмети са стручног гледишта. Кад су комисије, односно секције давале повољно мишљење по одређеном предмету, онда је он упућиван пленарној седници општинског одбора. Тада начин рада није био предвиђен ранијим законом о општинама, већ је зведен као уобичајена пракса. Ту праксу прихватио је нови Закон о градским општинама, који

Културно наслеђе Србије

Г. Влада Илић
(од 5-1-1935 год.)

склад са законом о градским општинама постојећа општинска служба у Београду.

Овај преглед рада општинског одбора односно градског већа не би био потпун, ако се не

предвиђа сталне одборе градског већа и иде толико далеко да им омогућава извесну компетенцију. Новим статутом који би био донет на основу новог Закона о градским општинама одреди-

ла би се врста и граница те компетенције. Тако да ће посао буде обављен, моћи ће да се оправда права физиономија градског већа.

III ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

По Статуту Општине града Београда од 1929 створено је Опште одељење поред осталих одељења и дирекција на које је подељена општинска служба. У надлежност Општег одељења спада разноврсна административна служба општег карактера. У почетку ово одељење је имало следеће отсеке:

1. Кабинет Претседништва
2. Деловодство
3. Персонални отсек
4. Правни отсек
5. Административни отсек
6. Статистички отсек
7. Војни отсек.

Доцније су одлукама Градског већа пребављени у састав Општег одељења:

а) Из Одељења за социјално и здравствено стање:

1. Културни отсек са, Библиотеком, градским музејом и Уредништвом општинских новина,

в) Из Привредно-финансиског одељења:

2. Контролни отсек.

Исто тако створена су још два нова отсека, у духу новијих законских прописа и потреба, и то:

1. Отсек за обавезно телесно васпитање омладине;

2. Отсек за одбрану од напада из ваздуха.

Као што се види, Опште одељење има једанаест отсека, који сваки за себе има засебну врсту послова, а по својој природи има општи карактер, јер се односи било на све грађане, било на све градске службе.

Ми ћемо укратко додирнути послове ових отсека, јер нам простор не допушта никакво улагање у детаље њихова рада за протеклих двадесет година.

Послови Отсека Кабинета тесно су повезани са радом и функцијама Претседништва. То је општа служба пријема, обавештавања, давања упутства, објашњења и свих осталих радњи у вези са свечаностима и другим приредбама, које Општина организује или узима учешћа у њима.

Послови Деловодства Градског већа нераздвојно су везани са радом Градског већа и Претседника; оно претставља административну спону између њих. У Деловодству се сустичу предмети свих одељења и дирекција, оно их износи Градском већу и по одобрењима његовим враћа им односним службама на извршење. У Деловодству постоје све одлуке ранијег Општинског одбора и сада Градског већа, постоје записници и регистри, из којих се може увек тачно утврдити кад је која одлука донета, и шта је по њој даље урађено. У доба честих промена општин-

ских управа и промена чиновничког персонала, Деловодство претставља у ствари кључ општинске службе, пошто је оно једино место где се брзо и лако могу упутити у послове и потпуно нова лица, којима је та служба била потпуно непозната.

Персонални отсек обављаје све послове персоналне природе, као евидентије службеника и кретање у служби, извршавање одлука о постављањима, премештајима, отпуштањима и пензионисањима, и остале послове мањег значаја. Интересантно је овде истаћи према подацима Персоналног отсека кретање броја службеника у нашој општини, као и њихов положај.

До 1919 год. Општина је имала нешто мање од 800 службеника. Када је преузела у своје руке Трамваје и осветљење од Белгијског друштва, број службеника се попео на 1.300. Од тада је број службеника стално растао.

До 1922 год. када је донет први службенички Статут, општински чиновници нису уживали никаква нарочита права, нити пак обезбеђења на случај старости. Сваког часа могао је општински чиновник бити избачен из службе, без икакве отпремнице, или какве друге накнаде. Тек доношењем првог Статута почело је редовно службовање, стварао се постепено кадар службеника од каријере, постојало је лично и породично обезбеђење у виду личне и породичне пензије. Али, тај Статут је био само увод у темељнију обраду и организацију општинских служби, која је изведена тек 1929 год. новим Статутима, о којима смо говорили на другом месту.

Кретање службеника и њихов број најбоље се могу видети из бројева, које наводимо у следећој табели, по годинама и врсти службеника и то према подацима Персоналног отсека, само за раздобље од 1934 до 1938, т.ј. за последњих пет година.

Година	Разврстаних	Хонорарних	Дневничара	Укупно	Примедбе
1934	1083	369	314	1776	
1935	1019	443	909	2371	
1936	1052	494	883	2429	
1937	980	581	809	2370	
1938	918	674	916	258	Ово је бројно стање службеника без особља Дирекције Т. и О.

Из овог прегледа види се да број разврстаних службеника стално опада, док се број хонорарних скоро удвојио, а дневничара скоро утројио за последњих пет година. Ако се ова персонална политика продужи, онда ће можда за нових пет година стање бити такво, да се број сталних разврстаних службеника неће ни примећивати. Није овде место да се упуштамо у оцену ове појаве, али она је у сваком случају толико важна, да заслужује посебну пажњу.

Што се тиче броја пензионера, њихово крећање за исти период времена овако изгледа:

Стане у години	Пензије по статуту из		Свега	Примедба
	1922	1929		
1934	189	65	254	
1935	174	78	252	
1936	165	96	261	
1937	154	106	260	
1938	137	126	263	

Из овог прегледа се види, да број пензионера по Статуту из 1922 опада, а оних из 1929 расте, али се укупна цифра одржава за свих пет година скоро на истој висини.

У погледу породичних пензија треба истаћи једну аномалију, да се и данас, после 10 година важности Статута из 1929 породичне пензије одређују по Статуту из 1922 год. и да оне износе невероватно мале суме. Тако један шеф отсека, који данас прима годишње 50.000.— динара и улаже у фонд непрекидно на тај износ плате да би његова породица као основ за пензију имала 10 или 12.000.— дин. колико је он по Статуту од 1922 год. имао плате. Породичне пензије износе од 60 до 100.— дин. месечно, и кад Општина тим пензионерима не би давала додатак на скупоћу, онда би оне формално поумирале од глади.

Правни отсек, на чијем челу стоји као шеф пуномоћник града Београда обавља све радње пред редовним судовима и осталим државним властима, где се општина појављује било као тужилац било као туженик. Преглед рада овог отсека најбоље се огледа у подацима, које је он сам пружио.

Тако је било спорова, чија вредност не пре-
лази 500.— дин.

У години	Укупно спорова	по којима је одржано рочишта
1933	839	950
1934	596	500
1935	707	2044
1936	303	2158
1937	301	648
1938	380	343

Укупна вредност ових спорова износи 1,425.200.— динара.

До 1934 није се водио никакав специјалан регистар спорова и предмета, по којима је Правни отсек вршио заступање општинских интереса. Те године он је уведен, и према томе се може утврдити за сваку годину шта је отсек радио по тужбама и споровима.

У години 1934 било је 238 грађанских спорова од којих се у 163 спора Општина појавила као тужилац, а у 75 као туженик. Вредност тих спорова била је 17,158.320. Одржано је 1.755 рочишта. Окончано је 59 спорова, од којих 40 у корист Општине, 10 спорова су решена на штету Општине, док је по 9 спорова тужилац био одбијен од потраживања.

У години 1935 вођена су 402 спора, у којима је у 324 Општина била тужилац, а у 78 је била тужена. Укупна вредност тих спорова је била дин. 7,629.356. Одржано је 990 рочишта. Окончан је 171 спор од којих 142 у корист општине а у 7 спорова Општина је изгубила, док је у 18 предмета тужилац одбијен од свог потраживања, а у 4 спора Општина је одбијена од потраживања.

У години 1936 вођено је 139 грађанских спорова; и то у 112 Општина је била тужилац, а у 27 била је тужена. Вредност ових спорова је била дин. 1,163.189. Одржано је 1284 рочишта, на којима је окончан 41 спор, и то: 38 у корист Општине. По 1 спору Општина је изгубила, а по 2 предмета тужилац је одбијен од потраживања према Општини. Остали спорови још су у току.

У години 1937 било је 184 спора, од којих је општина у 129 тужилац, а у 55 туженик. Вредност тих спорова износила је дин. 15,476.889.— Одржано је 1.163 рочишта, на којима је окончано 46 спорова, и то у 45 пресуђено је у корист Општине, а у 1 спору Општина је изгубила. Остали спорови су у току.

У години 1938 поведено је 282 спора, у којима се Општина у 232 појавила као тужилац а у 50 као тужена. Вредност тих спорова је била 14,475.395 дин. Одржано је 932 рочишта, на којима је окончано 29 спорова, и то 26 у корист општине, а у 3 спора Општина је изгубила. Остали спорови су у току.

Осим послова пред редовним судовима, у којима се Општина стара за заштиту својих интереса, било као тужилац, било као туженик, постоји читав низ других радњи, којима је Правни отсек штитио интересе општине. Ту нарочито спадају: тражења забрана, пријаве у стечајеве, продаје депозити и оставинске масе код разних судова.

У години 1934 тражена је 101 забрана; поднето 28 пријава у стечајеве; поднето 230 пријава при продајама непокретних имања, поднето 15 пријава у депозите и 10 пријава у оставинске масе.

У години 1935 тражено је 50 забрана; поднето 120 пријава у стечајеве; поднето 180 пријава при продаји имања; 10 пријава у депозите и 20 у оставинске масе.

У години 1936 тражено је 42 забране; поднето 150 пријава при продаји имања, 15 пријава у депозите и 15 у оставинске масе.

У години 1937 тражено је 70 забрана; поднето 223 пријава при продаји имања, 11 пријава у стечајеве, 35 пријава у депозите и 10 пријава у оставинске масе.

У години 1938 тражено је 10 забрана; поднето 15 пријава у стечајеве, 123 пријава при продаји имања, 31 пријава у депозите и 15 у оставинске масе.

Поред предмета грађанске групе, Правни отсек је водио и послове по кривичним предметима, мањом против општинских службеника за утје и злоупотребе у службеној дужности. Највећи део ових кривица отпада на особље Дирек-

ције трамваја и осветљења, Управе трошарине и Управе водовода:

У години	Поднето је кривич. тужби	одржано претреса
1934	76	10
1935	55	70
1936	101	110
1937	62	70
1938	56	91

Све су ове кривице окончане у корист Општине пресудама редовних судова, сем неколико, које се још воде код виших судова, према изјављењима жалбама.

На пословању Правног отсека задржали смо се из два разлога. Прво, зато што је то једна од важних грана општинске службе, којој је задатак да брани општинске интересе, пред судским властима. Друго због тога, што се у нашој јавности сасвим неоправдано укоренило уверење, да сваки спор који води Општина или држава мора да се сврши на њихову штету. Наведени подаци јасно говоре да то није тачно, у колико се односи на Општину.

Статистички отсек требало би да обавља послове чланства града и настањивања, да води бригу о саставу и вођењу бирачког списка и да води оне послове града, који спадају у чисту статистику. Међутим, он је рђаво организован, без сретстава и особља, он или непотпуно или никако не води своје послове. Чисту статистику у опште не води, јер није организован на тој

основи. Бригу о настањивању такође не води, јер није образована градска пријавница. Води послове око завичајности — чланства града, ма да би му и у тим пословима требало омогућити, да буде добро опремљен и да увек распољаве тачним подацима. Он такође води и бирачки списак, према постојећем закону, али и тај списак показује недостатке, који су последица недовољног броја стручног особља који на њима ради.

У погледу развоја Београда по броју становника, прирашају, рођењу и умирању, као и у погледу његовог привредног развоја, Статистички отсек своје главне податке добија од државних пописа, који се врше сваке десете године. Општина је за ових 20 година извршила један једини попис за свој рачун, без везе са државним пописом, и то 1929 год. Она не издаје никакве статистичке алманахе нити годишњаке, као што то раде други градови у земљи и у иностранству. Уређење овог отсека намеће се као једна од најхитнијих дужности Општине.

Административни отсек обавља ону врсту послова, за коју би му назив: „Отсек за јавне исправе“ боље пристајао. Он издаје све врсте исправа за које није надлежна ни једна друга служба или установа. Међу тим исправама спада 26 врста уверења, поред великог броја разних других потврда, исправа и докумената.

Број издатих јавних исправа од 1921 до 1938 види се из ове табеле:

Војни отсек обавља на територији Београда све оне послове војне природе, који су по прописима војних закона стављени у дужност Општине. Београд има читаву једну армију војних обвезника и тако велики број људства, подложног војној обавези захтева један сталан апарат службеног особља, који ће водити евиденцију о њиховом кретању, вршити разна саопштавања и обавештавања. Тада посао је у порасту, према природном порасту градског становништва.

Послови отсека воде се по секцијама. Тако постоје секције: мобилизацијска, официрска, регрутна, обвезничка, коморска, инвалидско-добротворачка, архивска и позиварска. Сами називи секција показују којом се врстом војних послова она бави.

Обим послова регрутне секције од 1921 до 1938. г. види се из следећег прегледа:

Година	Број предмета	Број написаних позива
1921	4.998	6.498
1922	6.794	8.500
1923	8.864	11.364
1924	10.820	14.200
1925	12.950	16.300
1926	15.430	20.150
1927	17.568	22.630
1928	21.620	28.205
1929	22.762	29.540
1930	29.871	38.100
1931	36.106	48.030
1932	39.903	52.301
1933	51.830	68.270
1934	57.964	76.320
1935	52.143	69.045
1936	37.410	49.150
1937	23.06	31.102
1938	20.040	26.010

Отсек обавезног телесног васпитања омладине створен је на основу Закона о физичком васпитању народа. Чим је створено у исту сврху и нарочито министарство Општина је основала засебан отсек, који функционише од септембра 1934. године. Тада посао је за протеклих четири године јако напредовао, а поље за његов даљи развој веома је пространо.

Настава обавезног телесног васпитања почела је стварно у 1935. год. Она је обављана у тој години у 14 група, са 5.566 уписаних обвезника. Већ у новембру месецу исте године, после извршене реорганизације рада, број уписаних обвезника попео се на 7.098 а настава је била подељена у 21 празнични течaj.

У 1936. години број обвезника се попео на 7.419 а број течајева на 30. Данас број обвезника износи 7.638 а број течајева је исти. Наставу обављају 81 наставник, који су сви оспособљени за ову врсту наставе. У години 1935. одржано је 98 часова физичког васпитања а у 1938. 1.459 часова. У току 1938. год. приређени су на игралишту Б.С.К. прве утакмице, на којима су се такмичили 355 такмичара свих празничних течајева.

Културни отсек, који је првобитно био у саставу Одељења за социјално и здравствено стање, води бригу о школама, стручним и занатским, на територији града. Осим тога он има задатак да потстиче активност на свима пољима културног развија града. Он то постиже путем Градске библиотеке, Градског музеја и Општинских новина, који се налазе у његовом саставу као посебни одељци.

Библиотека Општине Београдске стварно је основана и отпочела је рад са публиком 1929. године. Од тада она се стално развијала, тако да данас претставља једну озбиљну установу добро опремљену за вршење свога културног задатка.

Стање књига у Библиотеци од оснивања до данас је следеће:

Година	Вотирено кредита	Набављено књига
1929	100.000.—	4.076
1930	300.000.—	3.101
1931	200.000.—	2.321
1932	200.000.—	1.928
1933	28.000.—	682
1934	25.000.—	866
1935	75.000.—	2.472
1936	60.000.—	1.966
1937	100.000.—	1.596
1938	100.000.—	1.217
Укупно:		20.220 књ.

Уношењем у буџет сваке године потребних кредита за набавку нових књига, постиже се уједно и повећање броја књига и набављање тек изашлих књига, због чега Библиотека постаје орнаментирајућа и интересантнија, па према томе и посвећенија.

Број посетилаца Библиотеке овако је распоређен по годинама:

Година	Одраслих	Деце	Укупно
1931	25.480	5.416	30.896
1932	33.909	2.649	36.558
1933	40.720	6.145	46.865
1934	33.255	3.438	36.693
1935	30.730	3.196	33.926
1936	38.841	4.582	43.423
1937	34.898	7.489	42.385
1938	29.353	5.684	35.037

Стање Градског музеја најбоље се огледа из следећег прегледа:

Година	Вотирено	Уљене слике	Акварели и цртежи	Умет. сп. са мотив. Беогр.	Старе слике и планови	Фотографије	Скулптуре	Радно	Све
1929	250.000.—	35	6	23	—	10	3	80	154
1930	250.000.—	27	29	34	18	19	8	6	141
1931	300.000.—	29	32	67	13	66	23	40	270
1932	80.000.—	10	2	5	263	5	1	43	329
1933	—	13	43	23	—	5	2	13	99
1934	—	8	2	—	—	7	1	51	69
1935	—	16	—	—	—	1	2	—	19
1936	50.000.—	14	9	7	—	—	1	—	31
1937	130.000.—	19	27	19	—	9	4	—	78
1938	10.000.—	59	18	5	10	—	3	2	97
		227	161	183	304	112	48	235	1.282

рекције, где је у почетку почео са успехом да ради, али је доцније опао сваки његов рад и утицај: због тога је одлуком Градског већа од 28 марта 1938. год. пребачен у састав Општег одељења, где је независнији и има већу слободу рада.

Година	Број предмета на раду
1935	200
1936	206
1937	103

Године 1938. за девет месеци, период априла-децембра имао је 987 предмета, а извршио је за то време 643 прегледа и инспекције, међу којима има врло замешних, које су трајале по неколико дана.

Овом отсеку потребан је већи број контролних инспектора као и осталог особља. Исто тако његов рад се не да замислити без једног правилника. Тада правилник је био израђен, Градско веће га је изгласало, али га је Министарство финансија обуставило, док се не донесе Правилник о финансиском пословању Општине предвиђен § 124 Закона о градским општинама. Пројекат овога правилника је израђен, али још није поднет Градском већу на одобрење.

Отсек за одбрану од напада из ваздуха најскоријег је датума. Он ће моћи да отпочне свој посао тек од 1. априла када му новим буџетом бити обезбеђени кредити за личне и материјалне расходе. Надати се да ће дотле бити израђен и Правилник за његов рад, и да ће бити постављено потребно особље.

У овим кратким линијама обухваћен је рад Општег одељења Београдске општине. Број отсека је велики за једно одељење, а и по природи послова требало би ово одељење поделити на два, тако да се створи од извесног броја отсека ново Управно одељење. Али и то је питање новога Статута.

Божа Л. Павловић

Културно наслеђе Србије

КРАТАК ПРЕГЛЕД ФИНАНСИЈА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Ми Јужњаци — можда напосе ми Југословени — немамо много разумевања за успехе који долазе дугим, систематским радом и напором. Ми хоћемо брзе, видљиве и што конкретније резултате. Ми смо изгледа највећи поборници основне економске максиме: што већи резултат уз што мањи напор. Међутим, треба водити рачуна и о томе, да се истина неки пут могу постићи сјајни резултати уз релативно незнатне напоре, али такви резултати нису трајни, не дају солидну базу за даље успехе и, у привредном животу, нису сигуран ослонац за благостање. Може се напротив рећи, да велики успеси и резултати постигнути уз минималне или можда никакве напоре имају пре негативне него позитивне последице. Лако постигнути резултати не дају импулса развијању конструктивних особина; они нас успављају и слабе нам радни и стваралачки потенцијал. Због свега тога ми често потцењујемо оне систематске и систематисане напоре који су уперени на лагано стварање бољих услова за рад и општу делатност. Често пута и не видимо у тим побољшаним условима рада и стварања неки успех, јер ми најчешће цењимо само видне успехе, успехе који се могу изразити у броју или најчешће у новцу.

И зато, просуђујући рад и напоре који су уложени да се финансијска ситуација Београдске општине санира и доведе до оног завидног стања на коме се данас налази, треба водити рачуна о околностима под којима се радио и под којима су ту успеси постигнути.

Општинске и уопште самоуправне финансије, којима се до скоро поклањала минимална пажња, заузимају све видније место у општим финансијама, у општој привреди земље, на новчаном и кредитном тржишту и уопште у целикунпоји привреди једног народа. Када посматрамо само буџет Београдске општине, који достиже цифру од око 350,0 милиона динара, и када имамо у виду да овови буџет одговара пословању једне банке која ради средствима од 10–12 милијарди динара, онда ћемо тек разумети значај тога буџета. Кад се пак још има у виду да укупан износ општинских буџета т.ј. разних прихода наплаћених од Грађана и утрошених за период од 1919 до 1938 године представља замашну цифру од приближно 5 милијарди динара, онда се тек види значај општинских финансија за све Београђане, за јавне финансије, за државни буџет, па и за целу нашу привреду.

Све изложене указује да су самоуправне финансије већ давно изашле из уског оквира у коме су некад биле. Сведоци смо сасвим нове организације у привреди свих народа. Да-

нас се привреда сваког народа проучава у танчине, обрађују се сви елементи активе и пасиве привреде појединих народа, обрађују се извори прихода, рационализирају се расходи, доводе се тенденције појединих привредних сектора у склад са општом тенденцијом дотичне привредне јединке — једном речи по-поклања се најпунија пажња свима па и најне-знатнијим елементима имозине сваке поједине националне привреде. Јасно је онда да се при таквим назорима мора поклонити најпунија пажња самоуправним финансијама, ово у толико пре, што су оне досада најмање контролисане, што су самоуправна тела многобројна и њихове финансије, према томе, све значајније, што се самоуправним финансијама често рђаво рукује итд. Тако остављене себи, самоуправне су финансије често представљале један осетан баласт за Грађанство, које од њих најчешће није имало ни половину онога што је с правом могло очекивати.

Нас овде посебно интересује развој финансија Општине града Београда. Доста је само упоредити износе буџета Општине града Београда за протекле две деценије па да човек буде фрапиран тим развојем. Године 1919 предвиђени су општински приходи са 11,1 а остварени са 6,4 милиона динара — а 1939/40 године општински приходи су предвиђени са преко 350,0 милиона динара а биће остварени и преко тога износа. За непуне две деценије буџет Општине града Београда се повећао за око 50 пута. То све јасно указује каква и колика се пажња мора поклонити финансијама града Београда.

1 БУЏЕТИРАЊЕ ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ

1) Постајање буџета.

Израда и извршење буџета Општине града Београда су регулисани Законом о градским општинама. Општински буџет траје као и државни од 1 априла до 31 марта идуће године.

Да би се при изради предлога буџета прецизирала надлежност навешћемо укратко начин постојања општинског буџета:

Општински буџет израђују два чиниоца и то: Претседник и Веће. Претседник, као шеф администрације и као домаћин, подноси Већу предлог буџета. Ниме предвиђа какви су му све расходи потребни и то: персонални, материјални редовни и материјални ванредни. При том се Претседник руководи неопходно потребним износима којима ће се моћи задовољити потребе Поглаварства. У исто време Претседник у предлогу буџета прихода износи колико се од кога извора прихода може очекивати у току наредне буџетске године.

Овакав предлог буџета ставља се на увид и на евентуалне примедбе грађанства 5 дана и то од 31. децембра до 5. јануара а потом се предлог заједно са примедбама грађана враћа Градском већу на дискусију и дефинитивно решавање. Градско веће, пошто подношење буџета прими знању, изабре један свој одбор — буџетски одбор — који детаљно прегледа и продискутише буџет, па га уз своје мишљење спроводи Већу на дефинитивно решење.

Изгласан од Већа буџет иде надзорној власти — Министру финансија и Министру унутрашњих дела — да га она прими и одобри. Надзорна власт прегледа буџет са гледишта законских прописа и са гледишта оштре привредне и финансијске политике коју води Краљевска Влада.

Код посматрања и просуђивања резултата постигнутих у финансијама и привреди Општине београдске треба имати у виду: да је буџетско-финансијска материја уопште један од најосетљивијих домена комуналне политике. Напори да буџет буде уравнотежен и реалан изложени су многобројним тешкоћама. Једанпут постигнута равнотежа буџета не даје никаквих гарантија да већ идуће године равнотежа неће сасвим изостати. Сама већ постигнута равнотежа буџета чини да се ствари гледају оптимистички те се онда, под многим утицајима и многим потребама, лако загази у ангажмане и обавезе који су први предуслов да се доведе у питање тешко постигнута равнотежа буџета. Треба и много чврсте воље, много апсолутне доследности и смисла за доследност и систем, треба нажалост и доста неосетљивости за „горуће“ проблеме и потребе, па да се одржи равнотежа буџета.

Што се пак тиче равнотеже буџета и то је — бар код нас — један растегљив појам. Кад управо имамо уравнотежен буџет? Најшире схваћена равнотежа буџета јесте она при којој су предвиђени приходи и расходи у буџету једнаки. Како то није тешко бар на хартији постићи, то се онда врло често у финансијском животу срећемо са „уравнотеженим“ буџетом, да би опет ускоро, ако ту материју пратимо, наишли да су све те „равнотеже“ остale равнотеже само на хартији.

Како се често да је буџет уравнотежен и онда када се расходи извршују само у границама остварених прихода. Разуме се да је похвално а свакако и финансијски веома оправдано кад се при чињењу расхода исти крећу према оствареним приходима. Уколико се тако не ради неизбежно је задуживање, стварање летећих дугова, неодговарање обавезама, губљење кредита и најзад, као резултат, веома неповољни услови под којима се има радити идући предлог буџета.

Дуго времена је код нас требало, да се најзад увиди, да је потребно пречистити појам „равнотеже“ буџета, да равнотежа буџета није само формална ствар, и да, ако се рав-

нотежа само тако, формалистички схвати, то може имати крупне рђаве последице.

Буџет може бити стварно уравнотежен само онда ако је он пре свега реалан, нарочито ако су реално предвиђени приходи. Уколико буџет није реалан, т.ј. уколико се приходи не могу остварити или су расходи недовољно предвиђени — недостаје основна база за здраво буџетирање и здраве финансије. Ни говора не може бити о равнотежи ако буџет није пре свега реалан јер појам „равнотеже“ означава једно апсолутно тачно, прецизно подударање двеју количина — прихода и расхода — а како може бити прецизног и тачног подударања двеју количина, кад се не може знати колико су односно колико ће бити саме те количине, него је остављено случају да он покаже да ли су и у колико предвиђени износи заиста и стварни.

Неможе нико порећи да су последње неколико година буџети Општине града Београда рађени бескомпромисно рачунски, математички, као што би се радио један контоарски рад. Ни један други елеменат није утицао на буџетска предвиђања, осим елемента тачности, пуне прецизности, реалности и тачних рачунских резултата. Увек се је чувало од претераних оптимистичких процена, очекивања неравних феноменалних догађаја, помоћи итд.

2) Извори прихода Општине града Београда.

а) Дажбине.

Буџет Општине града Београда прве своје приходе из трију основних извора: из дажбине, из својих привредних предузећа и од своје имовине.

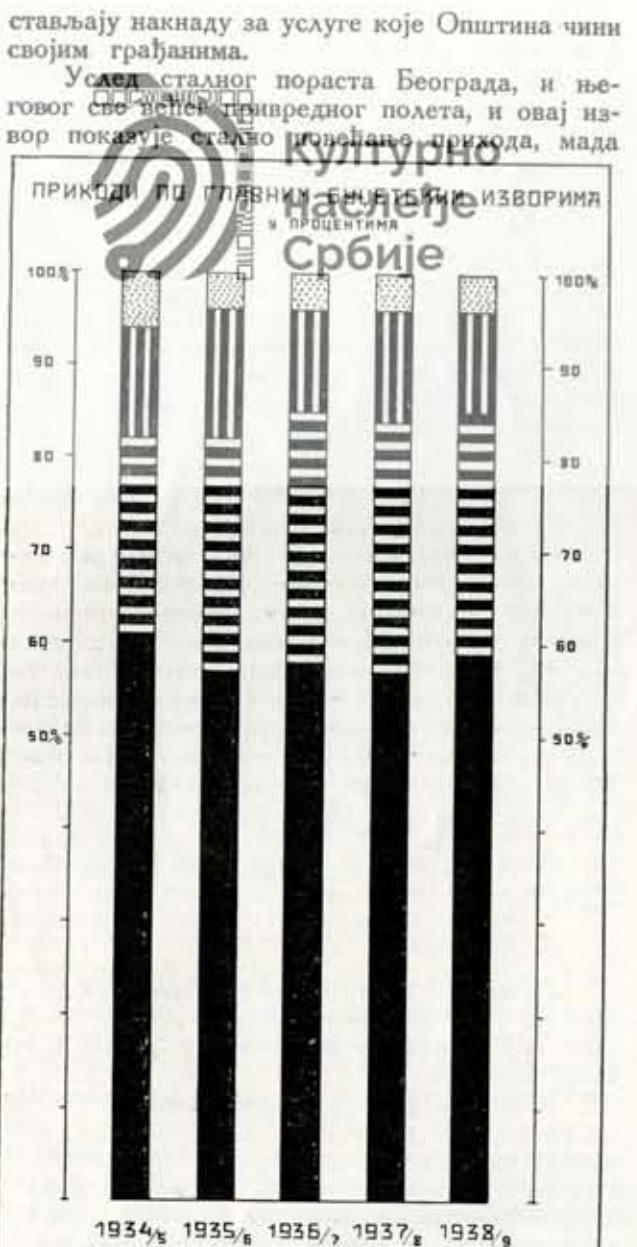
Дажбине су двеју врста: 1) дажбине које се непосредно наплаћују од обвезника — као што је случај са прирезом, са разним таксама итд. и 2) дажбине које се од Грађана наплаћују индиректно, т.ј. преко предмета потрошње, као што је случај са трошарином.

Дажбине у општинском буџету заузимају веома високу позицију и дају око трећину буџетских прихода те и поред свих приговора, често и врло оправданих, представљају најчвршћу, па према томе бар за сада и неопходну подлогу општинских финансија.

Прирез се наплаћује у висини од 20% на државни непосредни порез. Ако се ова стопа упореди са стопама приresa осталих наших самоуправних тела, види се да није претерана. Као извор прихода прирез је врло поуздан, показује сталан пораст мада се у општинском буџету углавном предвиђа сваке године приближно једнака цифра. Повећање прихода од приреза долази, очигледно, по-већава сама основа овог пореза т.ј. државни порез.

Таксе које наплаћује Општина града Београда, нису у целом свом износу дажбине, већ, напротив, већи део њих т.ј. око 65%, прет-

© Културно-наслеђе Србије

стављају накнаду за услуге које Општина чини својим грађанима.

Услед сталног пораста Београда, и његовог све већег привредног полета, овај извор показује стално повећање прихода, мада

ињења поједињих такса још и такса за запремање улица пренета у корист Регулационог фонда.

Посебан и најинтересантнији извор прихода Општине града Београда претставља трошарина, и то не само по висини прихода, које она даје, већ и по своме развоју, као и по улози коју она има у привреди Београда. Развој питања трошарине у Београду, које се третира кроз читавих 50 година, може да послужи као одличан извор разлога „за“ и „против“ трошарине уопште. Онима, који ово питање теоријски расматрају и проучавају, развој трошарине у Београду може да даде најбољу слику примене трошарине у живот, њеног капацитета у погледу прихода и, нарочито, њеног удела у привредном развоју једног града.

Покушај да трошарина буде замењена прирезом пропао је и пошто је затим била више пута допуњавана, мењана па чак и укидана, трошарина је дефинитивно стабилизована и обрађена у години 1936. Тај њен, бар за сада дефинитивни облик, и поред свих смањења разних тарифних ставова, и поред ослобођења од трошарине многих артикала и поред тога што је трошарина престала бити само фискални чинилац, односно извор прихода, већ и јак фактор у Београдској привреди и општинској привредној политици — тај њен садашњи облик даје Општини београдској приходе који премашају четвртину свих буџетских прихода Општине града Београда.

Трошаринска тарифа од 1936. године је сређан компромис захтева привредног света и интереса самог општинског буџета. Трошарина је престала бити једна од најјачих брана за привредни и посебно трговачко-индустријски развој Београда. Она води много рачуна и о социјалним моментима, па су, сасвим или делничично, ослобођени трошарине основни артикли исхране (млеко, јаја, поврће итд.). Ефекат смањења, која су спроведена новом Уредбом о трошарини, износи близу 12 милиона динара годишње. Сем тога нова Уредба о трошарини са тарифом решила је и на задовољавајући начин регулисала читав низ техничких питања и манипулатива. Да би пак нова трошаринска тарифа дошла до пуног изражавајуће су модерне трошаринске станице и извршена реорганизација службе — нарочито контроле.

Потенцијал прихода од дажбина т. ј. од приреза, такса и трошарине најбоље ће показати табела са стр. 4.

6) Приходи од привредних предузећа.

Општина града Београда има више привредних предузећа или се у погледу прихода можемо задржати у главном на четири предузећа а то су: трамвај, осветљење, водовод и кланица.

Општина настоји да својим грађанима омогући уживање услуга горњих предузећа под

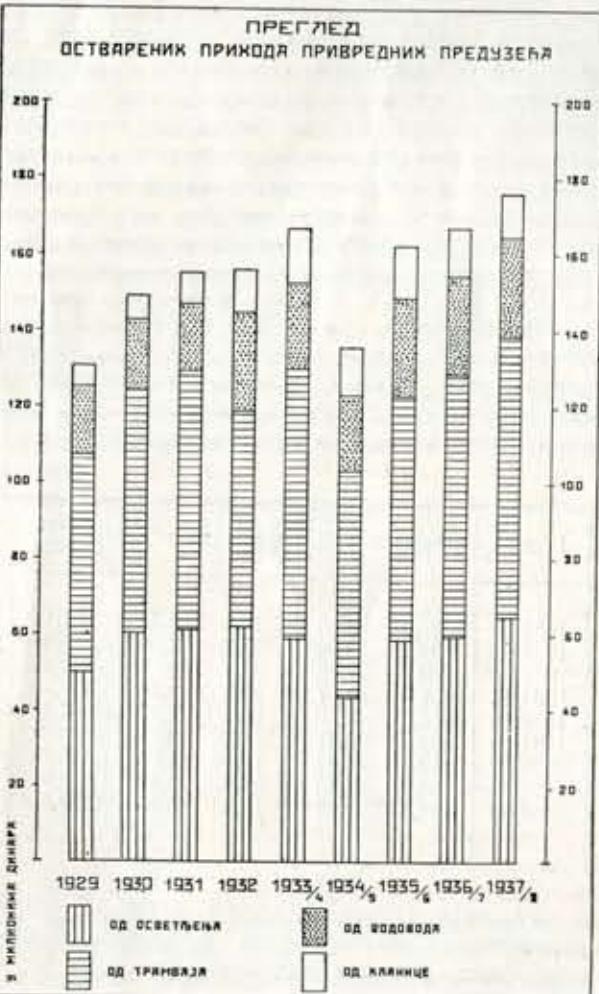
најповољнијим условима, али је ипак потребно да та предузећа, с друге стране, омогуће смањивање Београђанима дажбинских терета из

Приход од дажбина

Година	Прирез	Трошарина	Таксе по зак. о таксама
1919		1,997,437.72	151,306.98
1920	612,000.—	8,338,900.30	1,021,936.66
1921	831,675.28	13,723,068.48	4,619,669.98
1922	783,210.24	20,724,915.12	6,515.6 8.04
1923	1,514,426.25	21,613,123.99	8,702,294.20
1924	986,256.03	27,921,075.21	10,913,172.08
1925	2,730,585.36	46,179,681.22	11,880,538.90
1926	5,196,119.29	51,262,163.67	12,727,628.94
1927	5,570,216.77	52,791,582.87	9,210,594.54
1928	2,269,966.42	52,874,522.90	9,407,670.90
1929	21,452.54	50,644,718.3	12,558,324.22
1930	2,694,764.57	70,823,844.32	10,934,701.32
1931	19,238,796.64	3,861,328.74	15,935,906.67
1932	17,683,628.46	26,784,224.48	15,935,035.86
1933	22,148,268.94	80,648,302.52	17,011,579.01
1934/35	14,857,617.09	70,507,593.43	12,486.7 9.30
1935/36	16,682,018.80	75,084,911.07	12,220,143.50
1936/37	15,086,471.16	86,027,256.40	14,623,162.56
1937/38	16,845,165.51	90,788,379.90	17,065,360.93

Укупно: 145,752,679.35 888,836,788.20 204,001,701.59

општинског буџета. И само захваљујући таквој политици прихода могло се остати при умереној стопи приреза од свега 20%.

О самом развоју важнијих општинских привредних предузећа биће речи на другом месту па овде у претходној табели — износимо само кретање њихових прихода.

У току неколико последњих година Општинска управа је код свих ових предузећа извела знатне допуне и измене, нарочито у погледу цене њихових производа. Такав је случај нарочито код трамваја, код осветљења и код водовода. Да су та смањења била више него потребна и рационална види се одмах из развоја прихода поједињих предузећа. Сви су приходи и поред смањења тарифа у знатном скоку, изузев, и то у врло малој мери, кланицу.

в) Приходи од имовине.

Према најновијим подацима видимо да општинска имовина иде на милијарде динара. Али треба имати у виду да највећи део те имовине служи јавно-правним и социјалним функцијама Општине те од тога највећег дела нема никаквих прихода. Кад би Општина дошла до наплате закупа за њена непокретна имања која држи Држава онда би приходи од имовине били знатни. Данас пак, они не претстављају знатнију цифру.

3) Расходи

а) Лични расходи.

Лични расходи Општине београдске показују тенденцију лаког пораста задржавајући се увек испод једне трећине укупних буџетских расхода Општине. Лични расходи су једино 1933. године били прешили једну трећину свих буџетских расхода. Од тада се констатује стално опадање процента расхода све до буџета за 1937/38 када се овај проценат врло мало подигао (28,04%).

б) Материјални расходи.

Према садању својој структури материјални расходи у општинском буџету садржавају три подврсте расхода: а) стварне редовне материјалне расходе, који су потребни за редовно, несметано функционисање службе и који су у буџету исказани у годишњим износима; б) расходи на ануитетску службу по зајмовима и разним обавезама Општине града Београда и в) један део материјалних расхода, т. зв. ванредни материјални расходи који су стварно инвестиционог карактера, али су услед неодложности њихове и услед других околности, о којима ће доцније бити речи, морали бити унети у буџетске материјалне расходе.

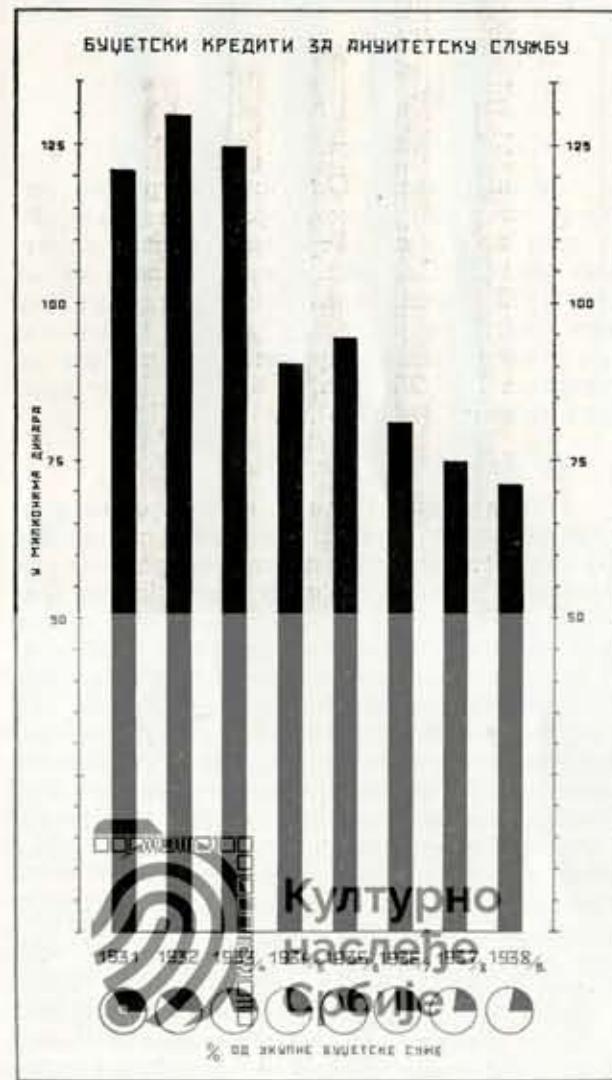
Расходи на ануитетску службу у општинском буџету су дуго времена били најтежи део општинског буџета и општинских финансија. Било је година, када је у саме предлоге буџета морало бити уношено до 180,0 милиона динара, односно 50% буџетског износа,

за само ануитетску службу. И уколико се тако велики износи ипак нису одржали у одобреним буџетима, они ипак показују до какве је тешке ситуације у општинским финансијама до водило рђаво вођење кредитне политике.

Кредити за ануитетску службу износили су:

у буџету	износ у милионима динара	износ у % од буџ. износа
1926	12,2	5,14
1927	11,1	4,57
1928	18,5	7,21
1929	22,3	7,54
1930	53,8	15,92
1931	124,2	32,6
1932	129,3	37,99
1933/34	124,4	29,88
1934/35	91,1	27,26
1935/36	94,4	29,45
1936/37	82,1	26,02
1937/38	74,7	22,69
1938/39	72,5	21,64

Још боље ће развој ануитетске службе показати следећи дијаграм:

Код материјалних – редовних и ванредних издатака долази до изражавања недовољно развијено наше новчано тржиште. Општина града Београда је приморана да сваке године у свој буџет редовних издатака уноси и „ванредне“ материјалне расходе, демантујући на тај начин основни принцип правог буџетирања, т. ј. да буџет садржи само редовне издатке, намењене за строго одређено време – најчешће за једну годину. „Ванредни“ материјални расходи су највећим делом, ако не и у целини, само делови већих инвестиција, које се, нажалост не могу спровести путем дугорочних и, евентуално, јевтичних зајмова. Чак и редовни материјални издаци у буџетима Општине града Београда – поготову материјални „ванредни“ – садрже велики део расхода који иду на инвестиције, на потпуније екипирање Општине и њених институција. При таквом начину буџетирања није, нажалост, могуће водити једну прецизну политику расхода, па у вези с тим ни општу буџетску политику, а поготову није могуће водити политику или што је још потребније – контролу и планско спровођење инвестиционих радова.

Узрок за овакво стање ствари јесте наше кредитно тржиште, које није доволно јако да би могло финансирати дугорочним средствима неопходне општинске радове. Администрација Општине, свесна да су многи радови неопходно потребни и да ће њихово неизвођење имати последице, које ће коштати Општину много скупље, мора у „ванредним“ па и у „редовним“ материјалним расходима предвиђати ма и најскромније кредите за инвестиције.

Од интереса је погледати како су се у односу према целом буџету, као и у односу једних према другим, кретали за последњих неколико година буџетски „редовни“ и „ванредни“ материјални издаци (у милионима):

Година	редовни у %	ванредни у %	износ буџета
1930	127,9	34,46	371,1
1931	134,3	34,99	338,8
1932	10,2	26,48	340,4
1933/34	17,3	33,07	293,3
1934/35	136,5	0,9	334,5
1935/36	130,9	40,81	20,8
1936/37	12,1	41,84	315,7
1937/38	13,7	42,35	328,9
1938/39	146,6	43,52	338,8

За исте горње буџетске периде однос предвиђених материјалних издатака према предвиђеним личним издацима изгледао је овако:

Кратак преглед финансија Општине града Београда

б.у. година	лични издаши у %	материјални издаши у %
1930	26,15	73,85
1931	29,60	70,40
1932	23,63	76,37
1933/34	33,59	66,41
1934/35	28,89	71,11
1935/36	27,59	72,41
1936/37	27,43	72,57
1937/38	28,04	71,96

Последњих неколико буџетских периода константно су чињене уштеде на личним издацима, који су били предвиђени у горњим процентима, док су материјални издаши повећавани за износ уштеда на личним расходима а и по разним другим основима. Због тога је и однос заиста извршених личних и материјалних издатака у коначним износима у многом друкчији у корист материјалних расхода.

III – ЗАДУЖЕЧА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА – КРЕДИТНА ПОЛИТИКА

Оно што би се могло највише критиковати у општем привредно-финансијском пословању Општине града Београда јесте свакако њена кредитна политика – односно њен систем задуживања.

Београд је као многолудна заједница упућен самим тим на задуживање. Немогуће је замислити да би све потребе једне велике заједнице могле бити ограничene на једну годину и тиме онда подмирене у једном буџетском периоду. Док би буџетски расходи могли да осигурају само редовно функционисање општинског апарата, дотле се Општина за своје инвестиције радове, којих има много, мора побринути за повољне зајмове. Не треба нијако критиковати задужење ако је оно продуктивно утрошено док се, напротив, не може никако наћи оправдања ако се задужење употреби за покривање буџетских дефицита.

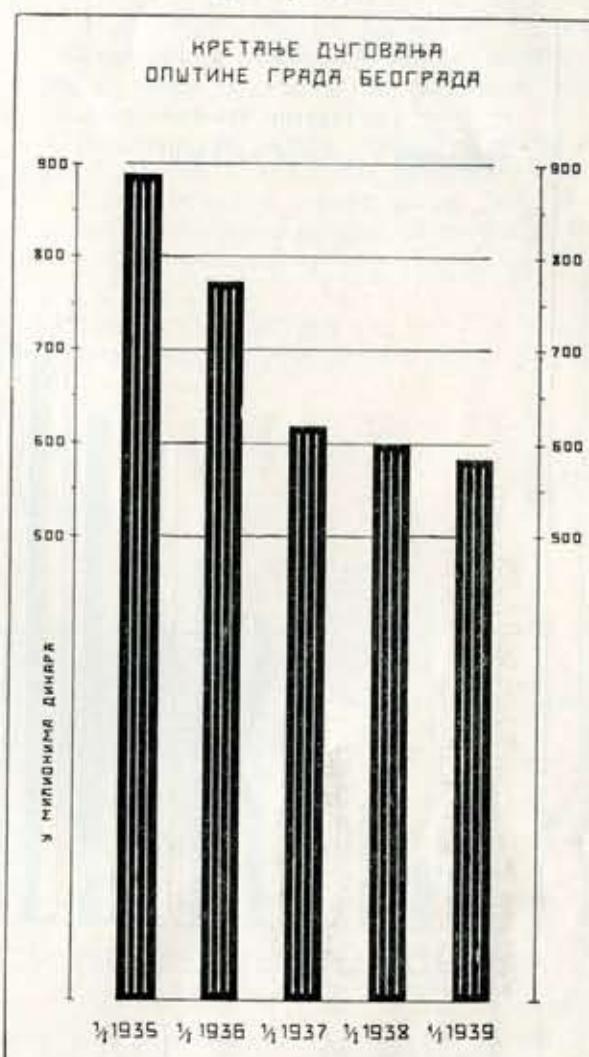
Мада су подаци о општинском задужењу прилично непоузданi ипак се може са нешто орезности узети да су општински дугози износиле:

Година	Динара
1926	105,9 милиона
1927	209,9 "
1928	342,5 "
1929	515,9 "
1930	612,0 "
1931	657,3 "
1932	599,5 "
1933/34	546,3 "
1934/35	890,0 "
1935/36	770,0 "
1936/37	623,0 "
1937/38	603,0 "
1938/39	585,0 "

Као што се одмах да уочити, има великих, тешко појмљивих, скокова у горњој табели. Тако према подацима књиговодства дуговања 1929 године износе 488,0 милиона динара а за

исту годину комисија већника, нарочито одређена да испита финансијску ситуацију Општине, даје износ општинских задужења у Дин. 515,942.123,61. Скок задужења у 1934/35 и даљим годинама долази отуда, што се од тада у износ задужења унесе и летећи дугови и разне привремене позајмице – нормално најтеки део дуговања.

Стање и развој општинских дугова најбоље ће приказати један дијаграм, Ради тачности, макар и релативне, узे�мо само време од 1934/35 године у напред.

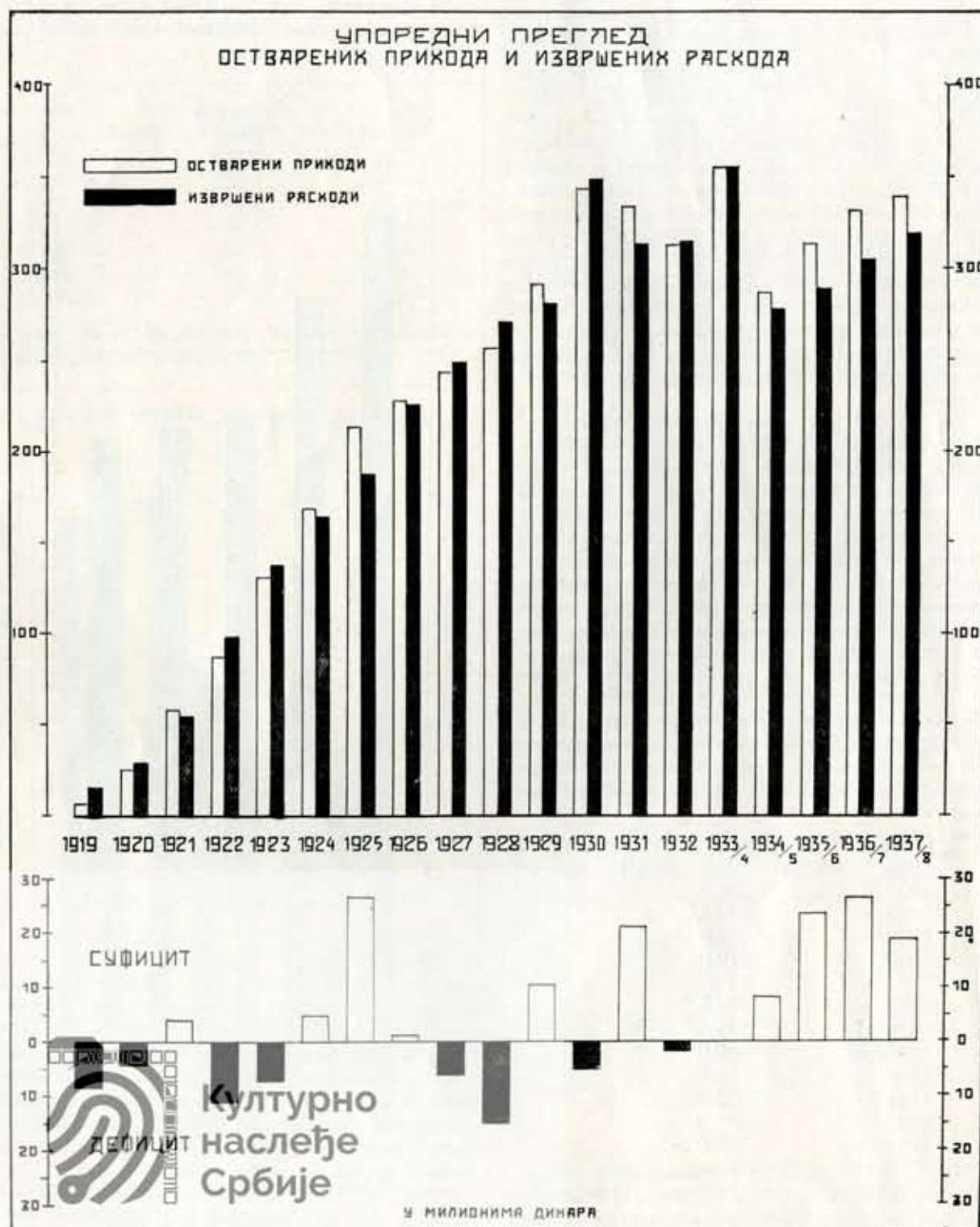
Оволика цифра задужења резултат је, с једне стране, нехармонирања чињених расхода са стварним приливом прихода, и с друге стране, великих зајмова за инвестиције. Само, док су зајмови за инвестиције збиља били оправдани и неопходни, те се о њима водила контрола, дотле је онај други извор задуживања – буџетски дефицити – био повод оног много тежег и неконтролисаног дела задужења – т.ј. летећих дугова и разних подужица.

Реалност буџетских прихода почива на строгој и доволно простудираној процени прихода у предлозима буџета. Та претходна про-

цена прихода се највећим делом базира на упоређењу истоветних прихода ранијих буџетских периода, као и оних елемената — пораст или опадање становништва, развој трговине и индустрије, развој занатства, општи привредни развој итд. — од којих посредно или непосредно зависе буџетски приходи. Ако се сви

ови елементи проуче, онда су већа отступања у процени веома ретка, али ако се већ догоде, онда су ограничени само на ту годину, јер се већ идући предлог буџета мора прилагодити стварном а не претпостављеном стању ствари.

У току последњих 10—12 година, при изради општинских буџета, било је вишемање

одступања од принципа реалности као што се види из следећег упоређења:

од буџетом предвиђене суме:

буџет. година	остварено при- хода у %	учињено расхо- да у %
1926	86,11	91,74
1927	72,68	75,78
1928	75,48	80,93
1929	90,63	87,22
1930	92,32	94,00
1931	86,93	81,69
1932	91,72	92,22
1933	83,75	85,55
1934/35	85,53	83,20
1935/36	97,66	90,28
1936/37	105,10	96,83
1937/38	103,09	97,32

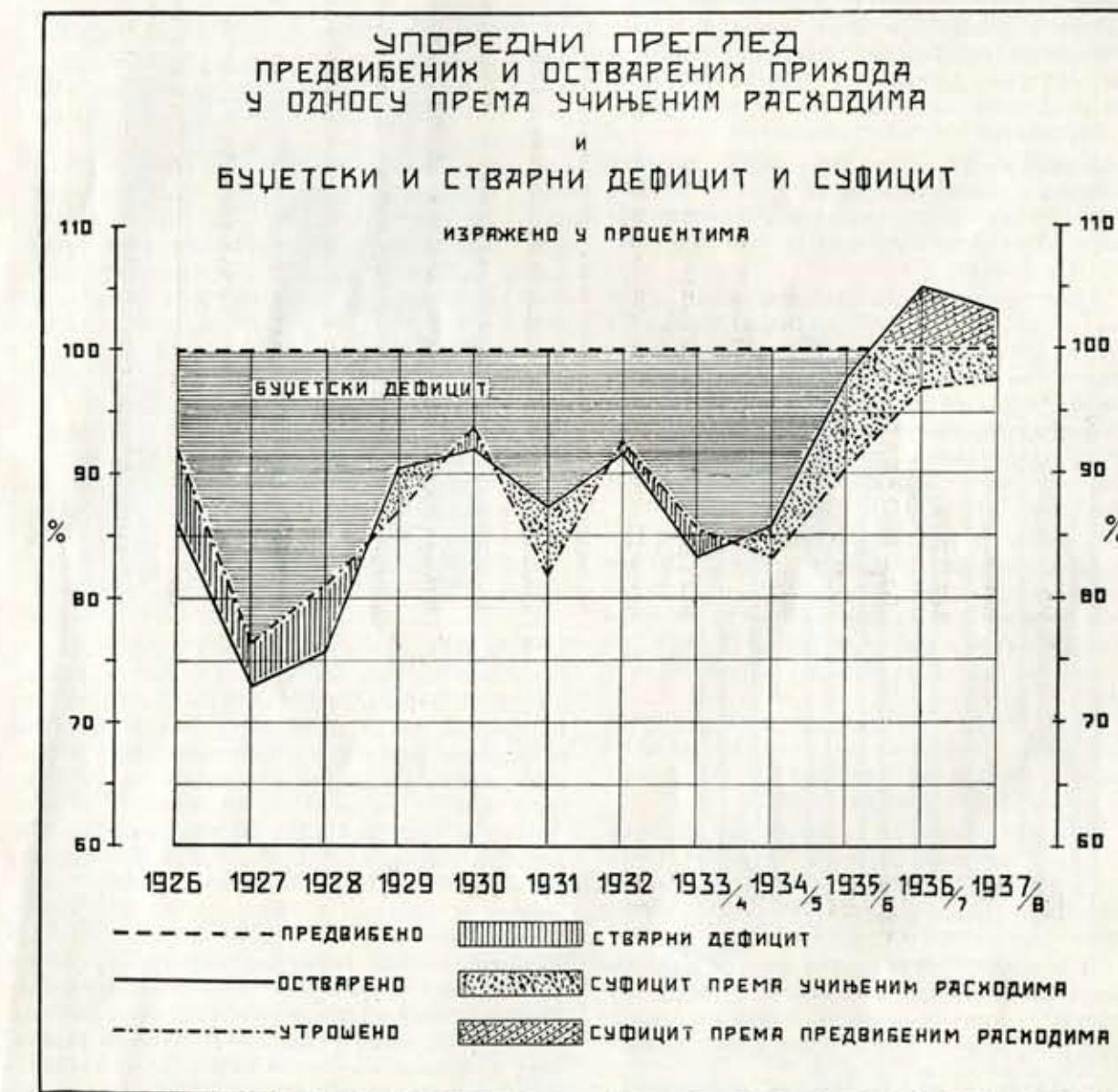
Још боље ће развој принципа реалности и његову ефикасност показати приложени диграми.

Из ових двају приказа уочиће се да је доста често проценат извршених расхода био већи од процента остварених прихода, те да су према томе чињени расходи и преко остварених прихода. Из самог таквог поступања, морао је настати читав низ краткорочних и летећих задужења. Вршење пак великих радова проузроковало је велика задужења. Оно што је ту било најтеже, то је чињеница, да су та задужења била највећим делом краткорочна, доста често и менична.

IV ФИНАНСИЈСКА САНАЦИЈА СПРОВЕДЕНА 1935/36 ГОДИНЕ

Финансијска санација је морала почети санацијом самог буџета и постављањем истог на здраву основу.

Посматрајући развој самих буџетских цифара и извршење буџетских прихода за читав низ година човек је одмах морао уочити да буџетом предвиђени приходи систематски под-

бацију, што је био знак да предвиђени приходи не хармонирају са могућностима Београђана. Вероватно је било да ни сами извори буџетских прихода нису били рационално обрађени те су давали приходе мање од оних које би иначе могли давати.

Прве ствари које је требало поправити биле су: 1) постићи најпотпунију реалност буџета, да би се видело са чим се има и може рачунати; 2) увести и стриктно спроводити рационалну штедњу те ни у ком случају не прекорачити остварене приходе и 3) ревидирати сва дуговања Општине и, по могућности, поправити што више услове тих дуговања. Из свега овог имао се родити нов кредит Општине који би омогућио даље санирање њених финансија.

Главни напори су се морали свести на то да се на свим позицијама, где је год то могуће, редуцирају расходи да би се буџетски терети Београђана свели на могућу подношљиву меру.

Прва и најважнија мера учињена приликом санације општинских финансија била је конверзија свих дугова и, у вези са тим, снижење буџетских расхода. Тако су том приликом спроведене следеће операције:

1) створен је „фонд за исплату обавеза из ранијих година“ који је дотиран из разних извора, са главним циљем, да дефинитивно ликвидира са летећим дуговима – што је у потпуности и успело;

2) закључен је код Дхбанке један дугорочни зајам од око 49,0 милиона динара са роком од 20 година и интересом 7% и тиме су исплаћена сва дуговања најчешће са интересом од 9% и са роковима испод 15 година.

Ова операција је донела уштеду у буџетским кредитима за ануитетску службу преко 8,0 милиона динара а уштеде на самој каматној стопи око 750.000 динара годишње;

3) закључен је средњерочни зајам код Пощанске штедионице у износу од Дин. 60,0 милиона са стопом од 7 а доцније од 6% из чијег су чистог износа исплаћени сви менични дугови Општине чији су рокови већ били доспeli и по којима је каматна стопа ишла и до 10%.

Закључењем овог зајма створена је уштеда у буџетским кредитима за око 13,5 милиона динара, а уштеда на каматној стопи је износила око 900.000 динара годишње;

4) ликвидирано је – исплаћено у целости – потраживање Џржаве за разне таксе, порезу, трошарину, итд. у износу од Динара 66,681.995,40 те је скинута женантна забрана Џржаве са општинског приреза;

5) исплаћене су затим и остale незгодне обавезе Општине према Пензионом фонду службеника, према депозитној благајни, према фонду културе, чији је износ ишао на десетине милиона динара и т. д.

После свих извршених финансијских опе-

рација структура задужења Општине била је следећа:

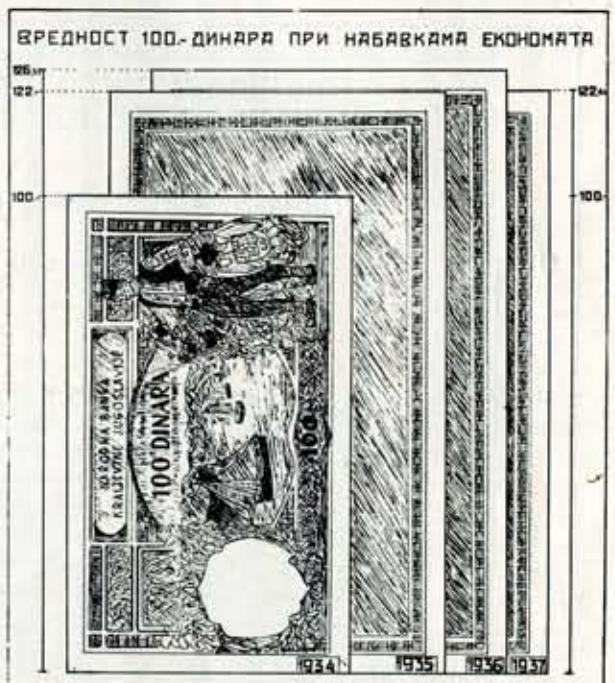
а) краткорочно дуговање Дин. 25,4 милиона односно 4,1%

б) средњерочно Дин. 152,0 милиона односно 24,5%

в) дугорочно Дин. 443,1 милиона односно 71,4%.

Нарочито се је настојало да буду одмах исплаћени сви рачуни и сва дуговања приватним лицима.

Предузете мере су веома подигле кредит Општине града Београда што се је нарочито манифестовало у све повољнијим ценама које је Општина постизавала при својим набавкама. Како се кретала вредност новца којим је Општина плаћала своје набавке види се из следеће слике, која показује по годинама – пораст вредности једне новчанице од 100 динара:

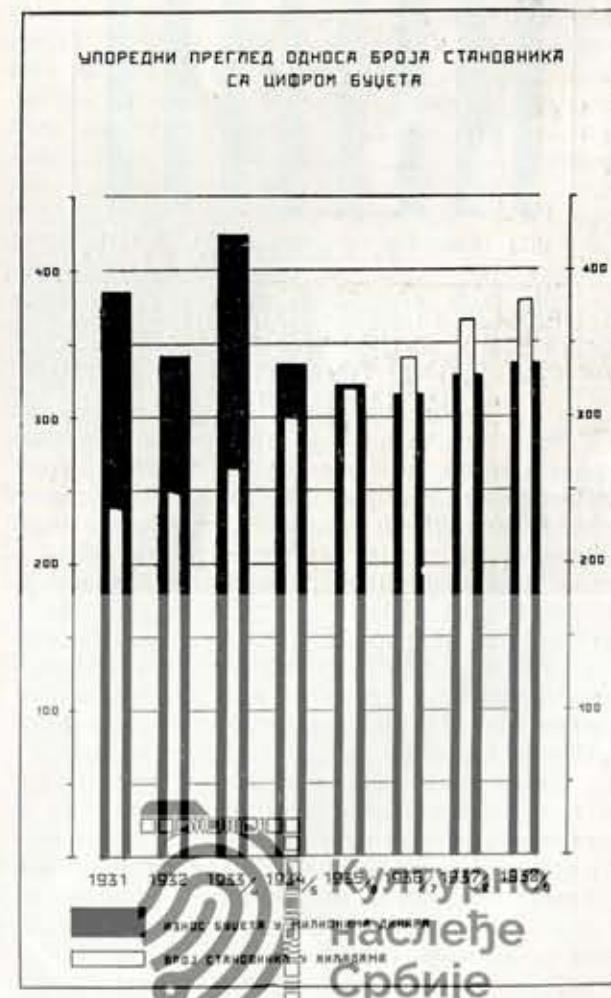
Највеће, али и најсмeliје настојање је морало ићи за тим да се код првог наредног и осталих буџета, буџетски приходи т.ј. терети Београђана сведу на подношљиву меру. Тако је извршен читав низ смањивања такса и разних дажбина. Укинута је мерина за сву ону робу која се не мери на општинским мерама – што је проузроковало растерећење Београђана за преко 3,6 милиона динара годишње; у току 1936 године извршена су разна ослобођења и снижења у трошаринској тарифи те растрећења по том основу износе око 11,5 милиона динара годишње; укинуте су затим разне таксе и дажбине у ветеринарско-класичном отсеку и ефекат тих укидања је био око 3,0 милиона динара годишње; смањења терета, који произлазе из намета које скупља таксено-привредни отсек, износе око 4,5 милиона динара годишње; извршена су снижења цене трамвајских карата, као и преуређење целе тарифе трамвајске вожње и ефекат тих мера је око 3,0 милиона годишњег растрећења; у току 1936 године извршена су многа снижења такса и тарифа за електричну струју, за струјомере, за нове инсталације – и ефекат свих тих мера је растрећење Београђана за преко 4,0 милиона динара; извршеним изменама у Уредби о градском водоводу, поред укидања фамозног „вишка воде“, смањени су терети Београђана за око 3,5 милиона динара годишње.

Кратак преглед финансија Општине града Београда

ље испод 1000 динара на једног становника Београда. Да је тако потврдили су доцнији буџети и њихово извршивање: у њима су приходи предвиђани у сразмерно мањим износима, те су исти остваривани са преко 100%. То све најбоље показује следећа упоредна табела оптерећења Београђана:

буџ. године	предвиђено оптерећење 1 становника динара	остварено оптерећење 1 становника динара
1931	1.612,—	1.401,—
1932	1.360,—	1.224,—
1933	1.275,—	1.056,—
1934/35	1.080,—	907,—
1935/36	1.000,—	1.000,—
1936/37	926,—	953,—
1937/38	900,—	927,—

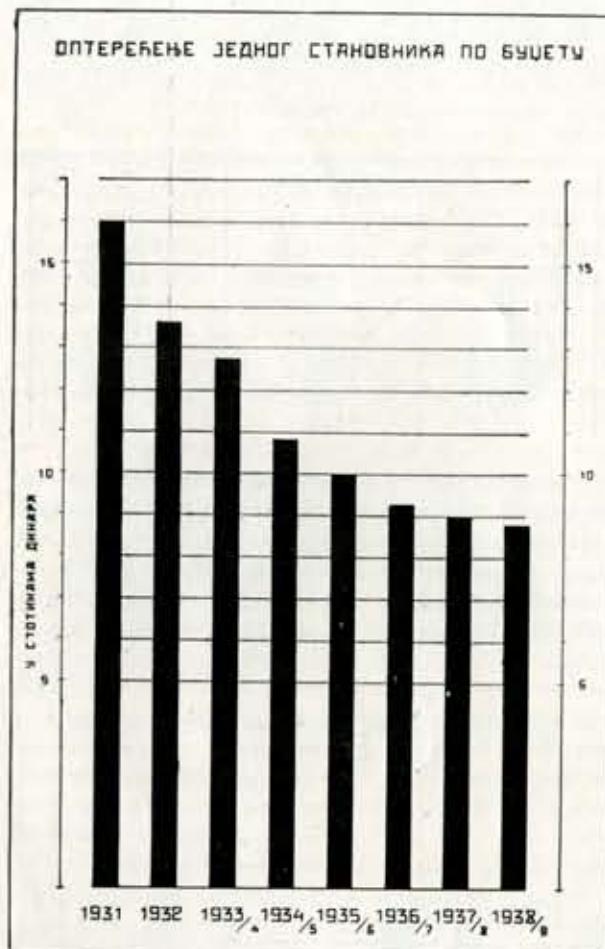
Још лепше ће се видети однос општинског буџета и броја Београђана који је постојао, који постоји и на крају какав би однос најбоље одговарао могућностима Београђана и потребама Београда – ако се тај однос прикаже као што следи:

Буџет за 1935/36 годину је износио око 320,8 милиона динара а број становника те године је приближно износио око 320.000 лица – из чега излази да је најближи правој мери оптерећења Београђана – бар за известан период времена – онај буџет у коме предвиђени приходи износе око или још бо-

конкретно пак како изгледа оптерећење Београђана и како је оно изгледало послед-

њих 8 година види се очигледно из овог дијаграма:

V НЕКЕ РЕФОРМЕ КОЈЕ БИ ТРЕБАЛО ИЗВЕСТИ У БУЏЕТСКО-ФИНАНСИЈСКОЈ И ПРИВРЕДНОЈ ПОЛИТИЦИ ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Нешто наше новчано тржиште а донекле и развој догађаја — онемогућују Општини града Београда да приступи закључењу једног већег зајма који би се имао употребити за извођење већих радова у Београду. Због таквог стања ствари и поред развоја Београда стоје отворена и не решена многа питања као што су: водовод, канализација, саобраћајна служба и т. д. За извошење свих потребних радова била би потребна сума од око 500,0 милиона динара. Зајам у том износу а са сношљивим условима данас би се тешко могао добити.

Услед таквог стања ствари а у тежњи да се ипак макар нешто ради, да се ради ма и делимично, неплански и нерационално, администрација се труди да унесе ма и најскромније буџетске кредите, којима би били финансијирани радови инвестиционог карактера. Тако се долази до следеће ситуације:

Према предвиђеним буџетима расхода поједињих дирекција Градског поглаварства нови буџет за 1939/40 годину изнео би у окружлој цифри око Дин. 485,0 милиона, а према доса-

дашњим буџетима и изгледима за приходе у новом буџетском периоду, може се рачунати да тим захтевима администрације Градско поглаварство може одговорити највише са Дин. 360,0 милиона. Као што се види постоји једна разлика од 125,0 милиона динара између онога што администрација тражи и онога што грађанство — према процени Општинске управе — може дати.

Овакво стање ствари наводи нас на мисао да досадање буџетирање у Општини града Београда није тачан израз правог стања ствари, јер слична диференција појављује се скоро сваке године. Несумњива је ствар да за такву ситуацију администрација налази разлог у томе што с једне стране многи радови захтевају хитност, а с друге стране све ни до данас Општина није приступила закључењу једног већег зајма који би се употребио на такве радове. Услед тога администрација настоји да цифру редовног буџета што више повећа како би бар неки радови били извршени из средстава која су осигурана јер се добијају из редовних буџетских прихода.

Како таква ситуација намеће бојазан да потребни хитни инвестициони радови не могу бити како треба, т.ј. рационално и плански извршени, а с друге стране буџетски расходи се редовно пењу по том основу, те према томе буџет није права слика чисто буџетске материје, то би можда било опортунно и оправдано да се за будуће буџетирање узме следећа пракса:

Да би се у целости могли разликовати редовни буџетски расходи и инвестициони — ванредни расходи — и да би се у ту поделу унела потребна мера и рационалност треба поделити буџет на: буџет редовних расхода, који би обухватио личне и чисто материјалне расходе, и буџет ванредних расхода — који би се могао назвати: Фонд за јавне радове Општине београдске. По том основу би се из редовног буџета имали изузети сви они кредити, који нису скопчани са редовним, личним или материјалним потребама само и једино односне буџетске године. Чим је један материјални издатак везан за рад који не спада у одржавање постојећих инсталација, установа, канцеларија итд. он има да иде у буџет ванредних расхода.

Ако би — примера ради — на већ поднете предлоге расхода и прихода поједињих дирекција за период у 1939/40 применили горњу поделу — остајући при приходима од 360,0 мили. динара — онда би могли исту спровести на следећи начин:

I

У редовни буџет би се унели:

а) редовни приходи	Дин. 360,000.000.—
б) расходи:	
1) лични	Дин. 100,000.000.—
2) материјални	“ 200,000.000.—
3) фонду за јавне радове	“ 60,000.000.—
	Дин. 360,000.000.—

II
У ванредни буџет — Фонд за јавне радове — би се унели:

а) приходи	
1) дотација из ред. буџета	Дин. 60,000.000.—
2) зајам	“ 20,000.000.—
	Дин. 80,000.000.—
б) расходи за разне радове	“ 80,000.000.—

Приходи овог ванредног буџета односно фонда не би морали бити одмах реализовани (зајмови) већ би они према одмицању радова били дотирани једном фонду код Општинске штедионице одакле би се исплаћивали радови.

На исти би се начин продужило буџетирање и наредних година.

Треба имати у виду да горњи извори прихода ванредног буџета-Фонда, мада су, мањим делом, зајмови, не би много теретили идући буџет јер би терети износили свега око 2–3,000.000.— динара, те би се услед тога а и услед природног пораста буџета за 1940/41 могла наставити оваква буџетска политика идућих година.

Разуме се да би се при спровођењу овакве буџетске политике имало водити строгог рачуна о радовима који се имају извршити из овог ванредног буџета, те да се не уђе у превелике и рисканте ангажмане, затим да извршени радови макар једним делом буду рентабилни и тиме омогуће нове радове, као и да предузећи радови не буду срачунати на сувише дуге рокове.

„Фонд за јавне радове Општине града Београда“ могао би функционисати као стална институција и он би имао бити дотиран сваке године довољним средствима за рад. Кад се има у виду велики потенцијал општинског буџета онда то не би представљало тешкоће, јер би и сви идући буџети, поред повећања прихода од већ извршених радова, и без других извора, могли овом фонду дотирати из редовних средстава износ од 50–60,000.000.— динара.

Оваквим би се радом загарантовало планско, обрађено и систематско изграђивање Београда.

града и извођење његових великих радова. У колико би пак у току времена настале боље прилике на нашем кредитном тржишту Фонд би могао бити дотиран довољним средствима и путем једног већег зајма.

Тако исто би било оправдано да се приступи комерцијализацији општинских предузећа, као што то већ прописује и Закон о градским општинама. Ако ни због чега другог то би се морало спровести због амортизације његових инсталација и објеката, као и, у вези са тим, због државних такса и дажбина. Теоријски узев, ефекат је скоро исти ако се за амортизацију извесних објеката ствара из чисте добити предузећа један амортизациони фонд па се дотрајали објекти и инсталације обнављају из тога фонда, или пак, ако се дотрајали објекти обнављају из зајмова. Код Општине београдске је овај други случај.

Међутим, тај поступак је исти само теоријски али не и практично. Пре свега треба имати у виду да се дотирањем једног дела добити амортизационом фонду смањује чиста добит на праву меру, па, ако би се дотације стриктно спроводиле, није сигурно да би се имало шта и опорезовати. Имајући на тај начин праву добит предузећа, Општина би према томе подешавала и цelu пословну политику, расходе, разграђивање посла, промене тарифа и т. д. Најзад тај поступак омогућава да се установи да ли је једно предузеће заиста рентабилно и у којој мери или не. Ако се пак обнављају дотрајалих инсталација и објеката врши из зајмова то има пуно незгодних страна. На првом месту не може човек никад бити сигуран да ће у даном моменту заиста моћи наћи довољан и повољан зајам. Затим нема оне узајамне везе између општег пословања и рентабилности с једне стране и обнављања објеката с друге стране, која је могућа код обнављања путем амортизационог фонда и која дозвољава увид у оправдање и рационалност набавке и замене дотрајалих објеката. Та набавка мора бити оправдана успехом предузећа и само се онда може и сме извршити.

Д-р Момир Гломазић

Културно наслеђе Србије

Културно наслеђе Србије СУДСКО ОДЕЉЕЊЕ

Приликом доношења Законика о поступку судском у грађанским парницима, другом половином XIX века, тадашње потребе и прилике руководиле су законодавца, да поред оснивања редовних судова у Србији и одређивања њихове надлежности у погледу суђења по приватно-правним односима, поведе рачуна и о споровима мање вредности, којих је било у нашем народу у доста великим броју. Оснивањем само редовних првостепених судова у окружним местима, не би била у потпуности задовољена потреба народа, јер они, удаљени од самих парничара, били би скуни па према томе и нерентабилни, тако да суђења по споровима мање вредности не би било, и ако би стварно они постојали. Услед тога, по § 5 Законика од 20. фебруара 1865. године, успостављени су и изузетни судови у свакој општини, названи општински-примиритељни, који су потпуно одговарали потребама, духу и старом патријархалном суђењу код нашег народа. Њихова је надлежност одређена за спорове мање вредности, који су врло чести, боље речено свакидашњи.

Ступањем на снагу Закона о општинама за Краљевину Србију од 5. јуна 1903. год., остало се и даље при општинама као судским јединицама, надлежним на простору свога атара. По томе Закону, општине су прве непосредне власти у земљи, које суде у већу – колегијуму, састављеном од претседника или његовог заменика, два кмета и деловође. Општински суд ради сваки дан кад има предмете за решавање, а пресуђује већином гласова. Његова је надлежност предвиђена у глави првој грађанског судског поступка и Законом о општинама, у чијем члану 94. изрично стоји: да општински суд има судску власт у колико му је она специјалним законима дата: а) у грађанским споровима по глави I грађ. суд. пост.; и б) у кривичним за иступна дела по целој трећој части. Казн. зак. и по Полицијској уредби, сем оних одредаба за које је у самом кривичном Закону друкчије наређено. На пресуде општинског суда могла се изјавити жалба редовном Првостепеном суду, који у колегијуму доноси коначну пресуду.

Такав правни поступак важио је и за Општински суд у Београду.

Одмах после светског рата, општински судови поново долазе до свог пуног правног изражaja. Правосуђе се примењује у општин-

ској судници по свима важећим законима. Нормалан ток живота који је почeo тећи код свих грађана у земљи, па и у нашем Београду, учинио је, да је Општински суд имао све више и више послова, услед чега се за Београд морало помиšљати на реорганизацију судске општинске службе. Почетком 1920. год. у Општини Београдској направљен је један пројекат о организацији целокупне службе, у коју је ушла и организација општинског суда, али до ње није дошло. Тек ступањем на снагу општинског буџета за 1920. год., на основу ранијег пројекта извршена је реорганизација Суда, и то на тај начин, што је Суд подељен у четири отсека: за грађанске спорове, за старатељство, кривични и извршни отсек, и што је Суду приододат и Суд добрих људи. У буџету ништа особено није предвиђено у погледу надлежности установљених отсека, већ је одмах по ступању на снагу буџета, следовала наредба општинског суда, у којој је потпуно обележена надлежност свих отсека који чине општински суд. Таква надлежност дата је на основу важећег законодавства за општински суд: грађанског судског поступка и Зак. о општинама.

Током времена спорова настаје све више и све веће вредности, него за коју је био надлежан Општински суд. То је потпуно схватљиво, а нарочито када се узме да се живот повратио, да је народ почeo да тргује и обнавља своје потребе које је за време и одмах после рата свео на минимум. Осим тога, и вредност новца била је пала и постала много мања него пре рата. Да се не би спорови који су по суми били већи или по вредности готово исти, за које је пре рата био надлежан Општински суд, решавали пред редовним Окружним судовима или Првостепеним судом за град Београд, што би било скupo и гломазно, повећана је стварна надлежност општинских судова Уредбом о убрзању рада код судских и исследних власти, донетом 22. јуна 1921. године.

Првим послератним статутом донешеним од стране Општинског одбора, 18. јануара 1922. године на основу чл. 118а Зак. о општинама, извршена је организација Општинског суда, који се по чл. 1 под 2) претвара у судско одељење са четири отсека, предвиђеним исто као и у буџету за 1920. годину, и са њиховом потпуно одређеном надлежношћу предви-

ђеном у чл. 4 под 2). Од тада, у Општини Београдској у званичном раду, незна се више за Суд већ за судско одељење, које је обухватило све законске функције суда.

6. јануара 1929. године долази до промене у нашем државном животу. Појмљиво, да су се том новом поретку морали прилагодити и дотле важећи закони, а нарочито закон о Општинама од 1903. године, који је у себи садржао и поступак код општинских судова. Законом од 12. фебруара 1929. год. о изменама и допунама у закону о Општинама, предвиђено је, да се управа општине града Београда саставља од претседника, два потпретседника, кмета-правника и 45 одборника. За суђења по грађанском судском поступку, уредби о убрзању рада, као и за иступна дела по општем кривичном законику и по нарочитим законима који спадају у надлежност општинског суда, надлежан је кмет-правник. У случају његове спречености или отсуства, замењује га у суђењу један од чиновника општине који мора имати свршени правни факултет, а кога у ту сврху одређује претседник или његов заменик. Из тога произилази, да је стварна надлежност општинских судова, односно судског одељења Општине Београдске, остала иста, као што је и била пре 6-I-1929. год., само са том изменом, што више није судио колегијум састављен од тројице судија, у коме је претседавао кмет-правник, већ судија појединач, кмет-правник или општински чиновник који има правни факултет.

На основу новог општинског законодавства, Суд општине града Београда по претходном саслушању општинског одбора, 27-IX-1929. год. доноси нов статут, по коме у чл. 1 по ново предвиђа судско одељење, састављено од четири отсека, и са њиховом надлежношћу која је остала иста као и по статуту од 18-I-1922. године.

У међувремену, 13. јула 1929. год., донет је Законик о судском поступку у грађанским парницима. По његовом § 44, у надлежност српских судова стављени су спорови о имовинско-правним захтевима, чија вредност у новцу не прелази 12.000.– дин. Из тога би произишло, да су српски судови примили на себе надлежност општинских судова у погледу суђења по I глави Зак. о поступку судском у грађанским парницима и у вези Уредбе о убрзању рада, а нарочито из разлога, што у законику ништа није прецизно речено од које су почетне вредности надлежни српски судови да суде. Међутим, чл. 7 Уводног закона за законик о судском поступку у грађанским парницима налаже, да општински односно местни судови као и општински уреди где постоје, остају и даље и да ће Министар правде прописати уредбом потребна наређења и надлежност општинских (местних) судова као и поступак пред њима. Па како Министар није прописао такву уредбу, то по

§ 1 у в. § 102 Зак. о уређењу редовних судова, остају и даље на снази општински судови са већ изложеном својом стварном надлежношћу. Што се тиче местне надлежности, она се временом повећава. Ширењем атара општине Београдске, постаје све веће. Судско одељење једино није надлежно за суђења у атару Београда на територији Земуна, из разлога што он има свој местни суд, који је и даље остао на снази са својом стварном и местном надлежношћу за атар бивше Земунске општине.

Ступањем на снагу Закона о градским општинама, 23-IX-1934. год., укида се звање кмета-правника. Његове функције као носиоца судске општинске власти преносе се на Претседника општине и једног општинског чиновника – дипломираног правника. По § 96 поменутог закона, управно правосуђе по законима набројаним у § 89, преузима Претседник, у колико то није пренео на поједине чиновнике, што се може учинити само доношењем општинског статута. Па како статут још није донет, то је и данас Претседник носиоц те власти. Што се тиче остале судске власти, она је по § 154 пренета на чиновника – дипломираног правника, кога је одредило градско веће и који је преузео судску надлежност општинског суда и посебне надлежности кмета-правника.

Доношењем оба статута Општине града Београда, предвиђена је надлежност Судском одељењу, односно боље речено његовим отсцима. Надлежност Судском одељењу, посматраном у ужем смислу као радној јединици, није никаква дата, из разлога што се веровало, да ће се сви послови по својој природи и намени, достављати у надлежност његових отсека. Међутим, у последње време, а нарочито од како је ступио на снагу Закон о градским општинама, у надлежност Судског одељења почели су пристизати послови који су произилазили из разних законодавстава, а за које по сили статута није био надлежан ни један отсек. Услед тога, и само одељење преузима извесне послове у рад и стара се о њиховом обављању. Тако, оно је данас надлежно: 1) да по одлуци Суда Обр. 17985 од 7-VIII-1930. год. оверава шегртске уговоре и води регистар ученика индустријских предузећа у Београду; 2) да по одлуци Суда Обр. 16135 од 3-V-1935. год., издаје радничке књижице за неквалификовано особље индустријских предузећа. Септембра месеца ове године престало је са издавањем радничких књижица, и од тада, по уредби Министарства соц. пол. и нар. здравља М. С. Бр. 276 од 24-III-1938. год., преузима издавање пословних књижица и легитимација свом особљу, које даје умну или физичку снагу у разним приватним предузећима; 3) да указује правну помоћ по свима предметима страних општина или државних власти, који се односе на лица наста-

њена у Београду; 4) да по § 116 Закона о непосредној порези даје упутства и објављује објаве о дану расправе за разрез пореза; 5) да доноси решења о административним заједницама као и о заборавима и тужењу Управе водовода и 6) да води персонални досие чиновника и службеника отсека, сачставља платне спискове, израђује буџет целог одељења и управља варом узакви.

ОТСЕК ЗА ГРАЂАНСКЕ СПРОВОВЕ

Одмах после рата, крајем 1918. године, Општински суд као носиоц судске власти у грађанским парницима, почиње са својим радом а из надлежности која му је дата чл. 94 Зак. о општ. и §§ 6—11 Зак. о поступку судском у грађан. парницима.

По § 6 грађ. суд. поступка, стварна његова надлежност састојала се у томе: 1) да суди све спровове до 200.— дин. закључно а о непокретностима и меничним потраживањима до 100.— дин. закључно, изузимајући спровове о наследству; 2) да суди о службеностима пољским које су изложене у § 335 Грађан. зак.; 3) да може парничаре равнити за суме до 200.— дин.; 4) да може по сагласности паоничара, одобравати избране судове у спрововима до суме означене у тач. под 1) и наређивати кога се дана суђење има преузети.

Такву надлежност задржао је све до 22-VI-1921. год., када је донета Уредба о убрзању рада код судских и истакних власти. По њеном чл. 15, стварна надлежност општинског суда повећава се и од тада постаје надлежан: 1) да суди све спровове у вредности до 500.— дин. закључно, а о непокретностима до 200.— дин., и о меничним потраживањима до 100.— дин.; 2) да суди о пољским службеностима из § 335 Грађанског зак.; 3) да одобрава поравнања за суме до 500.— дин., изузимајући поравнања о непокретностима преко 200.— дин.; 4) да по споразуму парничара одобрава избране судове у спрововима означеним под 1).

Пресуде општинског суда извршне су ако не прелазе вредност од 100.— дин. Против пресуде у спрововима преко 100.— дин., жалба се изјављује надлежном Првостепеном суду. Против пресуде у меничним спрововима има места жалби без обзира на вредност.

Ступањем на снагу Статута београдске општине од 18-I-1922. год., установљен је чл. 1 Отсек за грађанске спровове, као отсек судског одељења, који је по чл. 4 примио следећу надлежност Општинског суда: да прима све тужбе, тражења и обезбеђења и све претставке према одредбама грађан. закона, грађан. суд. поступка и др. специјалних законова, да врши извиђаје, одређује суђења, врши вештачења, одређује рочишта, врши све заклетве које се имају положити у Суду ма којим поводом.

Иста надлежност остала је и по Статуту од 27-IX-1929. год., која се и данас задржала.

Отсек за грађанске спровове прима тужбе и жалбе усмено и писмено, а одбране само усмено. Саслушава парничаре и сведоце јавно. Извиђа парнице просто. Поднете доказе оцењује и по њима доноси своју пресуду, на коју се може изјавити жалба у року од 8 дана. Све док нису установљени срески судови у нашој земљи, жалба се изјављивала Првостепеном суду за град Београд, који је по њој решавао у колегијуму. Данас се изјављује Среском суду за град Београд. У случају, да пресуду Срески суд поништи, а са тиме се несложи Отсек за грађанске спровове већ стави противразлоге, онда по томе решава Окружни суд за град Београд у своме већу.

Под отсек потпада и пријавник судског одељења, који прима сву пошту одељења и врши таксирање по тужбама, жалбама и осталим претставкама упућеним судском одељењу.

КРИВИЧНИ ОТСЕК

Општински суд преузима и своју надлежност из чл. 94 т. 4 под б) Зак. о општинама од 5-VI-1903. год., а која се састоји у судској власти, да суди по кривичним предметима за иступна дела по целој III части Казн. зак. од 29-III-1860. год., и Полицијској уредби од 18-V-1850. године, и то само она дела која би се додогодила у његовом делокругу а није их узела у поступак местна полицијска власт. Осим тога, преузео је надлежност из чл. 95 и старао се: о чистоћи у месту, о добром одржавању мостова, свих путова и о обалама река и потока, о одржавању здравља људи и стоке у општини. Нарочиту је пажњу обраћао и контролисао промет хране, зачина и других предмета од утицаја на здравље људско и спречавао држање и продају, фалсификоване и укварене хране, пића и зачина, и уопште предмета који би својом употребом могли шкодити човечијем здрављу. Затим, водио надзор о разним мерама којима се служе трговци и друга лица, која што на меру продају и уопште старао се да се преваре не догађају. Надзирао рад у кланицама, месарницама, механама, кафанама и гостионицама, и контролисао да ли се извршују законски прописи и наредбе о томе. О свима горе наведеним иступима, водио је рачуна по званичној дужности и предузимао и страгу на основу поднетих реферата противу учницима иступног дела, од стране контролних општинских органа, стручно образованих, или по пријавама учницима од стране приватних лица. Казне је одмеравао по позитивним законским прописима назначеним у сваком специјалном закону, који се односио на учничену дело. За поступак око вођења и прекида истраге, ослобођавања или кажњавања кривца, служила је Уредба како ће полицијска власт

с полицијским преступницима поступати и како ће их она кажњавати, позната као полицијска уредба, по којој је пун доказ реферат заклетог органа.

Доношењем Статута Београдске општине 18-I-1922. године, у његовом члану 1 предвиђено је оснивање Кривичног отсека као део судског одељења, које је дошло на место Општинског суда. По чл. 4 под 2), у погледу његове надлежности речено је: да кривични отсек исплећује и извиђа кривице по приватним тужбама и рефератима власти, које по постојећим законским прописима спадају у надлежност Суда, да израђује одлуке Суда по овим предметима и кад постану извршне предаје извршном отсеку.

Исту надлежност кривичном отсеку предвиђено је и Статут општине града Београда, који је доцнијег датума, донет 27-IX-1929. године.

Ступањем на снагу Кривичног законика за Краљ. С.Х.С., 1-I-1930. год., који је кривична дела поделио само на преступе и злочине, покреће се и питање иступа предвиђених у III части Казн. зак., а које Кривич. зак. није обухватило. Истога дана ступа у живот и Закон о привременом продужењу важности законских прописа о кажњавању иступа, по чијем § 1, док за целу Краљевину не добије обавезну снагу јединствен закон о иступима, остају на снази прописи садашњих општих кривичних закона, затим закона о иступима за подручје Апелационог суда у Новом Саду, као и сви други законски прописи о кривичним делима као иступи (прекраји, преступци, престопки) уколико ова кривична дела нису обухваћена новим Кривичним законом.

Из тога произилази, да је Кривични отсек и даље остао надлежан за све иступе из III части који нису претворени у преступе и као такви пренети у Кривични закон, као и које није узела у поступак местна полицијска власт, односно квартови Управе града Београда.

Закон о привременом продужењу иступа предвиђено је извесне измене у III части, које су се састојале само у томе, што новчане казне не могу бити мање од 10. ни веће од 500.— дин., и што право на гођење иступа застарева за 6 месеци а право на извршење казне за годину дана. Тим законом потврђено је, да као поступак око иступа има и даље служити Полицијска уредба.

Током времена, Управне власти почеле су са доношењем управног законодавства, свака из своје надлежности, које је у многоме заменило иступе из III части и пренело их у специјалне законе. Данас се слободно може рећи да се III част Казн. зак. готово потпуно угушила, а нарочито обзиром и на овлашћење чл. 67 Закона о унутрашњој управи, по коме су власти опште управе, полицијске иступе пре-

Судско одељење

неле у своје наредбе општег значаја или у облику наређења за поједине случајеве, који се односе на јавни мир, безбедност, поредак, безбедност саобраћаја и јавни морал.

26-II-1931. године ступио је на снагу Зак. о општем управном поступку, који служи као поступак при доношењу одлука из управног законодавства. У његовом § 173, изрично стoji: да ће до доношења Закона о управном казненом поступку, важити и даље сви до садашњи прописи о томе. Тај поступак још није донет. Министар унутрашњих послова поднео је Народној скупштини његов законски пројекат, који је Скупштина са извесним изменама и допунама примила и послала Сенату у рад, али по њему Сенат још није дао своју реч. У том поступку предвиђено је како се има предузимати истрага ради проналаска и кажњавања кривца једног учињеног иступног дела. Према томе, све до његовог доношења и ступања на снагу, Полицијска уредба и даље остаје код општинских власти као поступак за све иступе, без обзира из каквих су закона учињени.

Ступањем на снагу Закона о градским општинама 23-IX-1934. године, за сада је потпуно предвиђена надлежност Кривичног отсека. Параграф 89 у својим пет тачака, набраја све послове које је држава пренела на Градске општине, у овом случају на Кривични отсек Градског поглаварства у Београду. По томе је отсек надлежан за суђења по иступима учињених из следећих закона: санитетских, ветеринарских, шумских, ловних, риболовних, по закону о чувању пољског имања, по прописима о животним намирницама, грађевинским, по прописима о чистоћи, одржавању путева, мостова, обала, река, потока, канала, бунара, појишта и уопште путних и водних направа.

У погледу грађевинских иступа, Кривични отсек доноси само пресуду којом кажњава учницима новчаном казном, а одлуку о рушењу бесправно подигнуте грађевине доноси Грађевински одељак при Техничкој дирекцији по општем управном поступку. На изречену пресуду подноси се жалба ресорном Министру.

Осуђенику који је незадовољан одлуком другостепене власти, дато је право тужбе Државном савету.

Кривични отсек указује и правну помоћ страним општинама или државним управним властима, саслушавајући окривљенике или свидоце по њиховим рефератима, или саопштавајући осуђенику пресуду.

Осим своје судске власти, за извесне послове појављује се и као управна власт. Тако, издаје ловне и риболовне дозволе за грађење настањене у Београду, и води ловачки фонд Општине града Београда, који је основан тек пре три године, при Државној хипотекарној банци а који данас има готовине 25.932.50 динара.

ИЗВРШНИ ОТСЕК

Општински Суд као извршина власт дужан је да по § 13 чл. 24 Грађ. суд. поступка а у вези чл. 94 став 3 Зак. о општинама, извршује пресуде Општинског суда „ex officio“ у закону предвиђеном року.

По чл. 1 Статута Београдске општине од 18-I-1922 год., устављено је и Извршни отсек, коме је стављено у дужност да прима и распоређује све одлуке за извршење, води контролник свих одлука на извршење, ради на депозитима и о свима новчаним пословима води књнговодство.

Како је током времена надлежност Извршног отсека постала све обимнија, то је обзиром на деликатност и одговорност у његовом послу, 9-II-1929 год., донет од стране Општине београдске Правилник о извршењу судских и административних одлука код Суда општине града Београда, прописан на основу Статута општине Београдске од 18-I-1922 год.

По чл. 1 поменутог правилника, извршни је отсек надлежан: 1) да извршује пресуде и решења у која улазе и забране, изречене од стране отсека за грађанске спорове Општинског суда у Београду као и осталих општинских судова у земљи, на основу грађан. зак., закона о грађ. суд. пост. – § 13 и 24, а у вези са чл. 17 Уредбе о убрзању рада и чл. 94 тач. 3. Зак. о општинама; 2) да извршује пресуде и решења изречена од стране Кривичног отсека Општинског суда у Београду и осталих општинских судова по III части Казн. зак., Полицијској уредби и другим специјалним законима, чијим се прописима одређује Суд општине да извиђа и кажњава прекршај иступне природе; 3) да извршује одлуке и наплате административне природе по специјалним законима, које се извршују § 465 грађ. суд. пост. и чл. 32 Зак. о таксама.

По § 465 Грађанског судског поступка и чл. 32 Зак. о таксама надлежан је и за ове наплате: 1) општинског приреза; 2) накнаде за израду тротоара испред имања појединих власника, када се израде врше по наредби Општинског суда; 3) свих такса побројаних у тарифном делу Закона о таксама; 4) такса за потрошњу воде по правилнику за везивање новог водовода у Београду; 5) трошарине по уредби о градској трошарини и мерили по Закону у мерили; 6) штете, које наступе у јавним продајама с тога, што купац излицира цену не положи одмах или у одређеном му року за купљену ствар или имање, те се продата ствар, односно или имање поново изложи продаји и на поновој продаји добије се мања цена. Разлика у цени сматра се као штета и све таксе продајне и трошкови за 1 и 2 продају; и 7) извршења решења полицијских и других административних власти, ако су извршења специјалним законом, уредбом или правилником стављена у надлежност општинског суда у Београду.

И по Статуту Општине београдске од 27-IX-1929 године, задржао је исту надлежност.

Уз Извршни отсек придodata је и Депозитна благајна Судског одељења, у којој депозитар-благајник рукује и одговара за новац примљен у касу Извршног отсека.

Доношењем Закона о извршењу и о обезбеђењу, 9. јула 1930 год., као и његове Уредбе донете од стране Министра правде по овлашћењу § 27 став 3 финансијског закона уз буџет за 1937/38 год., покренuto је питање надлежности Општинског суда око извршења својих пресуда које су засноване на грађанској закону. Слободно се може рећи, да по томе питању Закон није довољно јасан, и то онако како би морао бити а нарочито обзиром на чињеницу да таквих пресуда у земљи има веома много.

По првом мишљењу, које је Министарство правде упутило 14 марта 1938 године под Бр. 22667 Претседништву Апелационог суда у Београду и Скопљу, произилази, да је извршење пресуда које су донете од стране Општинских судова у смислу § 2 тач. 9 Извршног поступка а у вези чл. 2 Уредбе о увођењу Извршног поступка, стављено у надлежности редовним српским судовима, уз ограничење, да извршења која су била у току када је ступио на снагу извршни поступак имају бити окончана од судова и власти дотле надлежних, а извршена по прописима који су тада били у важности.

По другом мишљењу Министарства, које је доцнијег датума, 13. маја 1938 године, и које је исто упућено Претседништву Апелационих судова горе наведених, под Бр. 48775, достављено је, да се Закон о обезбеђењу и извршењу, од 9. јула 1930 године, не односи на пресуде Општинских судова, пошто се ни по једном пропису тога Закона не могу пресуде Општинских судова сматрати извршним насловом на основу кога се може дозволити извршење по прописима Закона о обезбеђењу и извршењу, што значи, да су општински судови и даље остали надлежни за извршење својих пресуда.

Према томе, и данас је Извршни отсек задржао своју стварну надлежност, која је потпуно обухваћена Правилником од 9-II-1929 год.

ОТСЕК ЗА СТАРАТЕЉСТВО

Општински Суд по својој надлежности из чл. 97 тач. 9 Зак. о општинама, преузима послове које обавља по Грађанском законику за Краљ. Србију од 11 марта 1844 год., са његовим доцнијим изменама и допунама, Правилима о поступку у неспорним (ванпарничним) делима од 13-XII-1872 год., са његовим изменама и допунама, као и по Уредби о убрзању рада.

Ступањем на снагу Статута Београдске општине од 18-I-1922 год., сви ти послови

прелазе у надлежност отсека за старатељство, који се на основу чл. 1 формира као Отсек судског одељења.

По чл. 4 под 2) поменутог Статута, он је надлежан да врши све послове који спадају у делокруг општинског суда а по Закону о старатељству и Закону о општинама.

Исту надлежност задржао је и по Статуту од 27-IX-1929 године.

Његова је дужност, да по сили Закона покреће поступак чим сазна за смрт неког лица настањеног у Београду. Саставља протокол о смрти и врши попис о заоставштини, ако томе има места у закону, који упућује судији за неспорна дела при Првостепеном суду за град Београд са свом непокретним, односно новцем и хартијама од вредности, које су нађене приликом пописа код умрлог.

Ступањем на снагу Закона о ванпарничном поступку, 1-III-1935 год., иницијатива за поступак Општинске власти налази се код Среског суда за град Београд, и заинтересованих наследника или веровника умрлога. По њиховом тражењу Отсек прикупља податке и саставља смртвницу, и ако има места по § 69 ванпарничног поступка, врши и попис заоставштине. Све списе по обављеним радњама упућује надлежном Среском суду за град Београд. Ако приликом пописа утврди, да је процена већа од 10.000.– дин., или да умрли има непокретно имање, онда је дужан да дупликат списка пописа пошаље Пореској управи на сагласност у смислу чл. 26 Зак. о таксама.

Осим тога, предлаже привремене и сталне стараоце, штитнике и скрбине малолетним, умоболним и отсутним лицима, као и указује правну помоћ страним Срским судовима било непосредно или преко свог надлежног суда.

* * *

На челу Општинског суда од 1918 године а доцније Судског одељења, били су кметови-правници, који су руководили пословима и то: г.г. Добр. Митровић, Крста Милетић, Сава Живановић, Слободан Василић, Јеремија Протић, Никола Бесарабић, Боривоје Окановић, д-р Драгић Јоксимовић, Исидор Протић, Јова Јовић и Добривоје Вујић, а од 23-IX-1934 године, налази се као в. д. директора Одељења г. Боривоје Антоновић.

Повећана како стварна тако и местна надлежност, учинила је, да се у Судском одељењу сваким даном посао све више развијао. Прогрес његовог рада најбоље се може видети из следеће статистике: деловодни протокол Одељења завршава се 31-XII-1919 год. са бр. 7.780; 31-XII-1924 год. са бр. 43672; 31-XII-1929 год. са бр. 50860; 31-XII-1934 год. са бр. 71.792 и 31-XII-1938 год. са бр. 88586 из чега излази, да је у 1938 години, Судско

одељење примило у рад разних предмета 80860 више, него у првој послератној години 1919.

То нам и даје пуно право, да можемо слободно рећи, да је Судско одељење данас једно од главних Дирекција Општине Београдске.

СУД ДОБРИХ ЉУДИ

Предратни законодавни фактори сматрали су, да је специјалним законским прописима потребно регулисати приватно-правне односе између послодавца и послопримца, који били ефикаснији него важеће грађанско законодавство. С тога, доношењем Закона о радњама 29. јуна 1910 год., установљен је Суд добрих људи за расправу и поравнање спорова који произилазе између послодавца и ученика, занатских и трговачких помоћника, службеника или радника, оба пола, који се стално занимају у радњама ради изучавања или уз награду, или ради у локалима власника радње или код своје куће а за рачун овога. Суд је приододат местном Општинском суду, који се стара о његовом издржавању. Па како је местни Суд у Београду, током времена претворен у Судско одељење, то нам налаже, да изнесемо и развитак Суда добрих људи од његовог постанка па све до данас.

Закон о радњама само је установио Суд и дао главно обележје, али је зато предвиђео, да се имају донети специјални прописи о његовом уређењу, које је право оставио Министру народне привреде. Уредбом од 16-IV-1912 год., у потпуности су донети прописи који служе за регулисање спорова између заинтересованих лица, као и који говоре о поступку који важи за Суд. Ти законски прописи за Суд у Београду, готово и данас су у пуној важности, изузев извесних одредаба које је преиначио Закон о радњама за Краљевину Југославију од 5-XI-1931 год.

По Закону о радњама из 1910 године, стварна надлежност Суда предвиђена је за спорове до 200.– дин., изузев за које постоји специјално законодавство. Но и за њих би могао бити надлежан Суд добрих људи, ако то желе сами парничари. Местна надлежност, одређује се према туженом лицу. Ако је тужени послодавац, онда према месту где је седиште његовог предузећа, радње или филијале, а ако је радник, онда према месту његовог обитања. Уредбом је предвиђено осам занимања, па се према томе и Суд састојао од 16 чланова, и исто толико заменика, односно од по једног судије као претставника послодавца и једног као претставника радника, Судије се бирале на две године, и то куглицама – тајним гласањем, по бирачким списковима којих је било три, за послодавце, трговце и њихово помоћно особље, за индустријалце и њихово помоћно особље као и за занатлије. Спискове је састављао Општински

суд на основу пореског распореда за дотичну годину. Судије могу бити лица оба пола пунолетна и која су испуњавала остале законске услове. Од особитог је значаја, да судије могу бити и женска лица којима ће испасти 25 година, што је изванредан случај за наше прилике, а нарочито када се засматра код нас жене не могу бити државне судије, као и с обзиром на то, што им није дато активно бирачко право, па чак ни за избор судија.

На позив Претседника општине изабране судије састављају се ради конституисања претседника и потпретседника, који се бирају на три месеца тако, да када је претседник из редова послодавца, онда је потпретседник радник, и обратно. Том приликом примају исталог деловођу кога је одредио Општински суд из редова својих чиновника, по могућству дипломираних правника. Извиђање и суђење спорова врши се у колегијуму-већу, који се састоји од два члана Суда из оних група занимања којима припадају парничари, или на које се спор односи, и од претседника кога бирају чланови из реда незаинтересованих грађана. Сваки колегијум има и свога деловођу. Суђење је усмено а по потреби писмено, засновано на нахођењу суда у погледу доказа, односно на слободном судијском уверењу. И ако Суд није везан за све формалности које је прописао Закон о судском поступку у грађанским парницима, јер имају своје поступак, ипак има права да се користи и његовим одредбама о доказима, на којима почива право које парничне стране истичу. Пресуде су извршене у року од три дана и на њих нема права жалбе.

Општина је дужна да сноси све материјалне расходе Суда као и да му стави на расположење довољан број чиновника и службеника ради његове ефикасности око извиђања, пресуђења и извршења пресуда, а полицијске власти, да му укажу сваку правну помоћ која му буде потребна.

По самој Уредби, организација Суда имала се извести најдаље до краја месеца јуна 1912 године, а идући избор судија обавити у децембру 1913 године. Међутим, до тих избора није ни дошло, услед нередовних прилика које су владале у земљи, насталих Српско-бугарским ратом 1913 год.

Суд престаје да ради 1914 године, а по рату 1918 год., одмах се не обавља, јер су готово све његове судије изгинуле и помрле у току рата. Пошто се после извесног времена указала неопходна потреба за његовим обнављањем, јер су почели да се појављују спорови, то се покреће питање од надлежних, да се Суд поново образује. Но с обзиром на све уништене бирачке спискове као и остали изборни материјал за време рата, а под утицајем потребе да се што брже Суд установи, Министар социјалне политике по споразуму са радничком, индустријском и занатском комо-

ром, доноси решење 2 марта 1920 године под Бр. 4200, да се образује привремени Суд добрих људи у Београду од чланова и заменика, а из реда предложених кандидата од стране појединих комора, за поједине групе занимања. По избору судија од стране Министрове, наређено је Општинском суду, да изврши заклетву над њима и да их конституише. Таква одлука Суда као и избор судија, није била на закону основана, али она се једино могла правдати разлогима, да се што пре дође до Суда, макар и привременог. На тај начин у првој половини 1920 године, Суд је обновљен и почиње са својим радом. Пошто се приближавала двогодишњица његовог рада, јер по закону судијама мандат траје свега две године, то се приступило припреми за редован избор судија. У том смислу и Министарство социјалне политике, актом својим Бр. 3692 од 4-VII-1922 год., наредило је Општинском суду да приступи састављању бирачких спискова и извршењу осталих формалности за избор судија, који се морао обавити у току децембра 1922 године.

У међувремену, 24-VI-1921 године, изменама у Закону о радњама, стварна надлежност суда повећана је на 1.000.— динара.

Састављени главни бирачки одбор који је имао спровести изборе, још у почетку свога рада, нашао је на битне супротности по важећем законодавству у погледу активног бирачког права. Док је чл. 19 Уредбе предвиђао, да је право бирача условљено плаћањем државног пореза, по чијим су се списковима састављали бирачки спискови, дотле је чл. 70 Устава, донетог 28-VI-1921 године, предвиђено, да бирачко право за избор народних посланика има сваки држављанин, ако је навршио 21 годину, што је потпуно у супротности са чл. 19 Уредбе. То је и нагнало главни бирачки одбор, да преко Општинског суда захтева тумачење од стране Министра социјалне политике, како се имају састављати бирачки спискови, као и ко све има активно бирачко право. Потпуно увидевши тешкоће које су се појавиле око редовних избора, Министар је одговорио, да се за избор судија имају сачекати измене и допуне у Закону о радњама и Уредби о Суду добрих људи, које би биле у складу са земаљским Уставом, а дотле, да се остаје при установљеној пракси за наименовање судија од стране Министра, по предлогу надлежних комора.

Осим тога, Министар је својим решењем од 24-VIII-1922 године Бр. 5.499, наименовао нове судије, и захтевао од Општинског суда њихово конституисање и полагање заклетве, што је и учињено 17-IX-1922 год., с тим, да врше дужност до нових избора. Интересантно је напоменути, да су у тој групи наименоване за судије и две жене, за групу индустријалаца и конфекциониста, предложене од стране Рад-

ничке коморе, које су без сумње, прве жене судије у нашој земљи.

Чланом 87 Финансијског овлашћења за прве четири дванаест буџ. год. 1924, проширена је стварна надлежност Суда од 1.000 на 3.000.— динара, за све спорове по којима се судило.

У 1924 години, Суд добрих људи и Општина Београдска, покрећу питање код Министарства о распису избора за Суд као и о тумачењу око састављања бирачких спискова, јер је одређеним судијама скоро истицао мандат. По томе питању, Министарство не само што ништа није предузело, него чак шта више, по истеку мандата судија нове није ни поставило, већ оставило да старе судије и даље врше дужност. У току времена, као и 1926 и 1927 године, у неколико махова понова се покреће питање избора, или барем да се попуни Суд Министровом одлуком, пошто су стицајем прилика многе судије отпала и нису више вршиле своју дужност. Али, на све то Министарство ништа није предузимало.

На седници Одбора општине Београдске, одржаној 24-VI-1927 год., један од господе одборника, упутио је интерpellацију на Претседника општине, зашто се не врше избори за Суд, као и зашто да се до избора не попуни Суд, пошто овакав какав је, није у могућности да оали, јер је крњ. На седници Одбора од 8-VII-1927 год., одговорено му је, да је Суд у неколико махова покретао то питање код Министарства, али да је увек остало без позитивног решења, јер се избори не могу извршити пос измени Уредбе и Закона о радњама, пошто се исти косе са чл. 70 Устава, у погледу састављања бирачких спискова. Незадовољан таквим одговором, јер је сматрао да је Устав укинуо поједињен цензус у чл. 19 Уредбе за активно бирачко право, предложио је, да се израде бирачки спискови на основу спискова надлежних Комора, а по том избори распишу.

На седници Суда општине Београдске од 11-VII-1937 год., а по одлуци Одбора, решено је, да се први избори за Суд обаве у децембру месецу, као и да се бирачки спискови израде на основу спискова Комора. У том смислу упућен је акт свима Коморама са молбом, да исте пошаљу најдаље у року од 15 дана спискове својих чланова као и да даду своје мишљење поводом састављања бирачких спискова, пошто је чл. 19 Уредбе у супротности са чл. 70 Устава.

Све су се Комоје сложиле са предложеним начином, само је Радничка Комора сматрала, да би се раднички спискови могли потпунији добити од Окружног уреда за осигуравање радника, као и да би ипак требало издејствовати тумачење од стране Министра социјалне политике или Правде у погледу стављања ван снаге чл. 19 Уредбе на основу чл. 70 Устава. А све то из разлога, како се

никакав приговор не би могао ставити око састављања бирачких спискова, па према томе и на изабрани Суд, а нарочито с обзиром на његову деликатну функцију.

Суд Општине Београдске потпуно схватајући оправдано мишљење Радничке коморе, 26-IX-1927 год., тражио је од Министарства трговине и индустрије и Соц. политике, да се чл. 19 Уредбе измени и саобрази чл. 70 Устава тако, да се бирачки спискови за раднике могу саставити на основу спискова кружног уреда у Београду, јер је начин састављања на основу пореског распореда не само немогућ, већ и противан Уставу.

Међутим, како је Министарство одговорило, да се избори не могу вршити све док се не измене чл. 19 Уредбе, који није уништен чл. 70 Устава, јер исти говори само о политичким изборима, то до избора није ни дошло, већ се остало при старој пракси. Ускоро затим, Суд је попуњен новим судијама од стране Министра.

Таква ситуација остала је све до доношења Закона о радњама за Краљевину Југославију, који је ступио на снагу 9-III-1932 год. Специјална глава посвећена је Изабраним одборима (Суду добрих људи) за решавање спорова из службених односа ималаца радња и помоћног особља, а који су регулисани по Закону о радњама. Надлежност Суда повећана је на 12.000.— дин., за спорове око плате односно принадлежности, о постојању уговора о служби као и о обављању и извршењу службе у предузећу, о издавању и уписивању у пословне књижице, сведоће, увереља и слично, и о отказу и испражњавању радничких становица, које помоћно особље употребљава бесплатно или уз накнаду.

По том закону Суд је потпао под Министарство трговине и индустрије, а параграфом 346 укинут је избор судија, који је био предвиђен по ранијим законима. Судије се постављају од стране Министра трговине, на четири године, из реда послодаваца и радника, југословенских поданика, пунолетних, неспорочних и која уживају сва часна права. По § 427 остаје на снаги Закон о радњама из 1910 године и Уредба, у колико се односи на рад Суду добрих људи, по чијим се законским прописима и даље суди. Тако да је Суду добрих људи, у складу са чланом 11-VII-1937 год., а по одлуци Одбора, решено је, да се први избори за Суд обаве у децембру месецу, као и да се бирачки спискови израде на основу спискова Комора. У том смислу упућен је акт свима Коморама са молбом, да исте пошаљу најдаље у року од 15 дана спискове својих чланова као и да даду своје мишљење поводом састављања бирачких спискова, пошто је чл. 19 Уредбе у супротности са чл. 70 Устава.

1912 године. На пресуду нема места жалби. Она је извршена, а по новом року од осам дана, наплатива. Извршења се врше по званичној дужности.

Покретано је питање да ли се и противу пресуда Суда добрих људи у Београду, могу подизати тужбе по § 352 тач. б Закона о радњама, као што се могу противу пресуда Избраних одбора, са формалне стране код Среских судова, а сходно одредбама § 691, изузев тач. 1 Закона о судском поступку у грађанским парничама. По томе питању, Суд је увек заступао гледиште да се пропиши пomenutog параграфа не могу односити и на њега, јер стварно Избрани Одбор у Београду и не постоји, већ Суд добрих људи, чије су пресуде извршене по Уредби из 1912 године. Интересантно је на какво ће гледиште стати Срески суд за град Београд по жалбама странака поднетих противу пресуда Суда добрих људи, које је Суд са својим образложењем и разлозима упутио Среском суду на расмотрење и решење. У случају, да Срески суд стане на гледиште, да против пресуда има места правном леку, које се могу побијати са формалне стране, умољен је, да учини предлог Касационом суду у Београду, да по том питању да своју дефинитивну реч.

На целокупној територији наше земље, једино се још у Београду задржао Суд добрих људи. У осталим местима, место њега формирани су Избрани одбори, по Уредби од 5. августа 1936. год., која је донета на основу

Закона о радњама. По њеном чл. 57., Уредба је требала да ступи на снагу 1 априла 1937 год. и за подручје Општине града Београда, сем Земуна, за који је ступила раније. Међутим, изменама и допунама од 31 марта 1937 год. II Бр. 11057/У, ступање Уредбе одложено је за неодређено време, све докле то не нареди Министар трговине и индустрије. 28. децембра 1938 год. под II Бр. 48402/У Министар је донео наредбу, која је ступила на снагу 13. јануара, 1939 год., по којој Уредба о Избраним Одборима од 3. јула 1936 год., ступа на снагу и за подручје Општине града Београда, на дан 1. маја 1939 год... Према томе, Избрани Одбор за Београд још није основан. Место њега суди Суд добрих људи, који задржава пуну своју надлежност до 1. маја 1939 год., када ће престати са радом по новим тужбама.

Од тада за све спорове између пословавца и послопримца биће надлежни у целој земљи једино Избрани одбори, а у Београду и Суд добрих људи докле год не ликвидира са старим предметима, чији су спорови зајновани пре тога рока.

Суд добрих људи у Београду заиста својим двадесетогодишњим радом, колико од прилике и износи од његовог оснивања, показао је одличне резултате и много је олакшао осталим судовима који би иначе били надлежни за суђења. Њега нестаје, али ће иза себе оставити позитивног трага у нашем правосуђу.

Страхиња Ст. Којић

ДИРЕКЦИЈА ТРАМВАЈА И ОСВЕТЉЕЊА

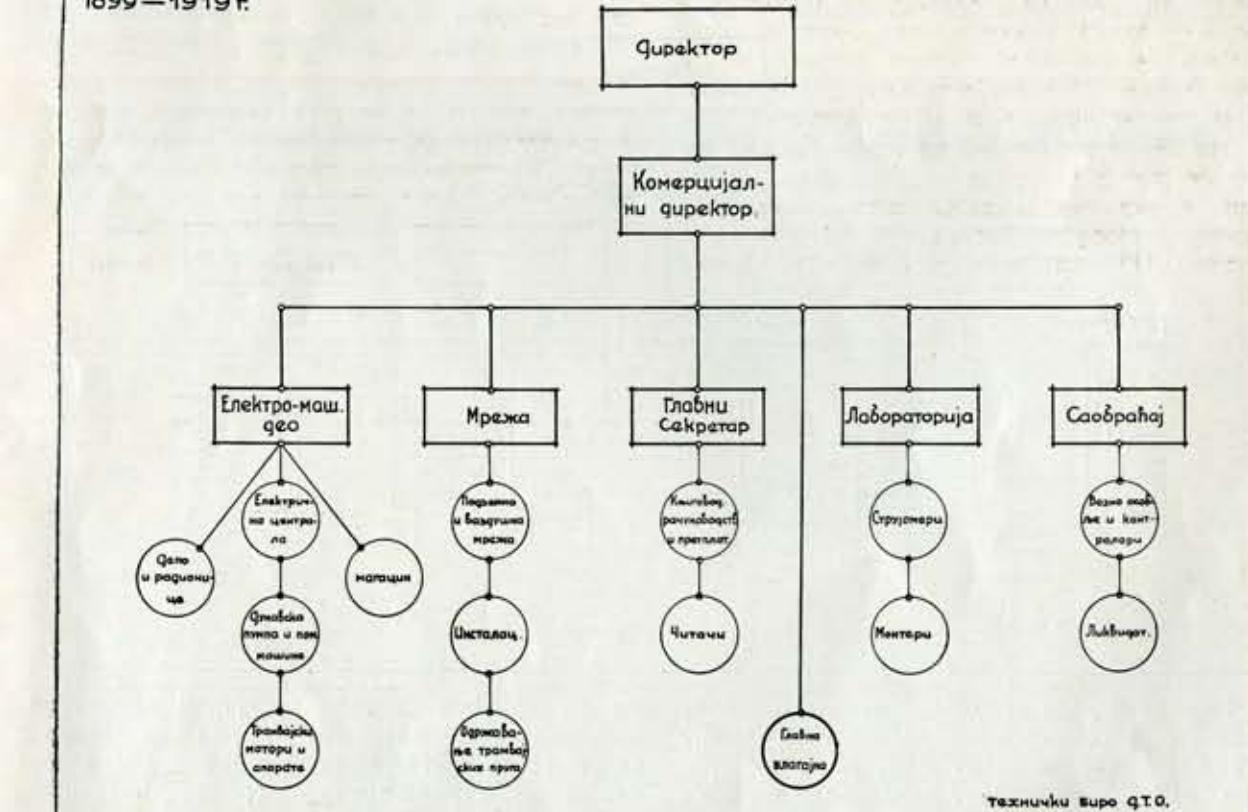
УВОД

Као што година 1938 претставља двадесетогодишњицу једног од највећих и најважнијих датума у историји наше државе, тако и година 1939 претставља двадесетогодишњицу једног несумњиво од најважнијих датума у историји рада и стварања данашње Дирекције трамваја и осветљења. У пролеће 1919 године, после дужих преговора и спорова, тадашња

кадар поједињих одељења и струка радили под директним опасностима по свој живот. Ово нарочито важи за машинску дворану и ложионицу а ништа боље нису претстављале ни тадашње „радионице”, мрежа, возни парк, трамвајски колосеци и све остало. Напомињемо само, да је било људи, па чак и страних стручњака, који су тих година говорили да Електрична централа може једног дана „одлетети у ваздух”! Само захваљујући напорном и покртвованом

Организација Белгијског друштва трамваја и осветљења.

1899—1919 г.

технички виро 4.0.

Управа трамваја и осветљења, која је била у рукама Белгијског анонимног друштва, прешла је у руке односно својину Општине града Београда.

Тежак и претежак рад је очекивао тадашње људе, који су примили од Друштва стару „Електричну централу”. Она није била само стара, већ престарела и дотрајала, а ратне године су је, може се слободно рећи, „дотукле”, тако да су људство и старешински

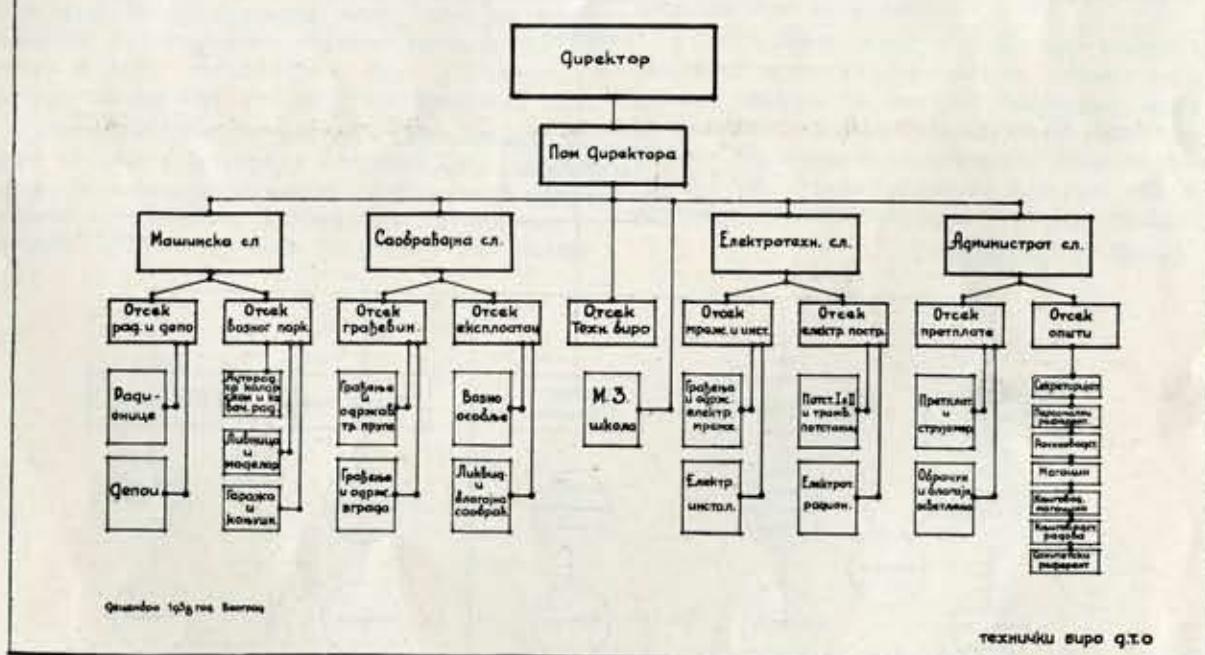
раду, какав наш радник мануелни и интелектуални може да покаже и издржи у таквим моментима опасности, што је донекле одлика и целог нашега народа, савладане су све тешкоће и технички недостаци, па чак и сјора и ћломазна администрација, која нас као индустријско предузеће и данас доста прати и спутава. Из године у годину извршене су прво најхитније оправке, затим преуређења, обнове, зидања и изградње нових постројења, зграда,

канала, колосека, набавка и монтажа нових турбина, котлова, машина алатљика, возног парка, свих електричних инсталација и постројења, подземне и надземне мреже, трансформатора, радионица и свих осталих многообројних објекта, тако да данашња Дирекција трамваја и осветљења по своме обиму и раду и не личи више на стару Електричну централу из 1919 године.

Старе генерације и ветерани Електричне централе, који су нам дали јединствен пример рада и пожтвованости, могу бити задовољни својим млађим нараштајима којима су оставили у наслеђе и аманет: рад и рад, јер тај рад и „темпо“ нарочито последње деценије није престао већ се повећао и убрзано са 100%, па и много више, што ће се најлепше видети из даљег излагања, статистичких података, табела, дијаграма и графика.

ОРГАНИЗАЦИЈА ДИРЕКЦИЈЕ ТРАМВАЈА И ОСВЕТЉЕЊА.

Ради прегледа и лакшег схватавања овог приказа о двадесетогодишњем раду и развоју Д. Т. О., доносимо шему Електричне централе из 1919 године и шему данашње Дирекције трамваја и осветљења из 1939 године, којим редом — по службама — и следи ово излагање.

**1 — МАШИНСКА ЦЕНТРАЛА
наслеђе Србије**

1 — ПРОДУКЦИЈА ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ
1919 године, приликом преласка централе у руке Општине града Београда, у ложионици је било 14 парних котлова укупне загревне

површине 2400 m², а у машинској дворани 5 парних машина и 1 парна турбина. Укупна снага примљених машина износила је 1705 kW + 1250 kVA. Поред тих машина за производњу електричне енергије у машинској дворани је било још 5 моторних група, од којих једна од 240 а остале од по 200 kW, једна група од 40 КС за подизање и једна за изједначење напона.

До 1922 године у машинској дворани и ложионици није било никаквих промена. Те године су отпочели радови на проширењу, који су трајали све до 1928 године. У ложионици су 1922 године постављена 3 нова парна котла по 260 m² загревне површине и монтирани су две клипне пумпе за напајање котлова. 1925 године постављена су два нова парна котла по 377 m² загревне површине. 1926 године монтирани су две центрифугалне пумпе

већу производњу електричне енергије. 1922 године постављена је парна турбина са електрогенератором од 1350 kW, 1925 од 2200 kW, 1926 од 1000 kW, а 1928 године постављена је највећа парна турбина са електрогенератором од 5100 kW. Уз све те турбине и електрогенераторе постављени су и одговарајући парни и електрични уређаји.

На дунавској водној станици постављене су 1922, 1925 и 1928 године електричне центрифугалне пумпе, и то 1922 и 1925 од по 100 КС и по 15 m³ воде у минути, а 1928 од 320 КС за 50 метара куб. воде за минут.

Резултат тих извршених радова је био тај, да је капацитет порастао за 9650 kW или 335% од капацитета затеченог 1919 године.

За проширење машинских и котловских инсталација и за грађевинске радове (машинска дворана, ложионица, водна станица, нови димњак итд) издато је укупно 41,892.722 динара.

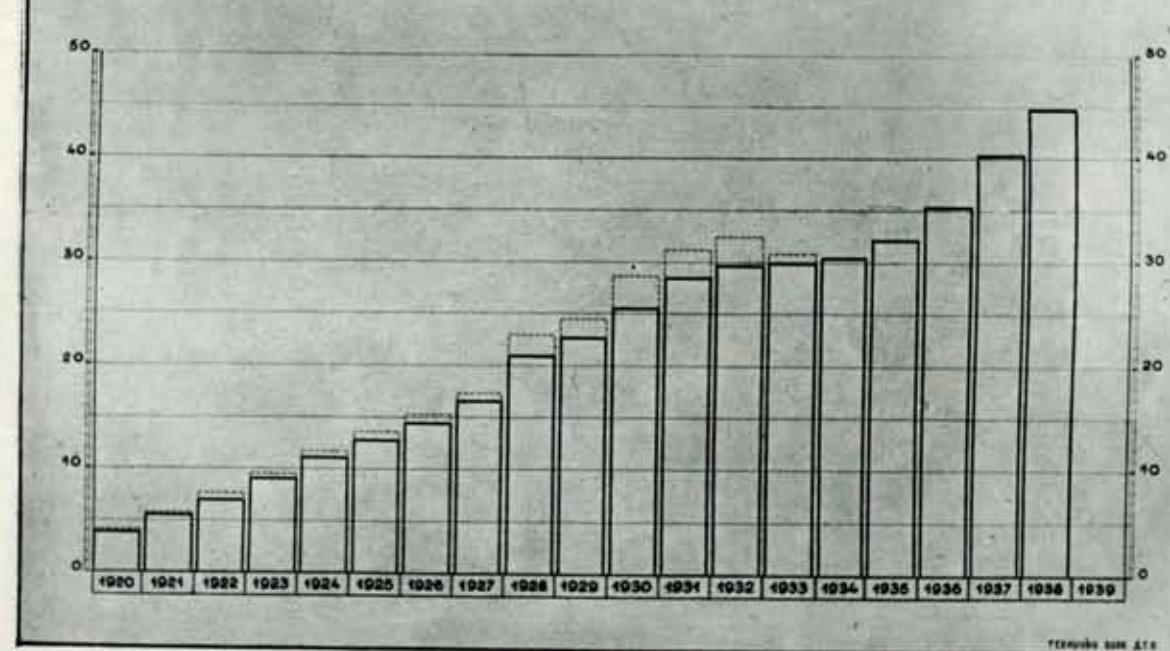
Производња електричне енергије била је 1919 године веома отежана и оскудна. Котловске инсталације и парне машине наслеђене од Белгијанаца биле су старе и дотрајале, а потребе градског саобраћаја и Београђана за-

узроком да се старе и нерационалне машине замене новим парним турбинама већега капацитета и да се подигну нове котловске инсталације. Развој производње електричне енергије најбоље се види из приложеног дијаграма. Године 1920 било је произведено око 4 милиона киловатчасова, 1930 године тај број се пење на 28 и по милиона, а 1931 године достиже, са сопственом потрошњом у електричној централи за рад помоћних машина (пумпе на водној станици и у централи, бункер итд), 31,121.441 киловатчас.

1932 године, 27 новембра, почиње рад у електричној централи А. Д. „Снага и Светлост“. Од тога дана рад у општинској електричној централи поступно се смањује, док се на дан 14 маја 1933 године не погасише котловске ватре у нашој ложионици и целокупна производња електричне енергије пређе тога дана на нову електричну централу.

Рад општинске електричне централе трајао је 14 година, и за то време у њој је произведено укупно близу 200 милиона киловатчасова, а утрошено је преко једног милиона тона угља у вредности око четврт милијарде динара.

Укупна потрошња ел. енергије у Београду за последњих 20 година
у милионима киловат-часова

хтевале су много више електричне енергије од количине коју су те старе машине могле да даду. Рад особља био је пожртвован до максимума, машине су се искоришћавале у пуном капацитetu, али све то није било доволно да се Београд, који се сваким даном све више пунио становништвом, снабде довољном количином електричне енергије. Тај момент је био

II ТРАМВАЈСКИ, АУТОМОБИЛСКИ И ЗАПРЕЖНИ ВОЗНИ ПАРК

а) Трамваји —

Стање трамвајског возног парка 1919 године било је слично стању машинске дворане и ложионице. Примајући те године од Белгијског анонимног друштва затечена трамвајска

и набавком нових, извршена је и ту рационална реформа у границама могућности. Сада Дирекција трамваја и осветљења располаже укупно са 157 разних запрежних возила и 176 коњских грла. Од 1937 године поступно се преправљају стара и израђују нова запрежна кола са ваљастим лежиштима, а где је то могућно узимају се точкови са пнеуматицима.

Гаража аутомобилског и запрежног возног парка са коњушницама била је до 1934 године на Таш-Мајдану. Просторије у којима су гаражирала кола као и коњушнице нису одговарале ни местом, ни техничким а ни хигијенским условима. Због тога је 1934 године саграђене нова гаража и нове коњушнице на имању „Пионир”, са довољно просторија за смештај моторног и запрежног возног парка и коња.

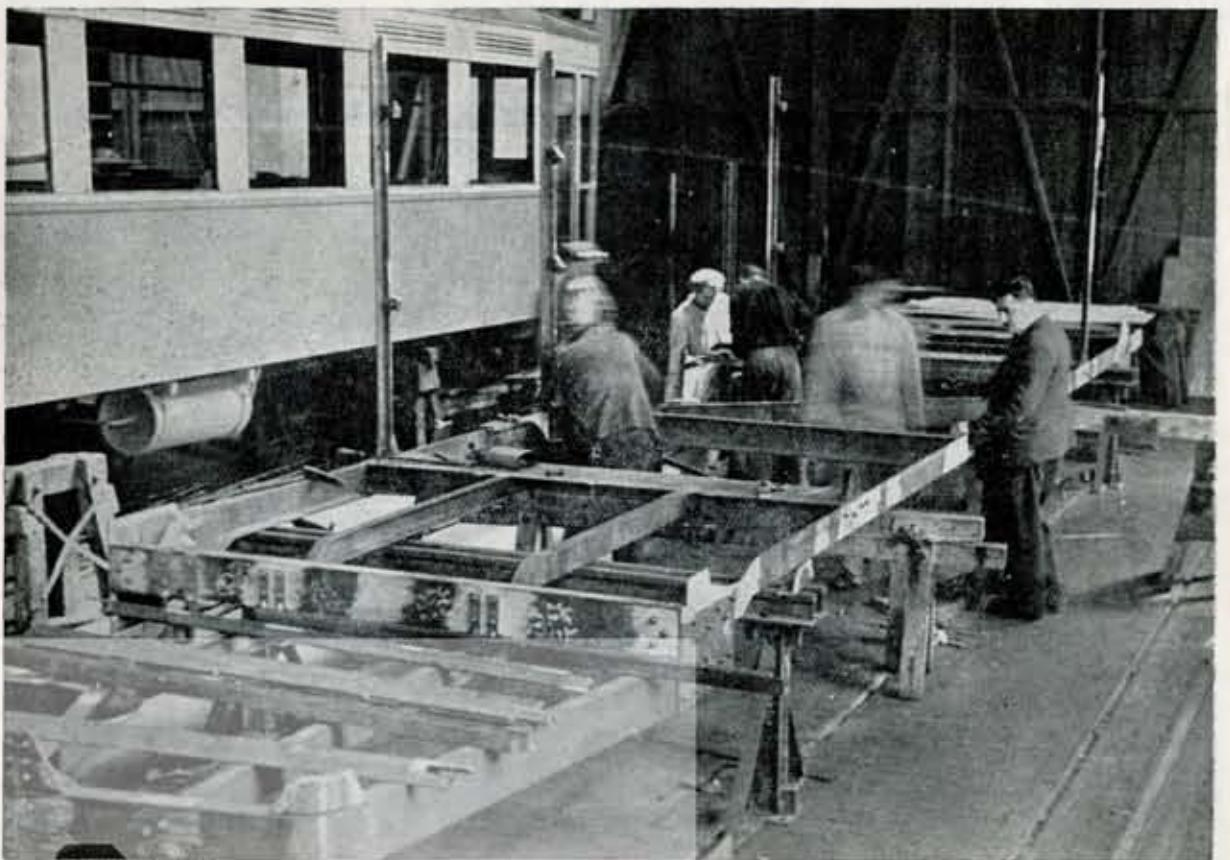
III РАДИОНИЦЕ

Радионице Дирекције трамваја и осветљења које све, изузев електротехничке радионице, радионице за оправку трансформатора и

дионице Д. Т. и О. задовољавају све потребе како Дирекције трамваја и осветљења, тако и осталих установа Градског поглаварства. Рад у данашњим радионицама заснован је на принципима модерне организације и, где год је то могућно, приступа се раду у серији, којим се постиже поједињавање продуката. Таква организација је могућна, јер радионице располажу довољним бројем потребних машина и претежно квалификованим радницима.

Пут којим се дошло до садашњег стања у радионицама био је и тежак и дуг, јер је требало од примитивних и сиромашних радионица, наслеђених 1919 године од Белгијског анонимног друштва, створити установу која ће у потпуности одговорити задатку новостворене Општинске Управе трамваја и осветљења, којој је стављено у дужност да Београду обезбеди и трамвајски саобраћај и довољну количину електричне енергије.

Када је 1919 године дотадашње Белгијско предузеће трамваја и осветљења прешло у општинске руке, механичке радионице су располагале са два мала струга, једним стру-

Грађење новог трамваја у радионици Д. Т. и О.

радионице за оправку струјомера, потпадају под Машинску службу. Остале су једну од три главне области делатности ове Дирекције. Близу хладног складишта вази у дирекционим радионицама, помажући се у раду најmodернијим машинама и уређајима. Данас ра-

том за обраду бандажа, једном шепинг-машином, једном бушилицом и једном ковачком ватром. Остале радионице, па и столарска, нису имале машине. Све радионице су биле смештене у трамвајском депоу и хигијенске прилике у њима су биле далеко испод задово-

фабрика у Броду и Смедеревској Паланци. Том набавком је учињено доста, али још увек не онолико колико би требало, па да се Београду, који је према оном Београду од 1919 године постао четири до пет пута насељенији, обезбеди добар и довољан трамвајски саобраћај. Године 1938 израдиле су радионице Дирекције трамваја и осветљења нова четвороосовна трамвајска кола. Та кола су за ово кратко време свога рада показала многа преимућства над свим досадашњим колима, а чињеница да су наше радионице способне за такав рад пружа нам добре перспективе за будућност. Две године пре тога наше радионице су из основа прерадиле једна старија белгијска кола, тако да Д. Т. О. располаже данас са укупно 180 трамвајских кола. Од тога броја је 10 прикључних кола ван саобраћаја, а 12 старијих белгијских кола, која су набављена још пре ратова, морају се поступно заменити и на њихова места набавити нова трамвајска кола или аутобуси.

Од дана преузимања трамвајског саобраћаја па до данас Општина града Београда издала је за набавку нових трамвајских кола укупно: 59,211.520 динара.

б) Аутобуси –

Први покушај да се код нас успостави аутобуски саобраћај забележен је у 1925 години. Те године Управа трамваја и осветљења је узела у експлоатацију линију Славија–Авала, пуштајући у саобраћај испрва само један, затим два аутобуса. Тај покушај не представља уствари почетак аутобуског саобраћаја у Београду, јер је учињен само у циљу испитивања могућности таквог саобраћаја и изведен је без нарочитог плана експлоатације и без строго утврђеног реда вожње. Испрва је, четири дана у недељи, саобраћао само један аутобус и путовао свака два сата; доцније је саобраћај појачан једним сталним аутобусом, тако да је свакога дана циркулисао по један аутобус на линији Славија–Авала. Празничних дана су радила и два аутобуса, а њихова сврха је била пре туристичка неголи задовољавање једне стварне потребе редовног саобраћаја. Резултати тога рада су се уосталом брзо показали неповољним и саобраћај је морао бити обустављен. После неколико година експлоатацију те линије узело је приватно предузеће.

Редован аутобуски саобраћај, под руководством Д. Т. О., почeo је половином 1928 године. Тада је од приватног предузећа откупљено 5 аутобуса, који су већ били у експлоатацији и њима успостављен редован аутобуски саобраћај на линији Калемегдан–Теразије–Савинац.

Две године доцније откупљена су још три аутобуса марке „Рено“ и у радионицама оправљена два старија аутобуса „Н. А. Г.“. Аутобуски возни парк је на тај начин повећан,

те се могло приступити отварању нових аутобуских линија.

Као што је напред поменуто, први почетак аутобуског саобраћаја у Београду био је са једним односно два аутобуса. То су били аутобуси Н. А. Г., добивени на рачун репарација. Тешка и неекономична кола са пуним гумама нису била подесна за градски саобраћај. Половни аутобуси, купљени 1928 године, могли су унеколико да задовоље Београђане, али због скупог погонског материјала и још скупљег одржавања, јер су набављена кола била старија, били су нерентабилни. Са таквим колима Дирекција је одржавала редован аутобуски саобраћај на неколико линија. Тек 1936 године набављено је 8 аутобуса са дизелмоторима, од којих 5 марке „М. А. Н.“ и 3 „Мерцедес-Бенц“. Пет каросерија за та кола израђено је у домаћем предузећу Матеје Рајха у Новом Саду, а 3 у радионицама Д. Т. О. У исто време набављена су два дизелмотора и уградњена у старе аутобуске шасије, тако да је 1936 године Д. Т. О. располагала са 10 дизелаутобуса. Остали аутобуси повучени су из саобраћаја због дотрајалости и нерентабилности експлоатације.

Нови аутобуси

Године 1938 извршена је највећа поруџбина аутобуса до данас. Поручена су 22 аутобуса са дизелмоторима, од којих су два туристичка. Сви ти аутобуси, 10 Мерцедес Бенц, 10 Фијат и 2 туристичка Магирус, биће са каросеријама домаће израде. Од тих аутобуса већ је стигло 10, а преостали сукцесивно пристижу и приспеће до пролећа 1939 године. Доласком нових аутобуса стварају се могућности појачања досадашњих и отварања нових линија, што ће повољно утицати на растрећење преоптерећеног трамвајског саобраћаја.

Од 1925 године па до данас издато је за набавку нових аутобуса 11,430.803 динара (Набавка из 1938 износи 6,166.800 динара).

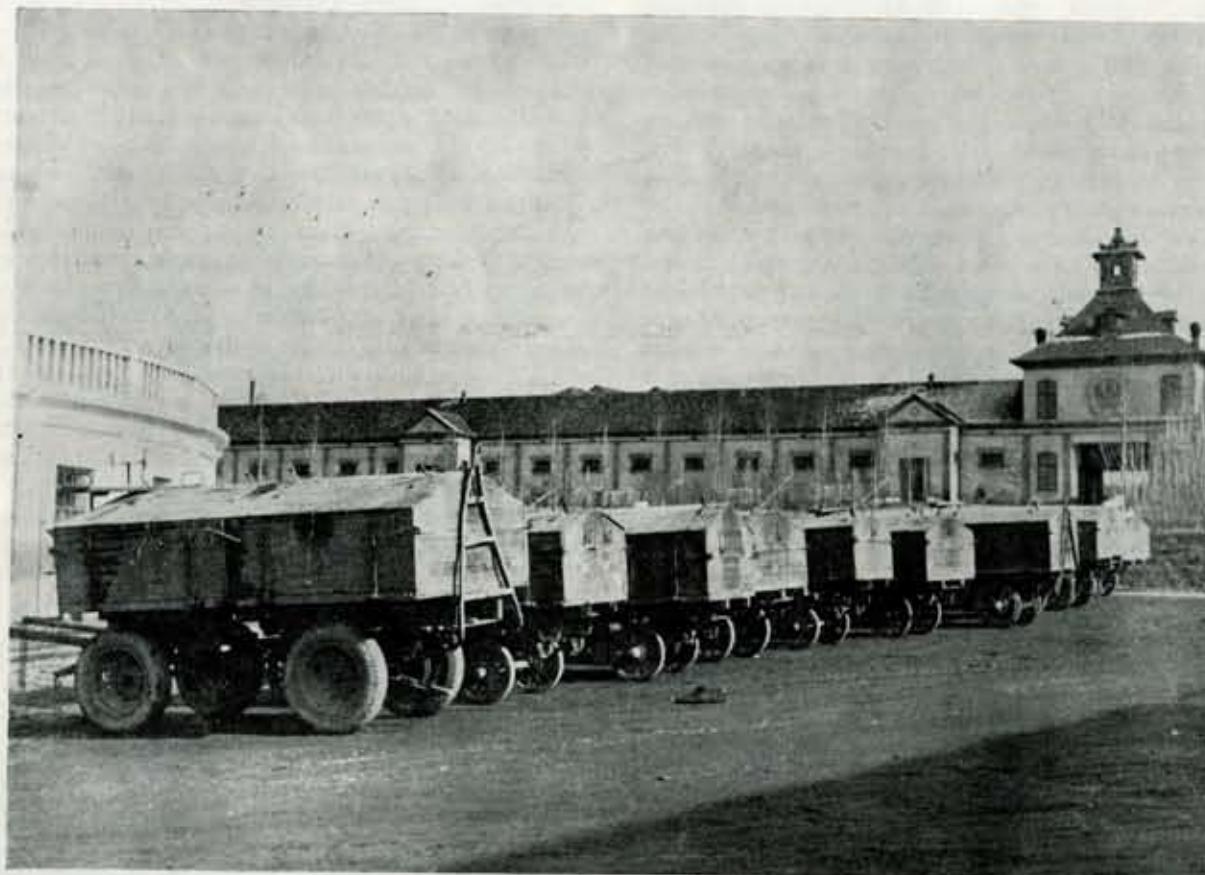
в) Аутомобилски и запрежни возни парк.

До 1930 године аутомобилски и запрежни возни парк био је засебна јединица Општине града Београда. Те године, одлуоком Суда О.

Г. Б., прешао је тадашњи Возни парк у састав Дирекције трамваја и осветљења.

Од моторних возила затечених 1930 године било је 10 прекалица, 21 камион, 2 прска-

четвороосовне трамвајске прскалице. До 1936 године није извршена набавка нових возила. Те године набављено је 12 путничких, један полуутеретни аутомобил, један трактор са ди-

Стари запрежни возни парк

лице Прага. Стане тих возила, која су готово сва била набављена на рачун репарација, било је такво, да је се њихова замена наметала сама по себи. Већ исте 1930 године, када је Возни парк ушао у састав Д. Т. и О., набав-

зелмотором и пет санитетских аутомобила. Идуће, 1937 године, набављен је један специјални камион за износ ђубрета.

Стане моторног возног парка било је 1930 године веома лоше и набавка извршена те

Културно
наслеђе
Србије

љена су четири полутеретни аутомобила, три камиона за ђубре система „Кука“ са дизелмотором, две прскалице, пет чистилица и две

Нова ауто-цистерна за износ фекалија

године није могла да попуни све празнице у раду, који се развијао упоредо са развојем града. Дотрајала кола, набављена 1924 годи-

не, нису могла да испуњавају новостворене задатке и због тога је 1938 године извршена темељна обнова целокупног моторног возног парка, када је набављено 44 разна аутомобила и 15 приколица. Том набавком возни

путничка аутомобила, 1 аутомобил за погребе и 2 шасије за погребни завод. Сва поручена кола већ су приспела и налазе се у раду.

Исто што је учињено са моторним морало се урадити и са запрежним возним парком,

Део обновљеног моторног возног парка

Нова моторна прскалица

Нова моторна кола за чишћење канала

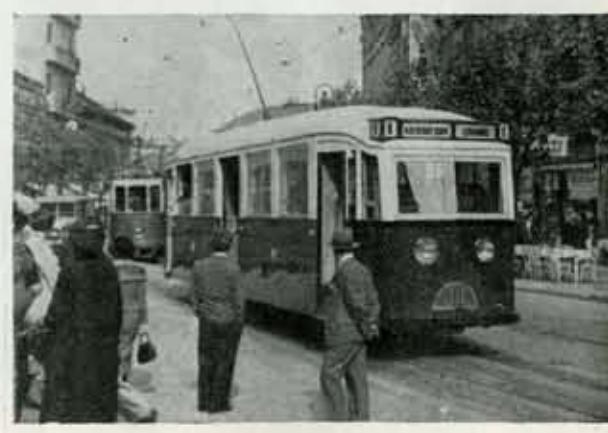
парк је добио: 2 седласта трактора, 4 камиона, 15 приколица, 8 прскалица, 1 аутоцистерну, 1 аутофекалију, 1 аутокулу, 9 камионета, 6 камиона за ђубре, 6 половних трактора, 3

Нови седласти трактори

Запрежна кола са пневматичним точковима

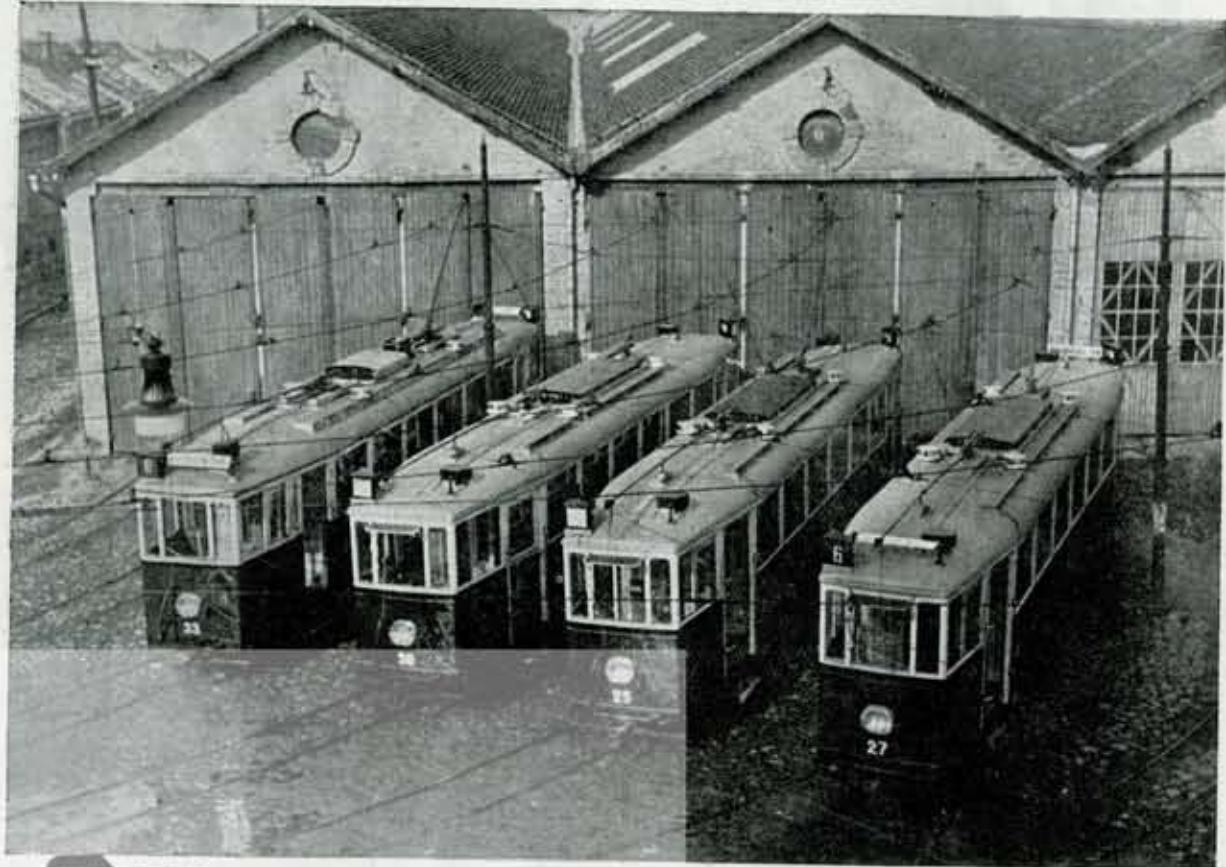
Нова трамвајска кола изграђена у радионицама
Д. Т. и О.

који је у моменту прелаза у састав Д. Т. и О. био недовољан за Београд. Израдом нових кола, расходовањем старијих и изнемоглих коња

кола, Општина се нашла пред проблемом потпуно истим као и у питању производње електричне енергије. Догађаји су се низали један за другим, Београд је захваћен замахом изградње, а Управа трамваја и осветљења располагала је свега са 25 старих трамвајских моторних кола и 28 приколица и са 20 километара трамвајске пруге. Оправданим захтевима грађана, који су насељавали периферију Београда и стварали нова насеља, требало је изићи у сусрет, јер је преласком градског трамвајског саобраћаја у општинске руке то предузеће преузело на себе не само привредну, него и важну социјалну функцију.

Наслеђени број трамвајских кола био је не само недовољан, но добним делом и неспособан за градски саобраћај, и питање набавке нових трамвајских кола морало се хитно решити. Године 1923 врши се прва набавка. На рачун репарација добија Управа трамваја и осветљења 40 моторних и 30 прикључних кола, од којих 10 четвороосовних и 30 двоосовних моторних и 30 прикључних двоосовних кола. Тих 70 нових кола задовољило је прве

торних кола Браун Бовери, 15 двоосовних моторних кола Шкода и 15 Колбен и 30 прикључних двоосовних кола, израђених у домаћим фабрикама у Броду на Сави и код „Сартида“ у Смедереву. Године 1928 набављено је и 10 половних двоосовних приколица из Немачке. 1930 године трамвајски возни парк повећан је са још 3 четвороосовна моторна кола Браун Бовери. Бројно стање свих приновљених трамвајских кола износило је те године: 75 моторних, од којих 23 четвороосовних и 70 приколица. Од старих белгијских кола било је тада у саобраћају још свега 14, тако да је целокупно бројно стање трамвајског возног парка износило 1930 године 157 кола. Иако је тај број, у поређењу са бројем наслеђених кола од Белгијског анонимног друштва, двоструко већи, а ако одбијемо још и белгијска кола, која од првога дана њиховог преласка у општинске руке нису била способна за градски саобраћај — као што су била већина прикључних кола —, онда је већ 1930 године то повећање било четвроструко према стању од 1919 године, па ипак тај број

Четвороосовни трамваји набављени 1936. год.

потребе и стара белгијска кола потиснута су делнично на споре линије, али и делнично су расходовани. Међутим, ускоро после те прве набавке упоредо са изградњом нових пруга, осетио се недостатак кола и већ 1927 године набавља се лиџитацијом 10 четвороосовних мо-

трамвајских кола није био довољан. Могућности експлоатације трамвајског саобраћаја биле су много веће од оних које је искоришћавала Општина. Тек 1936 године, читавих 10 година после задње веће набавке, набављено је 12 четвороосовних моторних кола од домаћих

љавајућих. Капацитет таквих радионица био је врло мали и углавном се сводио на рад на малим оправкама делова парних машина, парних котлова и трамваја. Веће оправке су се вршиле у вароши, или су се делови набављали из иностранства. Међутим су задаци радионица расли из дана у дан, и под таквим околностима оне им нису могле да одговоре и поред највећег покртвовања радника. Проширења је стругарска радионица и набављен је известан број нових машина, а потребе су захтевале образовање нових радионица, које су се смештале у разне нехигијенске просторије. Све то није могло да задовољи захтевима градског саобраћаја, који се развијао упоредо са развојем Београда. Такво стање је потрајало све до 1928 године, када се приступа модерном уређењу радионица. У току 1929, 1930 и 1931 године саграђене су нове и рестауриране старе радионичке просторије и набављен је највећи део машина којим радионице и данас располажу.

Године 1929 премештена је ауторадионица за аутобусе из старога депоа у Краља Александра

штена је у засебно одељење; лимари су добили такође своју радионицу; електротехничка радионица је реновирана и патосана, монтирано је ново разводно постројење за испитивање на високи и ниски напон свих оправљених електромотора, динамомашине и трансформатора; уведено је парно грејање у депоу и већини радионица. Те године завршене су оправке свих трамвајских кола типа Сименс и А. Е. Г., која се од 1923 године, када су набављена, нису генерално оправљала.

За овим настаје за радионице најзначајнија година 1930. Сазидана је нова ковачница и снабдевена потпуно новом инсталацијом. Монтирани су моторни чекићи, постављени су канали за подземно одвођење дима и дувanje ваздуха, одвојене су ковачке ватре, а ковачка места проширења и њихов број увећан. Стара ковачница је порушена и тај простор искоришћен за проширење стругарске радионице. Стругарска радионица је такође преуређена. Набављено је неколико нових машина. Стара трансмисија је уклоњена и све машине снабдевене засебним електромоторима. Радионица је

Трамвајско раскрше код „Славије“

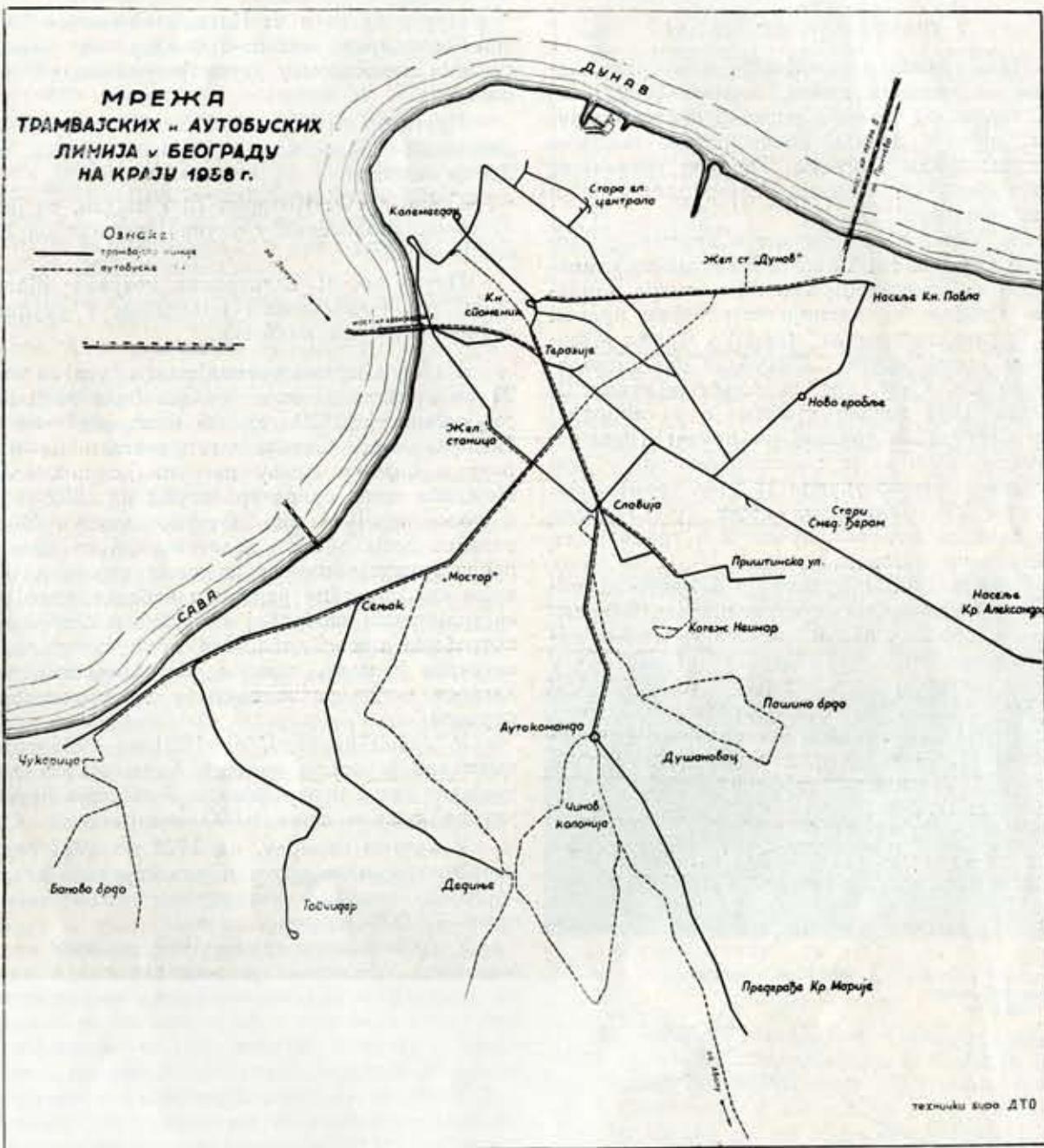
сандра улици у круг Дирекције и установљена је радионица за генералне оправке трамваја. Исте године сазидана је и зграда за браварску радионицу, те су сви бравари прикупљени на једно место; радионица за заваривање сме-

добила много више светlosti, простора и ваздуха. Уведена је нова електрична инсталација. Алатница је смештена у средини свих радионица, да би им свима била лако приступачна, проширења је, снабдевена потребним машинама

бр. 1а Савинац-Приштинска ул. 1,2 км 3 моторна кола;
бр. 2 Душанова-Славија-Душанова 7,9 км 14 моторних кола четвороосовних;
бр. 3 Кнежев Споменик-Топчидер 6,8 км 10 моторних кола и 10 приколица;

бр. 10 Славија-Предграђе Кр. Марије 4,1 км 8 моторних кола (4 четвороосовн.);
бр. 12 Кнежев Споменик-Дедиње 5,9 км 6 моторних кола (3 четвороосовних);
бр. 13 Госп. Механа-Чукарица 1,6 км 2 моторна кола;

бр. 6 Кнежев Споменик-Кр. Александра 4,9 км 17 моторних кола и 12 приколица;

бр. 7 Калемегдан-Ново Гробље 3,7 км 6 моторних кола и 6 приколица;

бр. 9 Нар. Позориште-Насеље Кн. Павла 2,7 км 7 моторних кола;

бр. 9а Насеље Кн. Павла-Ново Гробље 1,0 км. 1 моторна кола;

бр. 14 Београд-Земун 6,2 км 8 четвороосовних моторних кола са 8 приколицама.

Укупна саобраћајна дужина трамвајских пруга (дужина улица којима пролазе трамваји) износи данас 42 км, на којима су стално у саобраћају 90 моторних кола и 45 приколица.

Досадашњи развој саобраћаја може се рећи да није био у истој сразмери са развићем града, тако да се данас јако осећа недостатак

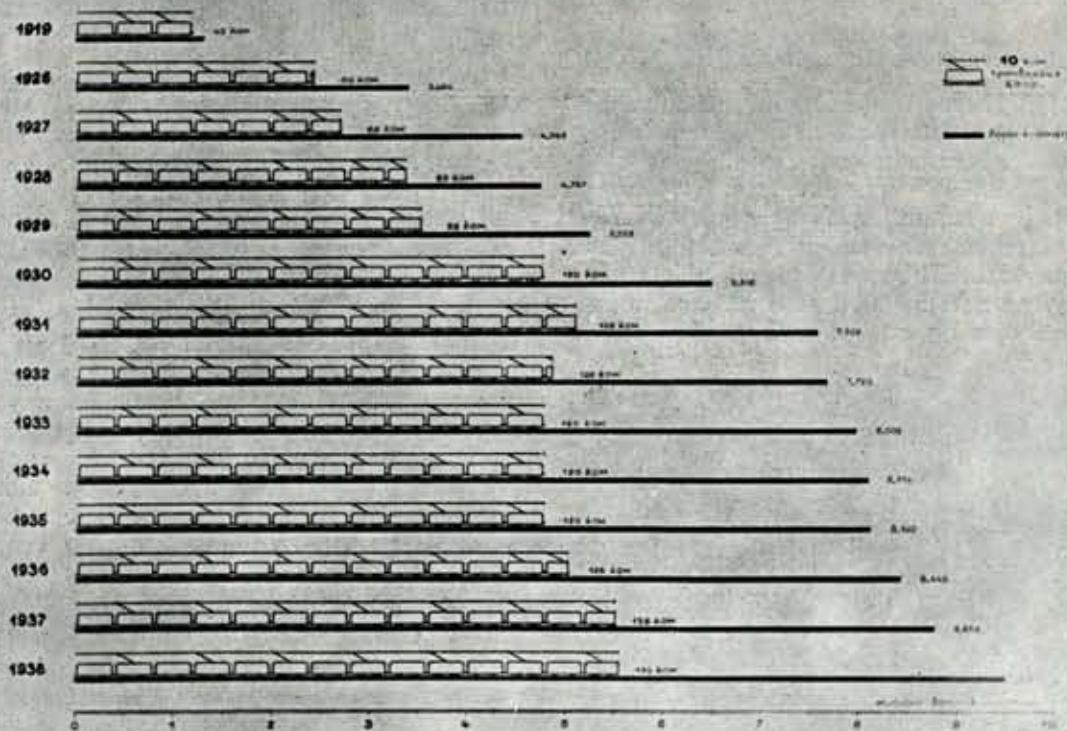
већег броја трамвајских кола. Последња набавка 12 нових трамваја, која је извршена 1935 године, и поруџбина 20 нових аутобуса, који се већ испоручују, само је донекле помогло потребе и превоз многобројних путника, чији број стално расте, али остаје да се у том правцу још много учини и изврши набавка нових кола.

Према подацима којима располаже Дирекција трамваја и осветљења, у Београду долази на сваких 10.000 становника, рачунајући и Земун, по 1,4 км трамвајске пруге, а на сваки километар пруге свега 3,3 кола и нешто преко

становника годишње преко 200 до 300 вожњи и од 56 до 80 вагонкилометара.

На постојећој дужини трамвајских пруга у Београду потребно је и може се повећати број кола просечно са 50%. То повећање кола утицало би јако на побољшање саобраћаја у опште и задовољило би стварне потребе путника. Код грађења нових пруга мора се повећавати и број кола у истом односу, а при обављању старих поставља се и питање да ли је боље проширити трамвајски саобраћај или уводити аутобусе и нова модерна средства тројејбусе.

Број трамвајских кола у саобраћају и вагон-километри

200.000 вагонкилометара годишње. У поређењу са истим подацима већих европских градова, Београд са својим трамвајским саобраћајем стоји доста иза њих.

Док би се за дужину трамвајских пруга могло рећи да је засада довољна, с обзиром на број становника, али не и према површини града, дотле је број кола и број вагонкилометара очевидно недовољан. То се без неког нарочитог доказивања осећа и код нас у Дирекцији и код публике.

На сваког становника у Београду пада просечно 180 вожњи годишње на трамвајима а предузеће му пружа само 30 вагонкилометара. То само потврђује да се становници Београда просечно не служе довољно трамвајем, али и да га не могу користити боље, јер не мају на расположењу довољно вагонкилометара. По другим градовима долази на једног

Проблем трамвајског и аутобуског саобраћаја у Београду дошао је већ у такво стање, да му се ускоро мора дати коначно решење. У Дирекцији трамваја и осветљења ово питање је свестрано проучавано и постоје већ конкретни предлози за измене у досадашњем јавном саобраћају.

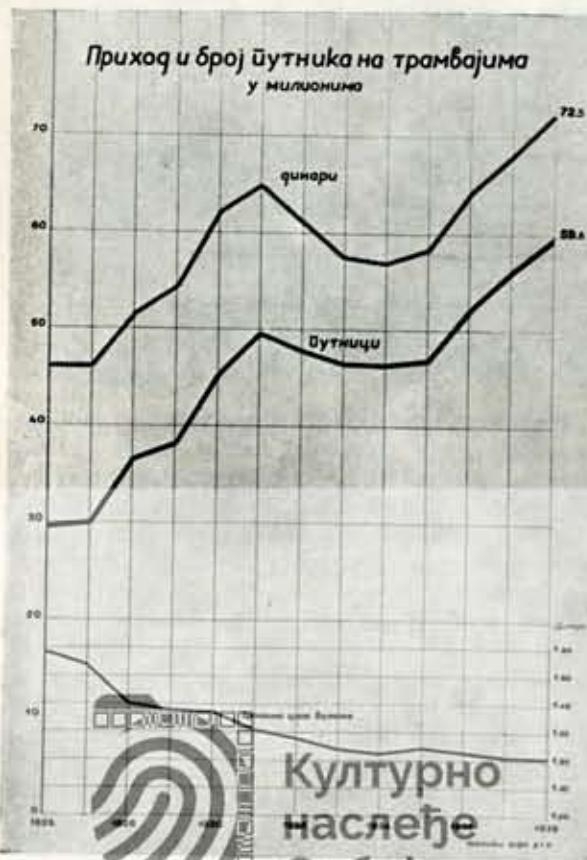
Као прва и најпрешнија потреба истиче се питање рашчишћавања ужег центра, Теразија и Трга код Кнежевог Споменика, који ће и убудуће још дugo остати средиште града. Али је за сада много потребније и важније поправљати, уређивати и мењати саобраћај тамо где није добар, уредан и бра, па тек онда приступити променама и тамо где су саобраћајне прилике добре а трамваји као превозно средство нису пожељни. Та мноштво пречка и пузњика потреба је: удвостручување колосека, где данас постоје једноколосечне пруге (Вождовац,

Дедиње и Насеље Краља Александра Првоја и повећање броја кола на свима линијама. Међутим на појединим данашњим једноколосечним трамвајским линијама као што су оне за Ново Гробље и Насеље Кнеза Павла (бр. 7 и бр. 9), с обзиром на профиле и регулацију улица, треба трамваје што пре заменити модернијим, бржим и погоднијим возним средствима: аутобусима и тролејбусима.

Нов тип великог четвороосовног трамваја без приколица, који је комплетно израђен у радионицама Д. Т. и О., дао је одличне резултате у погледу брзе и угодне вожње, и могао би корисно послужити у ужем центру града, до дефинитивног решења саобраћајног проблема у вези регулације и изградње ужег центра престонице.

Кретање путника и прихода

О броју путника и приходима имамо тачне податке тек од 1926. године. Те године било је на свима пругама и на свима трамвајима укупно 29.178.497 путника, док је у овој години број путника два пута већи, око 59.800.000. Приходи од трамваја износили су у 1926. години 46.321.701 динар, а у 1938. години достижу суму од 72.500.000 динара, што представља повећање од 60% према 1926. години.

Кретање укупног броја путника и прихода види се из приложених дијаграма и табела.

Полази о трамвајском саобраћају у Београду

Година	Број становника	Грађевинска дужина сваког колосека км.	Прос. број кола у саобраћају	Вагон километара	Укупан број путника	Годишњи приход у динарима
1926	183.335	38,75	61	3,404.121	29.178.497	46.321.701
1927	197.654	43,31	68	4,568.576	30.118.714	46.369.743
1928	211.973	46,52	85	4,757.904	36.727.022	51.665.226
1929	226.289	50,18	89	5,263.427	38.259.275	53.674.267
1930	233.913	56,66	120	6,516.997	45.414.267	62.343.947
1931	241.542	57,35	128	7,609.804	49.773.677	65.186.554
1932	249.165	58,60	122	7,720.246	47.985.731	61.403.886
1933	253.000	65,90	120	8.009.128	46.625.469	57.881.150
1934	256.327	66,80	119	8.114.080	46.603.491	57.160.085
1935	266.520	75,00	120	8.140.840	47.016.917	58.09.979
1936	297.689	80,20	126	8.449.857	52.355.311	64.394.669
1937	306.619	80,70	128	8.858.518	56.287.599	68.306.519
1938	315.827	80,70	139	9.500.000	59.800.000	72.500.000

Сразмерно мањи пораст прихода према порасту броја путника долази због снижавања цена вожњи на трамвајима, као последице измена тарифе у 1935. и 1936. години.

Трамвајска тарифа

У току 1935. и 1936. године учињена су знатна снижења трамвајске тарифе, која су дала одличне резултате. Наиме, док су раније постојале цене вожњи на трамвајима од 0,50 до 3.— и 3,50 динара, данас и за најдуже пруге у I класи не постоји скупља карта од 2.— динара. Коришћењем ћовоуведених картонских карата омогућено је да и ова најскупља вожња од 2.— динара буде само 1,50 динара, тако да данас у Београду најскупља вожња трамвајем, и за најдужу линију стаје само 1,50 динара.

Пруга за Земун и друге нове пруге

За престонички градски саобраћај од великог је значаја дан 5. новембар 1935. године,

Трамвајска пруга за Земун

када је пуштена у саобраћај трамвајска пруга за Земун. Отварањем те линије створене су и нове могућности развоја јавнога саобраћаја.

На дан 16. новембра 1935. године пуштен је у саобраћај продужетак пруге број 9 који иде од угла улице Кнеза Павла и Адмирала Пикара до Новог Гробља.

У 1936. години, 6. јуна, пуштен је у саобраћај други колосек на прузи број 10 од Славија до Аутокоманде и тиме је знатно побољшан саобраћај на овом делу пруге.

У јануару 1937. године пуштено је у саобраћај 12 нових четвороосовних трамвајских моторних кола, израђених у домаћим фабрикама у Броду на Сави и Сmederevskoj Паланци, а у августу 1938. године пуштена су и нова пробна моторна четвороосовна кола, израђена у радионицама Дирекције трамваја и осветљења.

Од великог утицаја на трамвајски приход и број превезених путника су несумњиво и велике јавне приредбе, којих је све више у Београду. Отварање сајмишта 1937. године, и приредбе које се приређују у њему, осетно утичу на трамвајске и аутобуске приходе. Јесењи сајам 1937. године донео је већи трамвајски приход око 800.000 динара, а пролећни сајам 1938. године око 250.000 динара. Јесењи сајам 1938. године дао је приближно исти вишак као и јесењи претходне године.

II АУТОБУСКИ САОБРАЋАЈ

Редован аутобуски саобраћај у Београду, као што смо напред поменули, почeo је у ствари 1928. године, када је Општина откупила пет аутобуса од приватног предузећа и успоставила

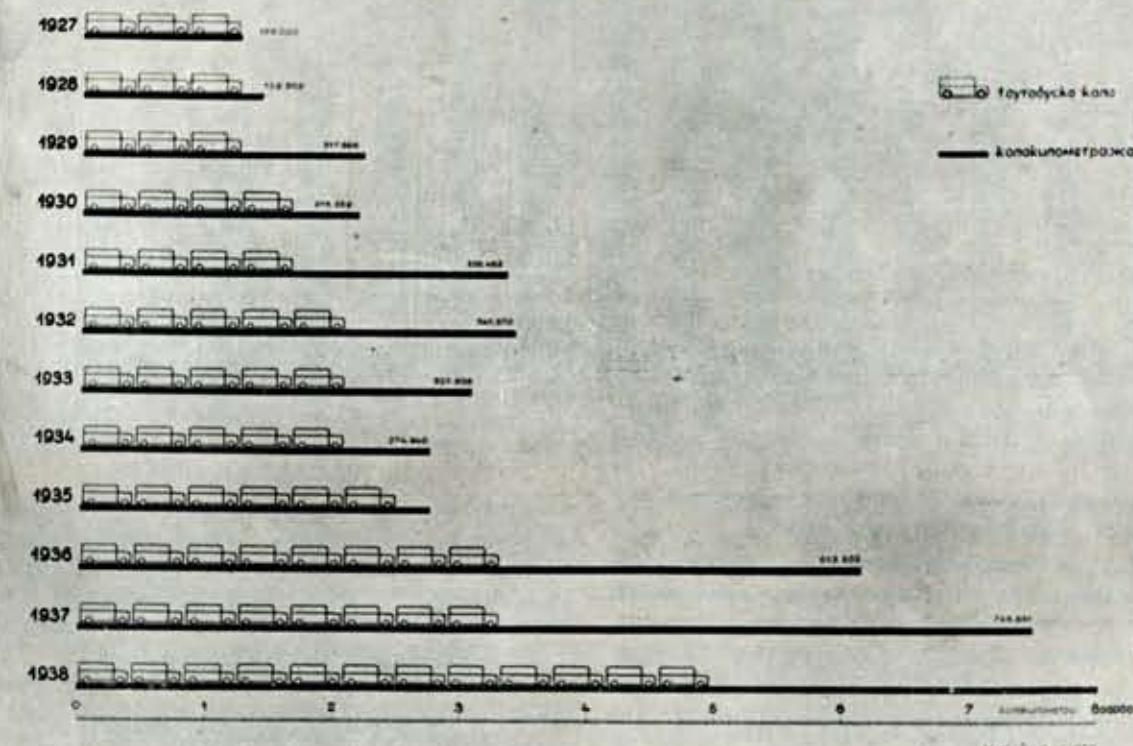
аутобуски саобраћај на линији Калемегдан-Теразије-Котеж Неимар. Ранијих година (1925) био је уведен аутобуски саобраћај на линији Славија-Авале, али је убрзо затим обустављен. Сем тога, и још неких повремених пуштања аутобуса за превоз публике на спортска игралишта, није било више покушаја за успостављање аутобуског саобраћаја, јер услови за њега нису били погодни, највише због рђавог стања калдрме и неугодне вожње старијим колима и због слабог одзыва публике.

У 1934. години радиле су следеће аутобуске линије:

- 1) Калемегдан-Котеж Неимар
- 2) Славија-Душановац
- 3) Теразије-Пашине Брдо
- 4) Кнежев Споменик-Дедиње

У јануару 1935. године, када је предат саобраћају нови мост Краља Александра I, отворена је нова аутобуска линија за Земун и због недовољног броја кола укинуте су две најважније линије: Калемегдан-Котеж Неимар и Кнежев Споменик-Дедиње, а нешто доцније и линија Теразије-Пашине Брдо, тако да су 1935. године радиле једино аутобуске линије за Земун и за Душановац. Целе те године није могоћ бити успостављен трамвајски саобраћај, јер трамвајска пруга није још била завршена, те су целокупан саобраћај са Земуном вршили само аутобуси. То се види и из наглог скока прихода код аутобуса као и великог повећања путника (види приложени дијаграм и табелу).

Број аутобуских кола у саобраћају и колокилометраж

На крају 1935 године успостављен је саобраћај аутобусима од Кнезевог Споменика до нове железничке станице Дунав, која је тада била предана саобраћају.

Половином 1936 године стижу осам нових дизелаутобуса и отварају се поред постојећих линија још три нове: Славија-Дедиње, Теразије-Баново Брдо и Пошта-Коњичка школа у Земуну, а линија Железничка станица Дунав-Споменик продужује се до Главне железничке станице, а на осталим линијама замењују се стари аутобуси новим дизелаутобусима.

На крају 1938 године у општинској рејици обавља се аутобуски саобраћај на следећим линијама:

- 1) Славија-Душановац-Пашине брдо дужина 2,8 km, 3 аутобуса.
- 2) Теразије-Земун-Нови град дужина 6,2 km, 2 аутобуса.
- 3) Земун-Аеродром дужина 1,0 km 1 аутобус.
- 4) Теразије-Баново брдо дужина 5,8 km, 2 аутобуса.
- 5) Славија-Авто команда-Дедиње дужина 3,4 km, 1 аутобус.
- 6) Главна станица-Станица Дунав (поред поште) дужина 2,9 km, 2 аутобуса.

У овој години, после поруџбине 20 нових аутобуса, од којих је већ стигло 8 комада, обновљена је линија од Главне станице до Станице Дунав а 14 јануара везана је периферија Земуна (Нови град) са Београдом у два правца. Даљим доласком нових аутобуса отвараје се нове линије са удаљеним крајевима престонице и евентуално заменити трамваји са аутобусима на неким једноколосечним линијама.

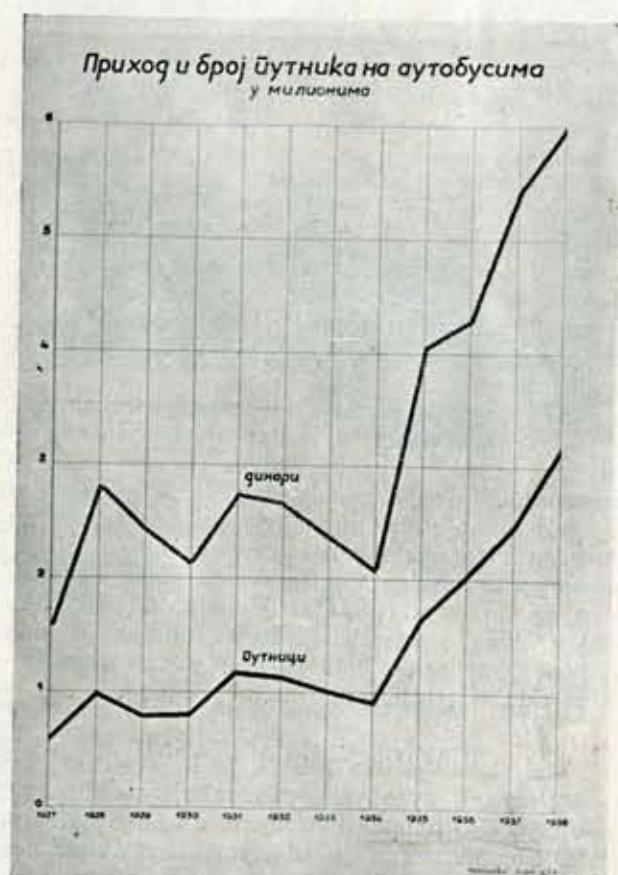
Крећање путника и прихода

Из приложене табеле и дијаграма о аутобуском саобраћају види се како нагло повећање путника и прихода од 1935 године тако да је број путника у 1938 години достигао 3,200.000 а приход ће бити око 6 милиона динара. За идућу годину очекује се још јаче повећање, јер ће радити сва нова поручена кола.

Овај развитех и дојачање аутобуског саобраћаја предвиђа се и за будуће још већој мери.

Аутобуски приходи претстављају од прилике једну дванаестинку тримајских прихода, а број путника на аутобусима само (1/18)

једну осамнаестину од укупног броја путника на трамвајима.

III ТРАМВАЈСКЕ ПРУГЕ

Како што је напред речено, при преузимању Електричне централе и трамвајског саобраћаја од Белгијског анонимног друштва 1919 године укупна дужина свих трамвајских пруга у Београду била је: 21 km са 26 моторних и 12 прикључних кола у саобраћају.

Трамвајске пруге биле су у врло рђавом стању. Неке шине су датирале још из 1892 године и биле су потпуно дотрајале а подлога

пропала. За време вожње кола су се љуљала, а прелаз преко штосова изазивао је мучно труцкање. Вожња је била спора и несигурна. Стога је тадашња Управа, а доцније Дирекција трамваја и осветљења предузела енергичну акцију око обнављања доњег и горњег строја и проширења трамвајске мреже, која би одговарала потребама модерне и напредне вароши.

1924 године основано је у Управи одељење за грађење и одржавање трамвајских пруга, које се доцније претворило у садашњи грађевински отсек Саобраћајне службе. Исте године почело је са грађењем три нове пруге: Позориште-Кланица, Славија-Вождовац и Макензијева-Приштинска. Истовремено радио се на продужењу пруге бр. 6 од Старог до Новог Ђерма и на изградњи другог колосека Топчидерске пруге, која је том приликом продужена чак до Кошутњака.

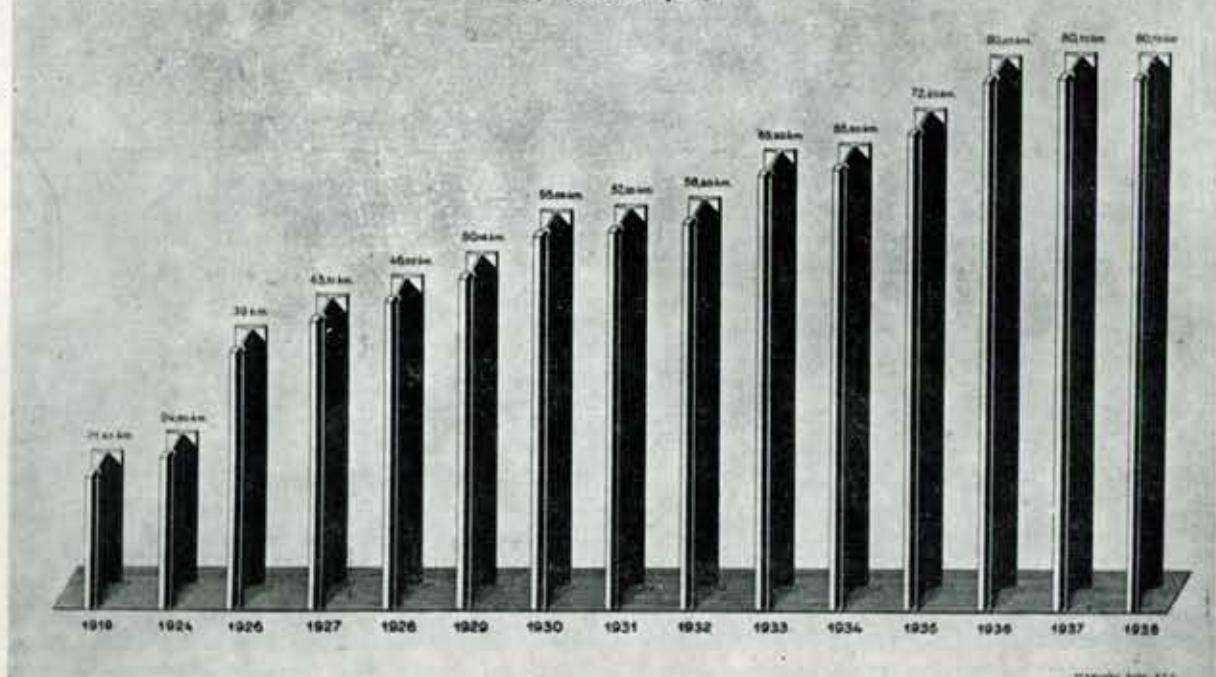
Период од 1927 до 1932 године био је најпродуктивнији. Тада је било набављено 50 килом. нових трамвајских шина, велика коли-

Најзад у последњем периоду до 1938. г. изграђена је пруга Београд-Земун, пруга бр. 9 продужена је од Кланице до Насеља Кнеза Павла и израђен је крак у ул. Адмирала Пикао до Новог Гробља пруга бр. 9а. У овоме периоду посвећено је много пажње побољшању и усавршавању већ постојеће мреже.

Данас, као резултат огромног труда и уложених напора, имамо потпуно обновљену и знатно проширену трамвајску мрежу од 12 линија и неколико локала са укупном грађевинском дужином од 80,7 km. Како се види прираст дужине пруга износи 59 km, т.ј. око 270%. Ако се узме у обзир да није остао ни један метар пруге затечен од Белгијанаца, можемо рећи да је за 20 година од 1919-1939 године саграђено скоро 81 km новог колосека.

Пруга је израђена од потпуно нових шина европског типа, набављених из Немачке и Чешке, а које одговарају тежини модерних кола и интензитету саобраћаја у Београду. На помоћним програма и у депоима задржана је незнатна количина шина старијег типа.

Грађевинска дужина трамвајских пруга у Београду
у километрима

чина скретница и крстова и извршена је генерална обнова доњег строја свих постојећих трамвајских пруга. Неке су биле истовремено продужене и реконструисане, као што су линије бр. 1, 6, 7, 9 и 10. У истом размаку времена саграђене су: веома важна кружна пруга бр. 2 (Сава-Душанова), пруга бр. 5 (Теразије-Сава), пруга бр. 12 (Сењак-Дедиње) и пруга бр. 13а (Господарска механа-Чукарица).

У циљу постизавања сигурније и еластичније вожње предузето је заваривање саставака алумино-термитским и електричним путем. Овај начин показао се као врло практичан и потпуно је истиснуо предратно везивање штосова помоћу подвезица. До сада је заварено у Београду преко 8.000 саставака.

Стара дотрајала подлога замењена је свуда са новом, која је израђена у четири типа:

у средини улица пруге су постављене на бетонском постољу са слојем асфалта испод стопе шине или је на „макадаму” (подлога од крупног камена са слојем туцаника); у баштицама створен је нов профил од олучастих шина са праговима покривен одозго слојем шљунка; ван вароши колосек је израђен од лаких вињол шина на праговима по профилу сличном жељезничком. Појас око шина калдрмисан је дрвеним и каменом коцком о чијем се одржавању брине овај отсек.

Линија бр. 1 (Кalemegdan-Savinaц) највише је сачувала свој предратни облик, она везује север и југ престонице и пролази кроз њен центар; постала је дупла на целој својој дужини и добила повратни круг на Мал. Кalemegдану, тако да може примити врло велико оптерећење. Њена дужина износи сада 3,2 km. (односно 6,4 km. колосека).

Линија бр. 2 (Душанова-Сава) постала је од предратних пруга бр. 2 и бр. 8 и она је

Пруга бр. 3 (Кнежев Споменик-Топчидер) претворена је у пругу дуплог колосека и продужена је преко Топчидерске реке до парка Кошутњака. На Топчидерској реци саграђен је гвоздени мост на обалним стубовима од ломљеног камена. Дужина линије порасла је са 5 на 6,3 km. (оди. 12,5 km. колосека).

Пруга бр. 4 (Кнежев Споменик-Гospодарска Механа) је саставни део пруге бр. 3.

Пруга бр. 6 (Кнежев Споменик-Насеље Краља Александра I) постала је од предратне пруге бр. 5 и бр. 6 и везује центар са североисточним делом града, који је у великим развоју и изградњи, продужена је за преко 2,5 km. и највећим делом изграђена као дупла трамвајска пруга.

Пруга бр. 7 (Кalemegdan-Ново гробље) везује ужи центар града са Новим Гробљем преко Палилуле.

Пруге бр. 9, 10, 12 и 13 за Насеље Кнеза Павла, Вождовац, Дедиње и за Чукарицу, пот-

Трамвајско раскршће код „Српског краља“

такође дупла на целој својој дужини, изузев један краћи део под Пристаништа. Дужина оба круга износи око 16 km. На овој линији, вредна је цијеље доносица испод Великог Кalemegдана, која је израђена на потпорним зидовима са серпентином. Захваљујући том важном и интересантном објекту, пруга бр. 14 се делу пруге смањије од 12,4% на 7%, чиме је осигурана и већа безбедност вожње.

пуну су нове и саграђене у току последњих 14 година.

Као врхунац послератне саобраћајне изградње и стварања, треба сматрати пругу бр. 14 Београд-Земун, преко моста Краља Александра I, која је остварена колаборацијом државе и општине. Захваљујући број и згодној саобраћајној вези, Земун је постао, тако рећи предграђе Београда. Дужина ове линије из-

носи преко 5,5 km (односно 11 km колосека).

Београдска трамвајска мрежа располаже сада са 5 депоа за гаражирање трамваја и помоћним пругама у њима, у дужини преко 5 km.

Треба још поменути неколико врло интересантних трамвајских раскршћа које дозвољавају међусобно везу више пруга, као што су раскрснице код „Српског Краља“ и код „Жагубице“ и пруга на трговима код „Споменика“ и „Славије“.

У пругу је убачено 153.550 m шина различитих профила, 210 комада скретница и 24 комада крста, што претставља тежину око 9.075 вагона гвожђа.

Вредност трамвајске мреже у Београду износи око 50.000.000 динара.

И поред релативно малог броја вагона, трамвајски саобраћај у Београду је веома жив, нарочито на деоницама преко којих пролазе више трамвајских линија. Најоптерећенији је део на прузи бр. 1 у центру града: од „Коларца“ до „Моске“, где преко сваког метра пруге пролази дневно терет од 20.700 тона (просечно).

Природно је да овако велико оптерећење изазива квартове и захтева брижљиво одржавање пруге. За ту сврху постоји стална партија пружних ковача, која обилази и оправља скретнице и крстове, затим шест пружних партија које раде на одржавању колосека и калдрме око њега, и партија „швајсера“ за заваривање саставака. Ноћу, када варош спава, специјалне партије раде на заваривању на набаџивању оједених шина у кривинама и скретницама, а понекад изменјаву се поједине шине и читаве деонице пруге које изјутра код изласка вагона из депоа морају бити у исправном стању. У ковачници Грађевинског отсека створена је читава мала индустрија трамвајских крстова, које су раније биле поручиване по скупе паре у иностранству.

IV ГРАЂЕВИНЕ

Број зграда наслеђених 1919. године од Белгијанаца није био велики: то су једна мала приземна зграда са фасадом од цигле, у којој је била смештена Управа и секретаријат; друга је још мања за техничко особље; зграда на спрат за благајну и ликвидатуру трамвајских карата, машинска дворана и два депоа, од којих „Горњи депо“ у улици Краља Александра није функционисао.

После рата обим послова Управе трамваја и осветљења јако се повећао па је истовремено порастао и број особља. Старе просторије постале су тескобне. На жалост питање просторија и канцеларија није било решено радикално, него је у разна времена саграђено неколико мањих зграда, у које су се уселили различити отсеци и одељења. У Скендер Беговој улици сазидана је нова приземна

зграда са високим сутереном за потребе Отсека претплате, у улици Књегиње Љубице зграда на спрат у коју се уселила Саобраћајна служба са два своја отсека; стара зграда прекопута, била је из основа преправљена и дозидана: у њу су смештене: машинска служба, Персонални отсек, Амбуланта и Благајне саобраћајних прихода.

У дворишту код старог депоа саграђен је велики бетонски магацин у површини 780 m², затим модерна ауторадионица са гвозденим кровом, која заузима простор 1.081 m² и нова ковачница. Стари депо је реновиран, предратне радионице преправљене и модернизоване и изграђен је читав низ канала за преглед и штеловање вагона.

После рата Дирекција је добила за своје потребе велики комплекс земљишта ограничен улицама Стевана Високог, Капетан Мишином и Дунавском. Ту је створена читава мала варош помоћних зграда и радионица Дирекције. Код улаза из улице Стевана Високог налазе се три дрвена депоа дужине 80 метара са 14 колосека, каналима и потребном водоводном и канализационом мрежом. Из њих у у облику слова „П“ две бондручне зграде дужине по 50 метара у које су смештене многобројне светле радионице, а у средини је велика и модерна ливница са гвозденим кровом распона 23,40 метара, која заузима површину од 1.369 m². Из њих једна већа бондручна зграда 80 метара дужине у којој се налазе столовска радионица, ковачница Грађевинског отсека и Мушка занатска школа Дирекције. Сем тога за потребе школе саграђена је засебна мања зграда за ученице. У дубини дуж целог фронта Дунавске улице постављена је велика надстрешница за смештај материјала. На бившем имању „Пионир“ у близини Новог Гробља саграђен је велики комплекс гаража и коњушница Возног парка Београдске општине, које је пројектовао и градио Архитектонски отсек Општине, а сада одржава Грађевински отсек Дирекције. Затим су саграђене конверторске станице у Топчидеру код „Доброг Поља“, у Земуну, и велика подземна потстаница у скверу између „Моске“ и „Балкане“. Подигнуте су многобројне трансформаторске кућице, распоређене по свима крајевима Београда, а падају у очи својим црвеним стрелицама и натписом „ОПАСНО ПО ЖИВОТ“. Таквих кућица од цигле или армираног бетона имамо сада 81 комад. За исту сврху служе и подземне кабине у које се смештају трансформатори, тамо, где је из неких разлога незгодно подићи надземну кабину. Таквих кабина имамо до сада преко 50 комада.

Мало ко од шетача корзоа зна, да испод Кнез Михаилове улице пролази велики кабловски канал, којим човек може да прође компотно и не сагињући се, и то од Електричне централе до кафане „Албанија“. Канал има висину 1,9 m а дугачак је преко 1.000 метара;

каблови су обешени у њему на великим гвозденим кукама дужином оба бочна зида.

Петнаест трамвајских и аутобуских чекаоница у различитим стиловима зиданих и од дрвета, изграђене су у складу са околином.

Дирекција трамваја и осветљења располаже сада са 213 зграда и грађевинских објеката, чија је вредност процењена на 48 милиона динара.

3 – ЕЛЕКТРОТЕХНИЧКА СЛУЖБА

Развојење електричне енергије

I РАЗВОЈ МРЕЖЕ ВИСОКОГ И НИСКОГ НАПОНА ТРАНСФОРМАТОРСКЕ ПОТСТАНИЦЕ. УЛИЧНО ОСВЕТЉЕЊЕ.

При преузимању електричне централе од Белгијског анонимног друштва разводна мрежа за осветљење је обележена следећим стањем:

Улично осветљење: светлећих тела 1.550 укупне јачине 90 kW;

Велики део града, и то центар, напајан је једносмисленом струјом трожичног система 2×120 волти.

Једносмислена струја је произвођена динамомашинама и мотор-генераторским групама, покретаним моторима трофазне струје од 2100 волти. Укупна снага тих машина износила је 1600 kW. Фидерима је та струја одвођена до различних тачака а одатле се разводила подземном или мањим делом ваздушном мрежом. Фидери су били подземни армирани каблови или голи бакарни проводници, монтирани у каналу у улици Књегиње Љубице, од електричне централе до Васине улице.

Остали део града напајан је наизменично струјом. Примарна линија те струје са 2100 волти напона, била је подземно монтирана у дужини од свега 2,5 километара, док је остатак од 25 km био у ваздуху. Систем секундарног напона био је $3 \times 206/120$ волти, 2×120 волти и 1×120 волти 42 периоде, а сва секундарна мрежа је била ваздушна.

Стање целокупне мреже је било врло рђаво. Каблови једносмислене струје су били пре-

Због рђавог стања мреже скоро свакодневно читави квартоvi града имали су прекиде струје и остајали у мраку. При таквом стању ствари, Дирекција трамваја и осветљења се нашла пред задатком да мрежу оспособи за сигуран погон и истовремено изведе њено проширење паралелно са новим потребама града.

Први услови који су предузети у погледу мреже односе се природно на замену иструлелих дрвених стубова и дотрајалих гвоздених стубова уколико је ових уопште било у центру града. Истовремено је предузето увођење система напона од $3 \times 206/120$ волти на место напона 2×120 и 1×120 волти, да би се омогућио прикључак трофазних мотора и апарата.

У реону једносмислене струје предузети су привремено радови на појачању мреже, мада је начелно одлучено да се тај реон што више сузи, и да се једносмислена струја 2×120 волти замени трофазном струјом. Тако је реон једносмислене струје стално сужаван, и до 1933 године потпуно је укинут.

Исто тако је проширавана примарна мрежа, увођењем система напајања од 3×2100

љени примарни напон од 2100 волти није био довољан, те је за извесне делове града и извесне потрошаче уведен већи примарни напон од 6.000 волти. У ту сврху постављена су два трансформатора од 3000 kVA, код same електричне централе, којима је напон од 2100 подизан на 6000 волти. Нове примарне линије су грађене како подземне тако и ваздушне, сходно плану по коме су примарне линије у вароши имале ићи подземним кабловима кружног система, а ван вароши ваздушном мрежом.

Мрежа за напајање уличног осветљења такође је из основа преуређена, односно изграђена. У место дотрајалих светлећих тела и носача од ливеног гвожђа монтирани су стубови од челичних цеви и арматуре модерног типа, за рационално искоришћење светлосне енергије, изводећи све то према савременим прописима и искуству.

Нагли и непрекидни развој Београда захтевао је проширење same електричне мреже. Изградња мрежа вршена је тако да се потрошачу у сваком моменту пружи довољно електричне енергије под сталним нормалним карактеристикама напона и броја периода, и да истовремено буде осигуран трајан електрични

Културно наслеђе
Србије

Ваздушна секундарна мрежа: 130 км;
Ваздушна примарна мрежа: 25 км;
Подземна секундарна мрежа: 20 км;
Подземна примарна мрежа: 2,5 км;
Трансформатора је било укупно 70 са укупном снагом од 1.500 kVA.

оптерећени, а чамови стубови мреже за наизменичну струју ван центра града били су иструлели. Сем тога несигурност погона на мрежи била је појачана стањем трансформаторских станица које су готово све рађене од дрвеног материјала.

са кабловима од 3000 до 1920 год. а од тога до 1920 год. а од тога са кабловима за радни напон 6000 волти. Проширењем атара Општине београдске, као и пријавом индустријских потрошача, подизањем трамвајских постстаница „Горњи депо“ и „Добро поље“, затечени и машинама услов-

погон. У ту сврху цела мрежа је добро димензионирана и израђена добрим конструктивним материјалом. Цела ваздушна мрежа како примарна тако и секундарна изграђена је на гвозденим или дрвеним импрегнираним стубовима.

Све дрвне трансформаторске станице затечене од раније, у току времена систематски су замењене новим бетонским објектима, било подземним било надземним. Ново подигнуте трансформаторске или разводне станице изграђене су од тврдог материјала, са модерном електричном инсталацијом која у свему обезбеђује сигуран рад. У станицама су предвиђене простране бетонске ћелије за смештај уљних аутоматских прекидача, трополних прекидача трансформатора и других апаратова. Обезбеђена је и потребна вентилација.

Као обележја мреже можемо навести и следеће податке.

Скоро целокупна мрежа високог напона израђена је у затвореним круговима, што омогућава напајање једног краја са више тачака. На мрежи високог напона постигнута је селективност помоћу аутоматских уљних прекидача, који су сви снабдевени са релеима за максималну струју и уређајем за одржавање времена. У реону подземне мреже нискога напона израђени су на свима угловима улица разводници за подземну мрежу зидани или од ливеног гвожђа у које се стичу линије нискога напона са више страна што омогућава напајање једног дела улице са више разних тачака. Тиме је постигнута највећа сигурност снабдевања града електричном енергијом. У почетку на периферији града где су трансформаторски реони врло пространи а доцније и у ужем центру извршено је автоматизирање уличног осветљења. То је постигнуто помоћу даљних релеа који аутоматски на команду једног централног часовника са електричним импулсом укључују своје одговарајуће реоне.

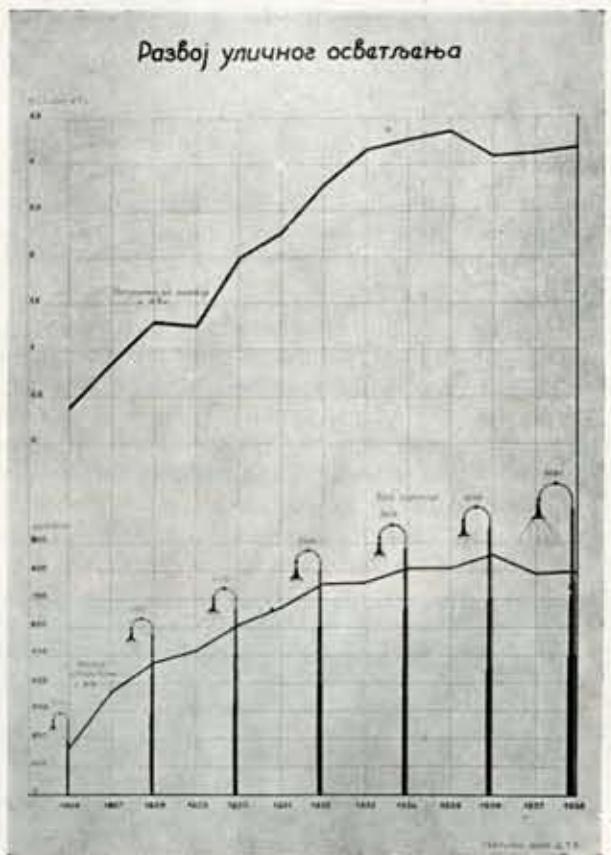
Предвиђа се увођење арматура са мешаним светлошћу у којима се налазе једна живина и једна сијалица са металним влакном које заједно дају светлост приближну дневној светlosti.

Порастом оптерећења и проширењем атара града Београда као и прописима Правилника Министарства грађевина, условљено је да се на свакој мрежи ниског напона уведе већи напон $3 \times 380/220$ V на место напона од $3 \times 206/120$ волти, који је раније имала мрежа Белгијског друштва. Потреба за променом напона указала се уосталом и много раније на периферији града. У томе делу су трансформаторски реони пространији, а развођење електричне енергије нискога напона изведено је ваздушном мрежом. Код ваздушне мреже из монтажних и механичких разлога, није могућно постављати проводника великог пресека, те су услед великог отпора и губици енергије на мрежи као и пад напона много већи но у центру града где је разводна мрежа подземна и јаче димензионирана. Тако је одлуком Одбора Савета града Београда у фебруара месеца 1932. године решено да се у целом Београду уведе нов систем развода електричне енергије на ниском напону за $380/220$ волти.

На крају да наведемо неколико главних радова које је ова Дирекција извела у последње време на развођењу електричне енергије:

Проширен атар Београда обухватио је и предгради Чукарице, Бановог Брда и Раковице са око 20.000 м ваздушне секундарне мреже која је припадала друштву „Електро-Макиш“. Ову је мрежу наша Дирекција из основа обнови

Увођење новога напона спроводило се постепено и по трансформаторским реонима. Тај је посао без мало завршен те је скоро у целом Београду успостављено једнообразно развођење електричне енергије.

Од обуставе производње електричне енергије у општинској централи напајање градске мреже врши централа „Снага и Светлост“ преко двеју потстаница. Једна од њих – потстаница бр. I саграђена је код старе електричне централе у улици Књегиње Љубице, потстаница бр. II саграђена је у парку на Тргу Ослободиоца Београда у улици Милоша Великог. Из тих потстаница разводи се електрична енергија у градску мрежу поглавито са напоном од 6000 волти 50 периода, а из потстанице бр. I са напоном од 3.000 волти 50 периода за центар вароши. Један врло мали део мреже високог напона, иако на 50 периода, напаја се још увек са 2100 волти, што ће уосталом остати привремено до замене са 3000 волти.

Извршена је електрификација леве обале Дунава из београдске мреже полагањем кабела од 6 kV преко моста Краља Петра II до ново подигнуте трансформаторске станице у Панчевачком риту. Ова веза може пренети снагу до 1500 kW.

Изграђена је за садашње потребе секундарна мрежа и монтирано је улично осветљење. Електрификацијом леве обале Дунава омогућен је развитак крупне индустрије, предвиђене генералним планом на том месту.

За напајање ново подигнуте трамвајске потстанице у Земуну извучен је кабел високог напона преко моста Краља Александра I до саме потстанице, а као резерва положен је кабел високог напона од потстанице Земунске електричне централе. На овај начин Земунска електрична централа спојена је са београдском мрежом, те у случају потребе може у извесној мери напајати Београд електричном струјом и обратно.

Као важан момент у развију електрификације околине Београда јесте далековод Београд-Авала-Ловачки састанак, који је изграђен и пуштен у погон у току ове године. За сада ова линија ради са напоном од 6000 волти, а у току идуће године напон ће бити на 15 kV. Изградњом ове линије омогућена је електрификација многих околних села. Пројекти за напајање села: Пиносаве, Бели Поток, Кумодраже, Раковице и Јајинаца већ су готови и кроз кратко време сва ова села имаје електричну снерију.

Предвиђа се изградња далековода од 66 kV Београд-Смедерево, чије се трасирање већ врши. Тим далеководом снабдеваће се електричном енергијом „Сардит“, град Смедерево и сва успутна места до Смедерева.

Полагање електричног кабла преко моста Краља Петра II

Исто тако изведено је јавно осветљење на мосту Краља Петра II са натријум сијалицима, што претставља новину своје врсте. Овакво осветљење у пракси се показало боље и економичније за осветљење међуградских путева и мостова.

Полагање електричног кабла преко моста Краља Петра II.

Приликом прославе рођендана Неговог Величанства Краља 6. септембра 1938. године изведено је декоративно осветљење престонице у обиму како за последњих 15 година није изведено. Ово осветљење извршено је рефлекторима са натријумом или са живином и натријумом светлошћу и дугачким венцима са белим и обојеним сијалицима. Постављене су сталне инсталације које ће рефлекторима осветљавати фасаде следећих грађевина: Географски институт, Калемегданска тврђава, црква на Сењаку, школа на Бановом Брду, кула на Сајмишту, Општинска штедионица, Саборна црква и водоскок на Теразијама. Постављено је укупно 90 комада рефлектора.

Израђен је пројекат за спајање мреже високог напона од 66 kV из Барошевца, која припада друштву „Електро-Макиш“, са београдском мрежом, као и веза београдске мреже са водоводом на Белим Водама. Овај електрични спој служиће као резерва за напајање Београда електричном струјом у случају потребе, а сем тога њиме се омогућава напајање водоводних инсталација на Белим Водама из београдске мреже.

II ТРАМВАЈСКА ЕЛЕКТРИЧНА МРЕЖА

Од Белгијског анонимног друштва Општина је 1919. године наследила нешто преко 20 километара трамвајске мреже. Ставе те мреже је у сваком погледу било лоше и само у крајњој нужди, немајући никаквог другог излаза, морала се та мрежа употребити за обезбеђење трамвајског саобраћаја у првим данима после рата.

У центру града стубови – носачи мреже били су гвоздени, а изван центра, на пример на топчицарској линији, стубови су били од

најобичнијег чамовог материјала. И једни и други били су дотрајали до крајне границе употребљивости. На тим стубовима монтирана је била тролна жица кружног пресека од 50 mm^2 за погон тролних точкова. Монтажа те тролне жице извршена је без осигурања, што је често проузроковало њен прекид. Напајање трамвајске мреже вршено је само са једнога места, из електричне централе, где је произвођена једносмислена струја напона 600 волти. Укупна снага машина за производњу трамвајске струје износила је 700 kW.

Грађевински недостатци мреже, као и њена крајња дотрајалост, налагали су хитност извесних радова којима се мрежа имала оспособити за сигуран рад. Мере предузете у том смислу односе се у прво време на замену старијих стубова новим исправним стубовима, било гвозденим било дрвеним. Постепено је затим тролна жица замењена новом пресека 80 mm^2 у облику осмице. Паралелно са тим изведено је обезбеђење напајања мреже на тај начин, што је саграђена нова потстаница „Академија”, на углу Немањине и Милоша Великог улице, са моторгенераторском групом јачине 300 kW, одређеном за напајање трамвајске линије „Академија”-Топчићер.

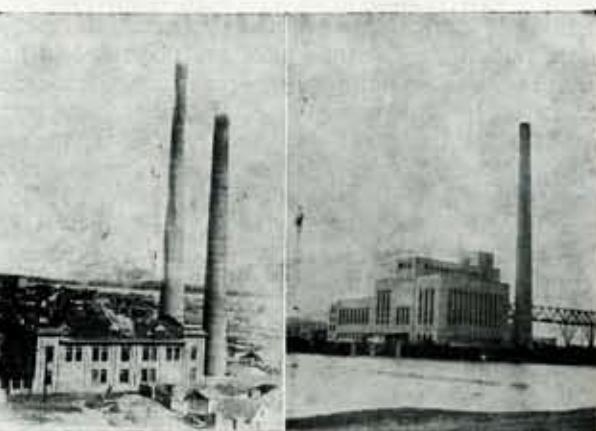
И у питањима трамвајске мреже као и у осталим делокрузима рада увек се стајало пред задатком да се благовремено и на најбољи начин одговори све већим потребама наше престонице, чији је развој ишао циновским корацима. У току времена од рата до 1933. године предузети су и извршени радови на трамвајској мрежи који су је оспособили за нормалан рад.

Цела трамвајска мрежа изграђена је на гвозденим стубовима, а монтажни материјал мреже (скретнице, крстови, клемови итд.) биран је према упутствима најmodернијег техничког сазнања у том погледу. Већим делом су изведена и сва потребна осигурања на мрежи. На ономе делу мреже где је она монтирана на конзолама, њено осигурање је изведено ланчаницима постављеним изнад тролне жице, тако да тролна жица еластично виси на тој ланчаници. На другом делу мреже, где је монтажа изведена челичним затегама, осигурање је изведено једноструким или двоструким мостовима. На тај начин је тролна жица на распону од 37 метара од стуба до стуба, придржавана још на два места, те је стрела распона смањена и тролна жица постала много равнија, чиме је осигуран и побољшан до-дир жице са тролним точком.

Напајање мреже електричном енергијом врши се сада из пет великих трамвајских потстаница и једног резервног. Тие потстанице су следеће:

I Трамвајска потстаница у самој електричној централи. Она се састоји од једне мотор-синхроне групе јачине 1000 kW, испоручене од фирме Браун Бовери. Високи напон 2100 вол-

ти. Сем тога у централи се налазе две мотор-генераторске групе свака од 200 kW, чији су генератори монтирани у серији те дају $2 \times 300 = 600$ волти. Мотори ових група покрећу се струјом 3×2100 волти. Напон се регулише на самим генераторима помоћу реостата у кругу ексцитације.

Стара и нова Електрична централа

II Трамвајска потстаница „Добро Поље” саграђена крај Топчићерског друма, расположе са два исправљача (глајхрихтера), укупне снаге 520 kW трајног оптерећења. Те исправљаче монтирана је фирмом АЕГ. Струја високог напона 6250 V 50 периода доводи се каблом $3 \times 50 \text{ mm}^2$ који служи специјално за напајање ове потстанице. Услед великог трамвајског саобраћаја на пругама 3, 12 и 13 које напаја ова потстаница, показало се да је недовољна, стога су поручени нови исправљачи 2×600 kW који ће заменити садање, а ови ће бити пребачени у нову исправљачку потстаницу која ће у најскорије време бити подигнута код Аутокоманде за напајање вождовачке пруге.

III Потстаница „Москва” на Престолонаследниковом Тргу располаже са два исправљача од по 400 kW трајног оптерећења, а испоручила их је фирма Браун Бовери 1926. године. Струја високог напона 2100 волти доводи се каблом $3 \times 120 \text{ mm}^2$. Предвиђа се напајање ове потстанице струјом од 6000 V, чиме ће се постићи уштеда при експлоатацији исте. Потстаница је подешена за централно напајање, јер се из ње гранају подземни трамвајски фидери на све стране.

IV Трамвајска потстаница „Горњи Депо” у улици Краља Александра има два исправљача од по 650 kW, испоручена од фирмe Браун Бовери. Струја високог напона 6250 V доводи се специјалним каблом $3 \times 50 \text{ mm}^2$.

V Трамвајска потстаница у Земуну подигнута је прошле године а пуштена у погон у почетку ове године. Располаже са два исправљача од по 400 kW и напаја трамвајску електричну мрежу Београд-Земун. Ова потстаница је аутоматског типа, са командом из да-

љине и претставља последњу реч технике ове врсте. Напаја се из Београда каблом високог напона који је извучен преко моста Краља Александра I, а има и резервну везу са земунском електричном централом.

Најзад резервна потстаница „Академија” на углу Немањине и Милоша Великог улице, састоји се од мотор-генераторске групе снаге 300 kW. Ова група кад ради увек је везана паралелно са потстаницом у електричној централи са којом је спојена каблом $2 \times 400 \text{ mm}^2$, дугим 1600 метара.

Хлађење исправљача врши се из водовода пијаће воде и као резерва служи савска вода. Сем тога нарочити резервоари за хладну воду служе као резерва у случају квара водоводне мреже. Рад потстаница је подвојен и трамвајским фидерима свака од њих напаја свој одређени део трамвајске мреже. У случају квара на једном фидеру омогућено је да се одмах прикључи резервни фидер из исте или суседне потстанице.

Повратна струја иде првенствено трамвајским шинама које су заварене и положене на изоловану асфалтну подлогу, чиме је смањено расипање струје. Постоје и каблови за повратну струју, најчешће једнополни. Врши се мерење и контролом проверава отпор шина, како би се губици што више умањили и сва струја вратила своме извору.

4 АДМИНИСТРАТИВНА СЛУЖБА

Продаја електричне енергије.

1 ТАРИФА ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ

а) За појтон електричних мотора.

1921 године цена је износила 3,50 динара по 1 kW. 1928 године снижена је цена на 3,- динара по једном киловатчасу, а 1931 године уводи се специјална уговорна претплата за веће потрошаче по којој је најнижа цена била 1,80 динара/kW.

1932 године по сложеној тарифи цена је износила од 2,10 до 1,50 динара/kW. 1936 године основна цена од 3,- динара, без државне трошарине, снижена је на 2,50 динара са државном трошарином. Сем тога дата је цена за индустријска и занатска предузећа од 1,80 до 1,- динара по киловатчасу за моторни погон, а за осветљење доплаћивало се од 1,- до 0,50 динара по kW.

1938 године за занатска и индустријска предузећа дате су цене од 1,- до 0,60 динара за дневну потрошњу и од 0,60 до 0,40 динара по 1 kW за ноћни утрошак, уз доплату од 10 динара месечно по сваком kWА максималног оптерећења.

б) За апарате у домаћинству и термичку сврху употребе.

1931 године уводи се за ову врсту потрошње цена од 1,50 динара по једном киловатчасу за доба од 23 до 4 часа. Године 1932 снижава се цена на 1,30 динара, а време употребе продужава се за 3 часа.

Првога јануара 1936 године дате су цене од 2 до 1,50 дин. по 1 kW без обзира на време употребе. Јула месеца 1936 године снижавају се цене на 1,30 и 0,80 дин. по 1 kW, а за ноћни утрошак на 0,60 дин. по 1 kW.

1938 године цена се снижава на 0,70 динара по извођеним инсталацијама, а на 1,20 и 0,70 дин. по kW по одобравајућим стручњарима. За ноћни утрошак цена се снижава на 0,45 динара по kW. За Раковицу и Чукарицу уводи се цена од 1,30 динара по 1 киловатчасу.

в) За рекламио осветљење.

Пре тарифе из 1936 године цена за осветљење радњи и излога износила је 6 динара по kW. Године 1936 дата је специјална цена за осветљење излога од 3 и 1,50 динара, а 1938 год. цена се снижава на 2,50 и 1,- динар по kW. Уводи се и цена од 1,- динар по kW за осветљење фасада.

г) Остали тарифски ставови.

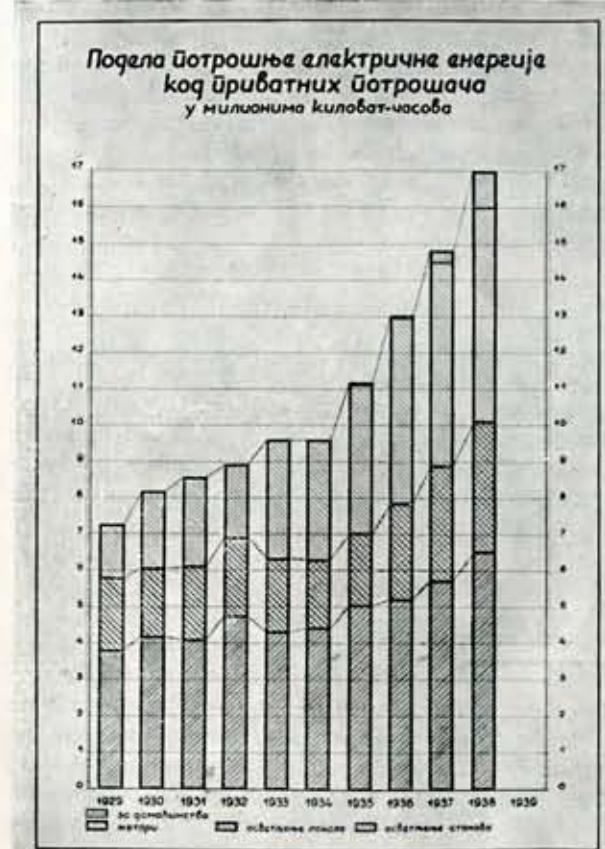
За осветљење станова 1923 године цена је била од 5,50 до 9,- динара а 1936 године снижена је на 4,50 динара по kW, док већи потрошачи у току дана и ноћи после 21 час могу имати струју по 2,- динара по kW.

За осветљење локала 1923 године цена је била 12,- динара за радње, 15,- динара за банке и 16,- динара по kW за вариете и биоскопе. 1938 године за све набројане врсте претплатника цена износи 5,30 динара по 1 kW. Мало већи потрошачи могу имати цену по сложеној тарифи од 2,80 по kW, уз плаћање сталног месечног паушала од 20,- динара за сваких 100 W максималног оптерећења.

За велике потрошаче, без обзира на сврху употребе, уведена је цена од 1,80 динара по kW у 1931 години. Већ 1932 године цена је износила од 2,50 до 1,50 динара, а 1936 године прошириена је ова претплата на већи број потрошача са ценом од 2,80 до 1,50 динара по 1 kW.

Државна надлежноста плаћала су 1923 године 9,- динара по 1 kW. Сада су скоро сва прешла на сложену тарифу од 2,80 до

1,50 динара по 1 кВч. Мања надлештва плаћају по пристој тарифи 5,50 динара по 1 кВч.

II ПОДЕЛА ПОТРОШЊЕ

Година	Мотори приват. претплатника	Осветљење приват. станове	Осветљење локала
1929	1.524.935	3.814.449	1.949.993
1930	2.123.107	4.140.617	1.887.277
1931	2.470.632	4.076.139	2.019.029
1932	2.016.399	4.695.261	2.179.225
1933	3.296.028	4.280.650	2.017.838
1934	3.327.719	4.415.995	1.854.946
1935	4.180.609	5.043.697	1.976.528
1936	5.169.886	5.218.873	2.652.951
1937	5.913.169	5.729.973	3.168.554

Термичка струја.

1935 године износила је потрошња термичке струје 10.225 киловат-часова. 1936 године потрошња се повећава на 24.566 кВч, 1937. године на 293.050 кВч, а 1938. године за дванаест месеци достиже цифру од 1.000.000 киловат-часа.

Културно наслеђе

За осветљење наслеђа

Потрошња струје на ову сврху појављује се као заједница тек 1937 године, када је утрошено 84.493 кВч.

III РАД ОТСЕКА ЗА ПРЕТПЛАТУ

Број претплатника у 1931 години износио је 36.538, у 1932 37.502, а у 1938 близу 50.000.

Свакога месеца прочита се стање на 50.000 струјомера, убаци се у обрачунске картоне, изврши обрачун и откуца преко 50.000 рачуна, затим се сви ти рачуни експедишу на пошту и у току истога месеца изврши наплата и књижење истог толиког броја рачуна.

Порастом броја претплатника повећао је се и број струјомера у мрежи. 1919 године број струјомера ДТО износио је 5.400 комада, 1932 31.133, а 1938 године близу 50.000 комада.

Све ове струјомере постављају и скидају органи Отсека за претплату. Приликом сваке пријаве или одјаве, односно при сеоби претплатника струјомери се скидају или намештају.

За одржавање струјомера постоји радионица у којој се струјомери оправљају и замењују им се делови.

Евиденција о сваком струјомеру води се по специјалној картотеци, са назначењем где се струјомер налази и роком овере. Периодично сваки струјомер подлеже поновној овери код Контроле мера, што врши радионица за струјомере.

ЗАКЉУЧАК

Горе наведеном излагању о двадесетогодишњем раду данашње Дирекције трамваја и осветљења, држимо да је непотребан већи коментар и објашњење, јер дела и резултати то најбоље показују. Од једног мањег приватног предузећа са око 200 службеника и инвентаром од неколико милиона динара, постало је једно заиста велико индустријско предузеће О. Г. Б. са око 2.600 службеника и инвентаром који се цени на преко 250 милиона динара, а чији годишњи приходи износе данас око 150 милиона динара т.ј. преко 40% целокупних општинских прихода односно буџета.

Предузеће је постало чак шта више толико велико и сложено, с обзиром на обилност и разноврсност свога пословања, да се од извесног времена помиšља и постављају оправдани предлози и сугестије о његовој подели на две односно три Дирекције, према њеним јасно одређеним правцима и делокругу радова т.ј. карактеру пословања, а то су: саобраћај осветљење и радионице.

Саобраћај са превозним објектима, броји преко 1000 службеника; радионице, којих сада има преко 20 разних врсти, имају такође преко 1000 већином стручних службеника, а на осветљење, мрежу и електричне инсталације пада око 600 службеника, такође већином из своје струке. Кад додамо овоме велику и сложену администрацију, која је у Дирекцији применена и води се још из прошlosti као у

Дирекција трамваја и осветљења

једном обичном већем државном односно општинском административном надлештву, видићемо одмах огромне тешкоће у експедитивном и рентабилном раду овог данас врло сложеног привредног предузећа.

Наводимо ово и наглашавамо стога, што се нарочито у последње време са огромним напретком технике, појављују у целом свету односно у великим градовима, па наравно и код нас, крупни посебни проблеми за уређење градова, од којих су, поред осталих проблема: водовод, осветљење и градски саобраћај несумњиво најважнији и најбитнији.

Несумњиво је дакле, да због своје обимности, а затим ради бржег и рационализирајућег рада, ове институције морају имати своје посебне дирекције са људством своје струке и заната, и са што лакшом и упрощенијом администрацијом. Треба прво добро поставити и уредити унутар ју организацију и рад ових градских привредних предузећа, да би она могла дати споља одличне резултате, т.ј. према грађанству и према Општини.

За Дирекцију трамваја и осветљења јавља се за коначно решавање првенствено питање трамвајског и аутобуског саобраћаја и продаје електричне енергије за осветљење, моторни погон и потребе домаћинства, а стим у вези и питање развода електричне енергије, питање тарифирања, питање проширења и одржавања возног парка и рационализације рада у радионицама и најзад питање упрощења административног поступка и комерцијализације предузећа.

У јавном саобраћају поставља се као најпрешије питање растерећење ужег центра Београда од трамваја, проширење аутобуског саобраћаја отварањем нових и замењивањем неких постојећих трамвајских линија и увођење тролејбуса као новог, модерног и погодног средства за градски јавни саобраћај.

У погледу сигурног снабдевања Београда и околине електричном енергијом, морају се подићи линије високог напона које ће Београд везивати и са другим изворима електричне енергије поред електричне централе „Снага и Светлост”, која је достигла и коначни капацитет од 30.000 киловолтампера. До сада је остварена само једна веза са електричном централом у Земуну на 6 кВ, капацитета 2000 кВА. Неопходно је потребно да се постави и друга веза 15 кВ са далеководом Земун-Панчево за 6000 кВА, као и линија Београд-Макиш 66 кВ, којом би се мрежа ДТО везала за случај потребе са великим разводним системом „Електро-Макиш”, чији капацитет износи у Макишу око 6000 кВА и Вреоцима око 16.000 кВА. Исто тако Београд мора обезбедити везу са Дунавским угљеним базеном

изградњом далековода Београд-Смедерево, који би у прво време служио за снабдевање Смедерева и околине електричном енергијом из Београда.

На овом месту вредно је напоменути да је град Загреб до сада електрифицирао своју близу и даљу околину, постављајући далеководе у дужини преко 400 километара. И град Београд је у томе правцу упутио рад подигавши преко ДТО први далековод Београд-Горлак-Авале-Ловачки састанак у дужини преко 20 километара. Околна села и индустрија јављају се већ са захтевима да се изврши електрификација њихових насеља.

За рационализацију рада и одржавања обновљеног возног парка, као и најважнија потреба је подизање нове гараже за аутобусе и депоа за трамваје. Постојећи дрвени депои где сада гаражирају аутобуси су привременог карактера, склони паду и дотрајали.

У питању организације рада стоји такође отворено начелно питање о комерцијализацији предузећа. Досадање искуство како на страни код свих предузећа ове врсте, тако и код нас у земљи (Загреб, Сарајево, Марибор и т.д.) указује на то, да главни и основни услов коме сва та предузећа дугују за свој просперитет лежи баш у томе, што је организација рада спроведена на индустријско-трговачкој основи. И ДТО мора употребити комерцијалну организацију рада у своме предузећу. То ће се постићи реорганизацијом рада у предузећу на бази трговачко-индустријској, дајући му, као делу самоуправног тела — самосталност по примеру рада и делања Општинских штедионица.

У вези са бољом организацијом и већом експедитивношћу, нарочито у раду са све већим бројем претплатника, потребно је што пре подићи једну репрезентативну зграду ДТО у центру града или у непосредној близини центра. Та зграда треба у потпуности да одговара данашњим и будућим потребама Београда и да буде снабдевена свима модерним инсталацијама, а уједно да служи за пропаганду још веће примене електричне енергије. Финансијска средства за ову грађевину могу се прибавити код Општинске штедионице или Државне хипотекарне банке, а исплате ануитета осигурале би се из повећаних прихода овог предузећа.

Инж. Ал. М. Дојчиновић

Дијаграме, табеле и фотографије израдио и сређио Технички биро Д.Т.О. а податке су дала одговарајуће Службе Дирекције трамваја и осветљења.

Културно
наслеђе
Србије

ТЕХНИЧКА ДИРЕКЦИЈА

Темпо којим је Београд изграђиван за по-следњих десет година доказује да престо-ница има велику животну снагу. Један сразмерно врло кратак период времена од после рата, т.ј. две деценије, довољан је био да из основа промени стари изглед Београда. Становништво му је огромно порасло. Од 110.000, колико је имао 1920 године, тај број се повећао за непуних 20 година на преко 350.000 односно преко 315%. Ми који стално живимо у Београду теже примећујемо како од мале неуређене вароши постаје велика и доста уређена престоница Југославије, која постепено улази у ред осталих уређених центара великих европских држава. Својим ванредним положајем у географском погледу Београд пружа највише услова да се развије у један од најлепших градова на свету. Досадашњи његов напредак и постигнути резултати дају нам права да верујемо у његову лепу будућност.

Ако се изузме оно што је Држава урадила у Београду (железнице, мостови, јавне зграде и др.), целокупно остало грађевинско и техничко подизање Београда (без електрике и трамваја), од после рата па до данас изведено је или контролисано је од стране Техничке дирекције Општине града Београда. Главна заслуга и истовремено и главна одговорност што наш Београд технички и грађевински овако изгледа пада на Техничку дирекцију, која је наравно била руковођена у својим пословима директивама добијеним од разних општинских управа. Преко Техничке дирекције је са једне стране прешло подизање целокупне Београдске канализације, водовода, паркова и зеленила, модерне и турске калдрме и свих општинских зграда, са основним школама, болницама, пијацама, кланицама и т. д., а са друге стране Општински грађевински одбор, који је на послу при Грађевинском одељку Техничке дирекције, контролисао је за све ово време целокупно подизање свих приватних зграда по Београду.

Техничка служба у Београдској општини није била одувек овако централизована као данас. Поједини технички одељци били су у свом међусобном односу потпуно аутономни. Због наглог развијања Београда потреба је захтевала да се служба централизује, да Општина добије једну Техничку дирекцију и једног директора (1910 године), „који ће бити на челу свих техничких одељења“. Први технички директор је био француз Едуар Леже

изабран 1 марта 1911 године. Ратне године су мало што донеле, па је тек 1922 године донет Општински статут по коме је образована Техничка дирекција са пет одељења. Али све до 1926 године, кад је дошла нова општинска управа – Куманди, Коста Јовановић, – Техничка дирекција не иступа активно као врховна техничка власт у Општини. Већи радови на калдрмишу, проширењу водовода и канализације, подизању општинских зграда и разради генералног плана потичу у ствари из Техничке дирекције доласком пок. В. Вуловића, за директора, који је својим успешним трогодишњим радом поставио основе садањем техничком уређењу Дирекције.

Данас Техничка Дирекција, према Статуту из 1929 године, има, – поред свога Техничког и Грађевинског одбора и саме Дирекције са деловодством и архивом, који су руководитељи и контрола општинске грађевинске политике, – још и 7 отсека са десет њивских одељака, и то:

- 1) Инжењерски отсек са одељцима
  - а) за одржавање калдрме
  - б) за недржавне путеве (бановинске и општинске)
  - в) за техничко-рачунску ревизију
- 2) Архитектонски отсек са одељком
  - а) за контролу зидања и грађевински одељак са Грађевинским одбором.
- 3) Канализациони отсек
- 4) Управу водовода са одељцима:
  - а) за мрежу и ручуноводство
  - б) машински
  - в) грађевински.
- 5) Катастарски отсек са одељцима
  - а) за генерални регулациони план
  - б) за извршење регулације
  - в) за одржавање катастра.
- 6) Отсек за паркове и пошумљавање са својих шест служби и то:
  - а) вртарска са расадником и стакларском
  - б) шумска
  - в) пољопривредна
  - г) зоолошки врт

д) декорације
ђ) рестаурирање и конзервирање Београдске тврђаве.

7) Отсек грађевинско-правних обавеза (од 1935 године).

Према Правилнику о устројству и надлежности Техничке дирекције она има задатак, да се преко напред наведених отсека и одељака стара о пројектовању, грађењу и одржавању градских улица, бановинских и општинских путева, и о изради свих врсти калдрма на њима, о пројектовању, грађењу и одржавању општинских зграда и о прописном извођењу приватних грађевина, о грађењу нових

и одржавању постојећих уличних канала, као и о прописном извођењу приватне канализације. Даље се стара о снабдевању вароши добром и довољном количином воде за пиће и за поливање улица, о изради нових и одржавању постојећих водоводних инсталација и водоводне мреже и о прописном развођењу воде по приватним кућама, о катастру Београда и одржавању катастарских знакова и катастра, о регулацији и нивелацији Београда, о уређењу паркова, скверова и уличних баштица, као и о пошумљавању општинских утрина.

Све напред наведене послове Техничка дирекција изводи са својим сталним и привременим особљем које годишње кошта Општину по 17,763.000 динара (према budgetu из 1938 године). Чиновника има укупно 924, што значи да један чиновник кошта просечно по 19.224,40 динара годишње односно 1.600 динара месечно. (Мануелни радници на калдрми, водоводу, парковима итд. нису уписаны у рачун).

Деловодни протокол у Техничкој дирекцији забележио је у 1938 години 62.320 предмета, а онај у Грађевинском одбору 11.217 предмета, шти чини укупно 73.537 предмета за једну годину или просечно преко 200 предмета дневно.

Техничка дирекција изводи дакле све техничке грађевинске радове заједно са водоводом. Из Приложених табела (табела 1) се види да је Техничка дирекција утрошила сама на изградњу Београда милијарду и 356 милиона динара од 1919 до данас. Ако се овоме додају 3 милијарде и 795 милиона, колико су приватни њени грађани утрошили на зидање приватних зграда*) (табела 2) онда излази да је на грађевинско подизање Београда (без државних грађевина – министарства, парламента, гимназија, мостова и др.) и без електрике са возним парком, утрошено преко 5 милијарди динара. Од тог новца 1,35 милијарди је утрошено баш преко саме Техничке дирекције и све радове је она извела било преко предузећа под надзором својих инжењера и архитеката било директно у својој режији.

Погрешно би било мислити да Техничка дирекција само троши. Она је са водоводом заједно и нека врста привредног општинског предузећа. Водовод је за последњих шест година убрао 286.096.174,36 динара на име основних, водоводних и осталих такса, а за последње четири године сам Грађевински одељак је, од странака које зидају куће, наплатио и доставио државној пореској управи преко 10 милиона динара готовог новца.

Напредак Београда у грађевинском погледу може се ценити по двема чињеницама. Прво према утрошеном новцу за техничке грађевинске радове и друго према количинама и квалитету тих радова.

*) Према завршним рачунима ушло су све техничке гране.

**) За последњих 5 година заједно са материјалним издатцима за одржавање школских зграда.

Свега: 1.356.198.403

*) Према званичним пријављеним подацима.

Табела 1.

Расходи Техничке дирекције од 1919 до 1938 год.
(без личних)

Година	Материјални редовни	Материјални ванредни	Ванбуџетски, заједнички, кућни, друштвени итд.	окуп
1919	4,502.010	7,905.835	1,032.744	13,440.589
1920	7,055.409	—	10,009.316	17,064.725
1921	18,605.722	—	24,836.261	43,441.983
1922	38.256.678	—	52,959.883	61,216.561
1923	44,307.470	21,118.616	—	65,426.086
1924	63,511.084	9,812.952	15,353.147	88,677.183
1925	31,669.481	19,856.492	13,123.041	64,649.014
1926 ¹⁾	37,441.974	21,499.896	6,121.920	65,463.780
1927	30,139.693	17,533.554	83,862.312	131,535.559
1928	27,790.565	18,060.938	130,778.000	175,629.503
1929	47,539.076	25,221.715	26,684.000	99,444.791
1930	34,783.717	4,188.624	84,768.000	123,740.341
1931	23,797.322	6,921.830	71,557.000	102,176.452
1932	23,633.042	6,703.825	37,136.411	67,473.278
1933 ²⁾	26,195.796	8,435.128	21,743.000	56,373.924
1934	23,708.284	9,384.492	13,839.000	46,931.776
1935	19,773.381	5,142.181	12,463.200	37,378.762
1936	22,600.601	8,668.969	18,720.000	49,989.579
1937	19,977.599	15,371.217	10,196.000	45,544.816

СТАТИСТИКА НОВО-ПОДИГНУТИХ ЗГРАДА У БЕОГРАДУ*
ЗАКЉУЧЕНА НА ДАН 1 ЈАНУАРА 1939 ГОД.
Из Грађевинског одељења Техничке Дирекције Град. Поплаварства у Београду на дан 1 јануара 1939 год.

Година	Број зграда		Где је саграђена	Колико је зграјала и са колико спратова	ОЗНАКА СПРАТОВА	БРОЈ И ВРСТЕ СТАНОВА	ВРЕДНОСТ У ДИНАРИМА
	Нових	Надзиданих					
1919-20	111	-	-	67	26	18	33
1921	184	-	-	99	49	36	70
1922	429	-	-	185	99	145	131
1923	437	-	-	173	91	173	137
1924	258	-	-	140	72	85	84
1925	259	-	-	121	74	64	95
1926	477	-	-	260	182	35	145
1927	692	-	-	253	251	188	142
1928	685	-	-	211	173	201	195
1929	312	-	-	142	109	91	128
1930	328	-	-	130	110	83	119
1931	442	-	-	160	152	133	152
1932	659	137	323	191	181	287	333
1933	49	-	84	192	108	104	172
1934	286	13	225	222	52	141	95
1935	312	30	234	48	150	93	69
1936	291	18	261	30	105	70	116
1937	345	23	25	27	134	99	121
1938	441	27	34	384	57	187	111
УКУПНО	2,365	111	604	435/3173/2155/2040/2604	4193/2923/761	2885/3115/477/1607/212400	504/1455/1968/67896/25053/1812/34247/2868/213879/2821/561/607/129435/3382483/33795/322967

Табела 2

СТАТИСТИКА НОВО-ПОДИГНУТИХ ЗГРАДА У БЕОГРАДУ*

ЗАКЉУЧЕНА НА ДАН 1 ЈАНУАРА 1939 ГОД.

Ратом разрушени и разривени Београд, са наслеђеном упропашћеном турском калдромом, није се могао подићи из редовних буџетских средстава. Морало се прибеги већим зајмовима. Због тога је било закључено неколико зајмова који су у главном утрошени у доба од 1927 до 1931, кад је благодарећи великим кредитима, Београд највише технички напредовао. Из приложене табеле 3 види се како су ту зајмови утрошени.

Табела 3

ГОДИНА	Трошење зајмова подељено по годинама у милионима динара							
	Долар. и Ломб.	Мин. С. Пол.	Швајц.	Почек О. рап. А. Д.	Почек Бадер	Почек Ерлих	Унутр. зајам	Тек. рач. од 7,5 м. динара
1927	82,391	—	—	—	—	—	—	—
1928	106,310	7,015	—	—	—	—	—	82,391
1929	2,214	2,968	15,710	5,792	—	—	—	113,325
1930	6,500	—	7,989	59,178	3,820	—	6,018	26,684
1931	—	—	0,711	1,917	9,631	—	56,816	83,505
1932	—	—	—	0,510	1,479	3,766	24,991	71,351
1933	—	—	—	—	1,308	1,147	5,316	35,411
Свега	197,415	9,983	24,410	67,397	16,238	4,913	93,141	8,229
								420,896

Поред горњих зајмова, у последње време закључено је још неколико зајмова код „Сузора”, код Државне хипотекарне банке, код Електро-Инвеста Штокхолм, Конвертни зајам код Поштанске штедионице итд., чије су суме унете у табелу 1.

Сем тога, Држава је донела Уредбу о калдрмини и Закон о употреби народне снаге (кулучарина), чиме су осигурани извесни кредити за калдрисање улица и путева који су износили за све време:

Кулучарина	Калдрмински фонд
до 1928	—
до 1928	2,599.000.—
до 1929	14,854.000.—
до 1930	1,263.000.—
до 1931	260.000.—
до 1932	2,119.000.—
до 1933	4,547.000.—
до 1934	2,850.000.—
до 1935	3,355.000.—
до 1936	10,180.000.—
до 1937	1,968.000.—
до 1938	7,202.000.—
	94.000.—
	4,328.000.—
	5,000.000.—

Свега око 40,000.000.— око 17,000.000.—

Затим је Држава у два маха помогла обнову израде Београског водовода материјалом из ратних репарација 1922 год. у износу злат. марака 3,602.842.45 и 1928 г. у износу злат. марака 2,604.509,19. Ослобођен је исто тако царине сав канализациони керамички материјал добијен на рачун репарација.

Држава је учествовала на пошумљавању својих општинских терена у атару Општине и то преко одбора за пошумљавање и уређење

окoline Београда, односно Управе државног парка у Топчидеру. Министарство шума и рудника је ту утрошило знатне кредите из редовног буџета и фонда за пошумљавање. Од пре три године пошумљени општински терени враћени су Општини на даље култивисање и одржавање.

Дакле, редовни општински буџети су, — допуњени зајмовима, калдрмином, кулучарином и разним фискалним олакшицама и помоћима,

извори одакле је Техничка дирекција црпела средства за грађевинско подизање Београда. (Табела 1). Без фискалних олакшица они сви укупно износе преко 1,35 милијарди динара.

Сума од 1,35 милијарди динара утрошена преко Техничке дирекције на техничко уређење Београда огромна је. Ако се поброје радови који су за тај новац изведени видиће се да их је много, да је Београд доста добио и да се лепо модернизовао, али да то ипак још није довољно. Остаје још много да се уради.

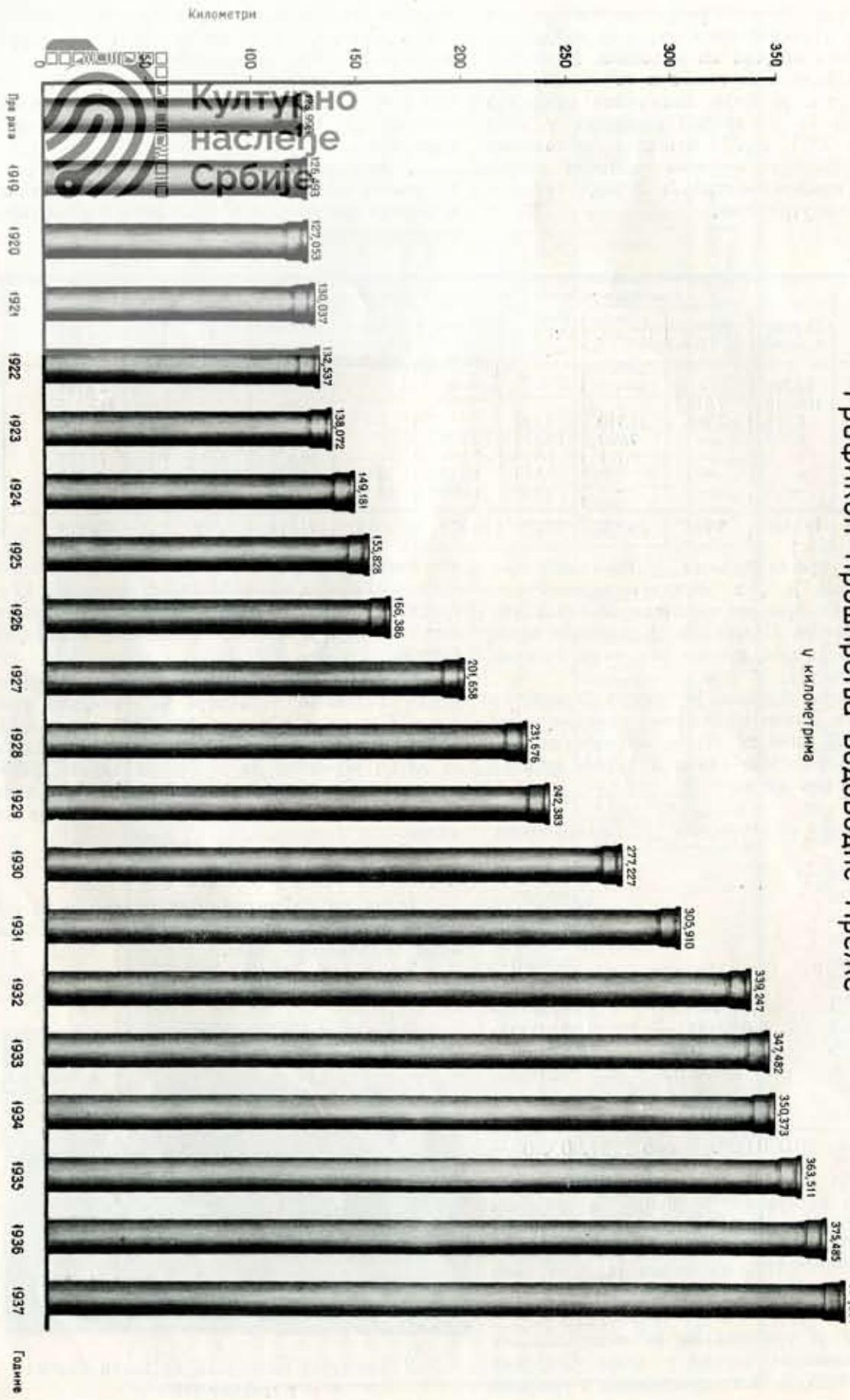
* * *

Једна од најпотребнијих ствари у свакој насеобини је здрава пијаћа вода. Почекемо наше излагање са њом.

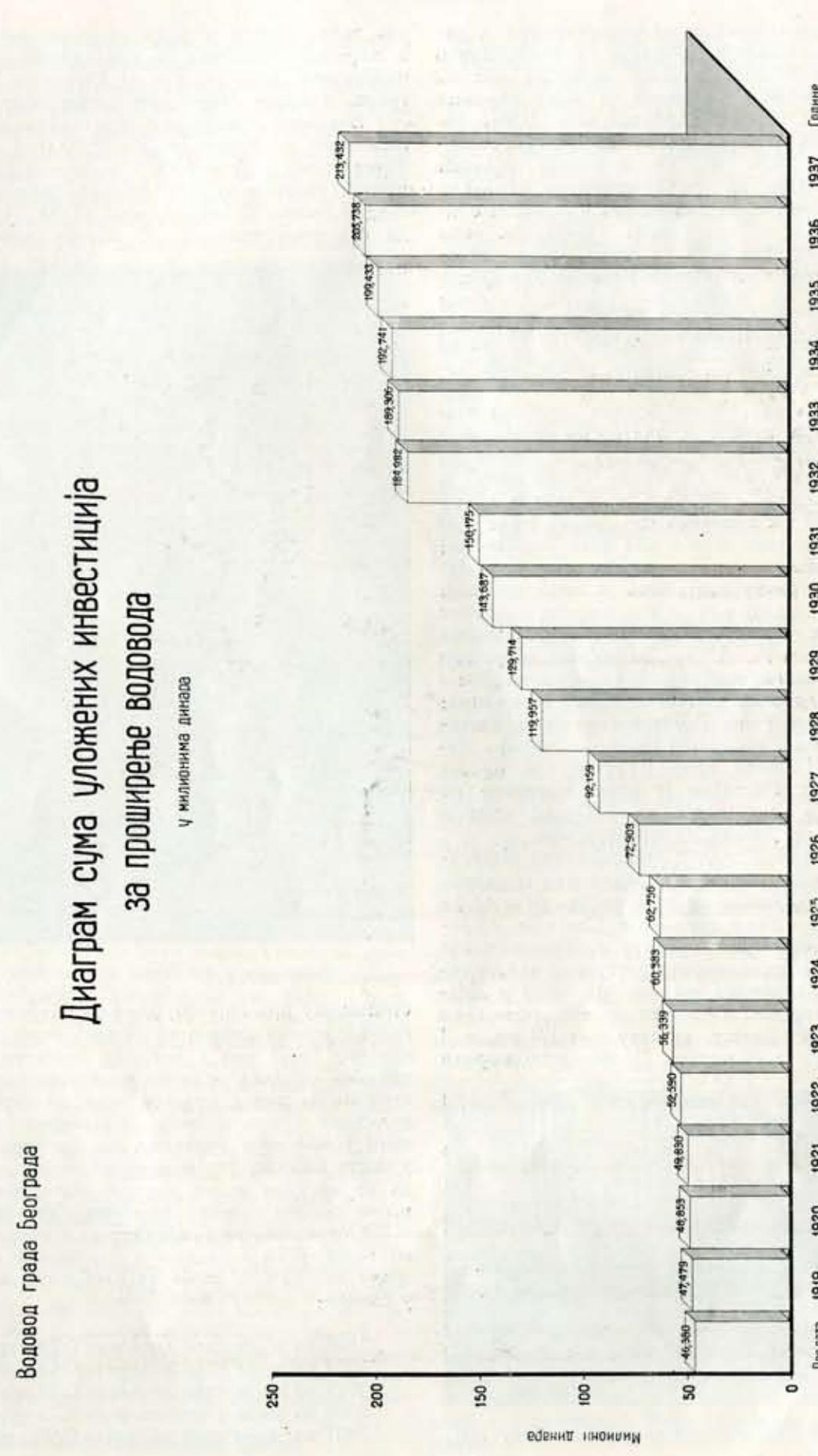
Водоводне инсталације као и мрежа претпеле су трајне кварове за време рата 1914—

III Филтерска инсталација на Белим Водама у грађењу 1938.

Диаграм суме уложених инвестиција
за проширење водовода

1918 године. Повећавање становништва и дефектне инсталације захтевале су императивно уређење водовода на новој модерној основи. Већ 1924 године довршена је једна скромна инсталација савског водовода код „Шест топола”, која је првобројно побољшала снабдевање до 1927. год. Те се године појавила оскудица воде, па је та чињеница показала да се водовод мора проширити у великом обиму, како би се престоници обезбедила вода за дужи низ година. У ту сврху Управи водовода се ставља на расположење из Доларског зајма суме од 21,688.200.— динара. Са овим средствима и са добијеним материјалом на рачун репарације 1922/23 израђују се: 10 нових бунара у „Макишу”, кантажа речне воде узводно од стругаре „Макиш”, довод те воде до филтера на „Белим Водама”, обнова старијих филтера, израда II филтарске инсталације за подземну воду на „Макишу” и обнова са проширењем пумпних станица у „Макишу” и „Белим Водама”. Израђен је и главни довод воде од 70 см пречника од „Белих Вода” до трга Ослобођења, као и два нова резервоара: у Војвођанској улици за пијаћу воду и у Румунској за речну воду. Ово је било довољно за центар града, али је периферија још увек оскудевала. Уговори закључени са „Општим грађевинским А. Д.” и „Бадер”-ом допустили су проширење водовода и по периферији. Обезбеђена је довољна количина воде у крајевима: Дедиње, горњи део Топчидерског Брда, Бањица, Вождовац, предграђе Краљице Марије, Душановац, Пашићи Брдо и предграђе Краља Александра. Саграђен је нови резервоар на Дедињу са запремином од 6.000 м³ воде и положени су доводи по предграђима.

Али стални пораст становништва Београда и све веће потребе за водом код модерног начина изграђивања престонице тражили су да се водовод и даље проширује. Стога је, у границама одобраних кредити у годишњим буџетима, Управа водовода приступила даљем повећавању кантажних инсталација, те је у „Макишу” изграђено 19 нових бунара, повезаних у једну нову натегу, дугачку око 1,8 km, и 3 бунара на старој натези. Да би се подмирила

све већа потреба у води за поливање улица и паркова, изграђена је инсталација за пречишћавање речне воде и на Дунавској падини града, у кругу старе електричне централе.

Вредност водоводних инсталација са мрежом цени се данас на 206,187.000.— динара. Мрежа сама, која је 1938. г. износила 384,2 km дужине, цени се на 113,5 милиона динара. Београд потроши 17,666 милиона (1938. г.) m³ воде годишње, односно 195 литара дневно по

Резервоар у ул. Кнеза Арсена 1932

становнику при највећој дневној потрошњи. Овога велика дневна потрошња воде по становнику (иста као у Берлину, приближна потрошњи осталих великих европских градова) тумачи се, поред потребе воде за зидање и поливање улица, и јако побољшаним хигијенским условима у Београду, јер Београд спада у чисте вароши. Један немачки лекар је казао да се култура једног народа може ценити и по потрошњи сапуна. За сапун треба воде.

Статистика из Грађевинског одељка о ново подигнутим зградама и становима у Београду говори нам да је од одобрених планова у години:

1921 на један стан долазило 0,28 купатила; 1924 на један стан долазило 0,48 купатила; 1927 на један стан долазило 0,64 купатила; 1932 на један стан долазило 0,75 купатила; 1937 на један стан долазило 0,98 купатила.

Унутрашњи изглед водостанице у Топчидеру 1931.

вреди око 1 милион динара. Врт је у главном израђен од сопствених прихода и дародаваца.

Рестаурирана је стара Београдска тврђава и утрошено на тај посао око 4,8 милиона (изграђена је Калемегданска тераса, „Победник”, обновљена су градска платна, мостови, и капије, Небојша кула, чесма Соколовића, четири куле, градске зидине и ресторани).

У расадник од 18 ха за последње три године утрошено је 500.000.— динара. Досада је издато биљног материјала (растине и поља) за 720.000.— динара. У пољопривреду је досада утрошено 800.000.— динара на редовно газдовање, а осим тога инвестицирана је сва добит од три године од 1,2 милиона у амелиорацију земљишта, за спрave, стоку и зграде.

На радове око зеленила Београда, који су изведени скоро сви без изузетка у директној режији, утрошено је за 12 последњих година око 60 милиона динара, од чега 80% на радну снагу. 50% утрошено је на нове радове, 50% на одржавање.

* *

Али Београдска калдрма претрпела је највеће промене и за две деценије однела, она сама 480 милиона динара.

До 1911 године Београд је имао највише т.зв. турску калдрму, од ломљеног камена, нешто калдрме од полуобрађеног камена, а у по неким главним улицама калдрму од камених коцака, све на подлози песка. У 1911 и наредној 1912. г. први пут се у Београду приступило изради савремене, модерне калдрме и то само у центру вароши од дрвених коцака са асфалтом тротоаром. У том времену израђена је и улица Милоша великог са коловозом од камених коцака и призама.

Ратови су не само прекинули посао него су покварили и разрили и оно мало модерне калдрме у центру, тако да је после светског рата ослобођени Београд стајао пред решавањем једног врло тешког и компликованог проблема: на који ће начин обновити и даље уређивати своје улице и путеве, на шта се без великих материјалних жртава није могло ни помислити.

А пошто тих великих материјалних средстава није тада било, то се у прво време радило само на претресу и крпеју постојећих старијих и новијих пропалих калдрма. Тако у времену од 1922 до 1926. г. понова се приступа модерном калдрмисању неколико улица, као што су Дечанска, Поенкареова, део Скопљанске (сада Пашићева) и Краљев трг, и то са за Београд онда новом врстом коловоза од збијеног (компримираног) асфалта. У то време израђена је савремена калдрма од ситних и крупних камених коцака још у неким улицама, као на Кнез Михаиловом венцу дуж Калемегдана, у Сарајевској, Узун Мирковој и Васиној улици.

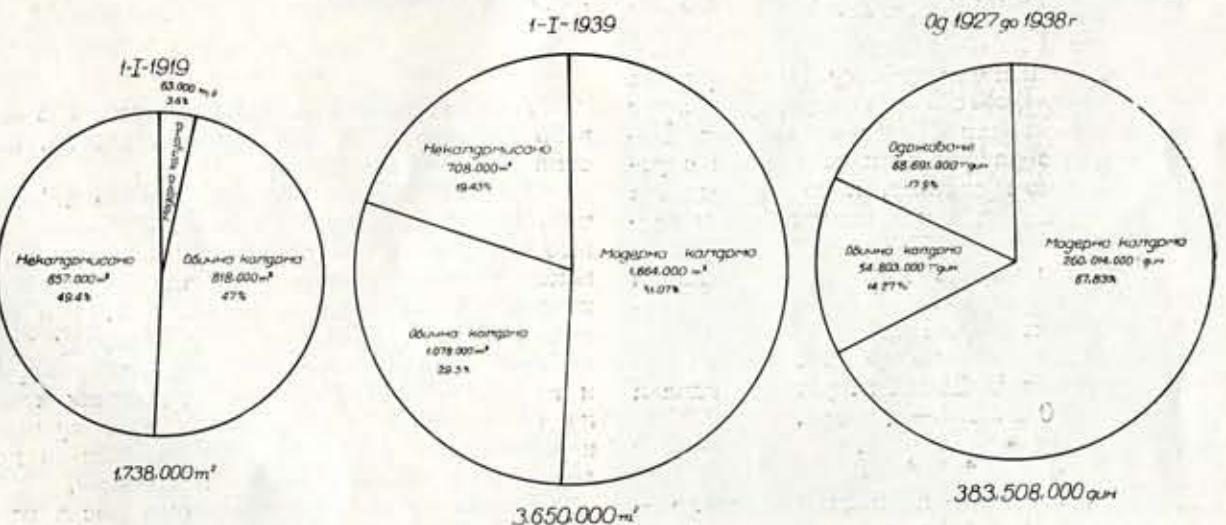
*) Остало пошумљавање врши држава.

Међутим, тек од 1927. г. почиње калдрмисање Београда у већем обimu, тако да је за кратко време од једне деценије у том погледу урађено у Београду много више но у ма- ком другом граду Европе.

Београд је до 1918. г. имао 309 улица. Тај број после стално расте. Тако је 1928. г. у Београду било 576 улица. Данас Београд има 1680 озваничених улица, не рачунајући оне које се на појединим новим парцелисаним имањима отварају из дана у дан. Дужина свих данашњих улица у Београду износи преко 300 km, од којих су 240 km калдрмисаних, а 60 km некалдрмисаних.

Из приложених графика вidi се стање калдрме почетком 1919. г. и почетком 1939. г. Исто тако се вidi и расподела утрошеног новца према врсти калдрме.

Шематичко стање уличне калдрме

Све општинске управе, иако оптерећене решавањем осталих многобројних комуналних питања, поклањале су велику пажњу београдској калдрми. Да општа светска економска криза није захватила и нашу земљу и имала негативне последице и на финансиско пословање Београдске општине, питање калдрмисања улица, путова и тргова било би до данас за Београд потпуно решено. Овако ће морати још дosta да се ради.

Иако је, — према науци о модерном грађењу путева, који имају да служе за дужи низ година, — најрационалнија, па према томе и најјевтинија она калдома код које су трошкови одржавања, а исто тако и трошкови погоне и одржавања превозних средстава, који тим путем саобраћају — најмањи, ипак се Техничка дирекција није никада свагда придржавати тог принципа. И то из два разлога: прво, што јој је дужност да са расположивим средствима калдрмише ипак што већи број улица

и путева који раније нису имали никакву калдрму и да тиме омогући великим броју својих грађана пешачки и колски превоз ка њиховим домовима, а друго, што у многим крајевима Београда још увек нису изведене најпотребније подземне инсталације: канализација и водовод, те би се због њиховог грађења морала скupoцена стална калдрма — ако би иста била постављена — накнадно рушити. Због овога је београдска калдрма изложена јачем квару. Она се страшно аба и квари, па се мора зато одржавати.

Београд данас има преко 2,7 милиона m² калдрме, која се мора чувати. Због тога Техничка дирекција има специјални Одељак за одржавање калдрме.

1931 оправљено је 159.000 m² калдрме за 3.600.000— дин.

За калдрмисање
Београда утрошene суме

од 1927. до 1938. г.

1-I-1939

није сам њен Архитектонски отсек извео је радова за 217.756.000.— динара и то:

- а) по буџету 136.450.000.— динара
- б) по зајмовима 53.555.000.— „
- в) из фонда 17.750.000.— „

Свега: 217.750.000.— динара

У времену од 1919 па закључно са 1926. год. грађевински радови су се у главном састојали у одржавању, оправци, презиђивању и подзиђивању постојећих општинских грађевина (трошаринске станице, јавни клозети, школе, општински станови код „Топовских шупа“). Тако да 1927. године, када су за велике техничке радове добивена финансијска средства закључењем доларског и ломбарданог зајма, за три године утрошено је 22.704.000.— динара и проширења је Кланица, подигнуте су основне школе на Булбулдеру, Душановцу, Вождовцу, Чукарици и у Дечанској улици. Назидани су спратови на зградама основних школа на Смедеревском ћерму, Хаџи Поповцу и Сењаку, подигнуте су и уређене пијаце на Зеленом венцу, Каленића гувну и Господар Јовановој улици.

Осим поменуте суме из доларског и ломбарданог зајма, Општина београдска је 1928. год. добила зајам од Министарства социјалне политике у суми од 10.000.000.— динара, са којом је образован фонд за подизање и одржавање радничких установа у Београду и исти је инвестирала у подизање двеју зграда за мушки радничко склониште и дечије обданиште у Милоша Потцерца улици и женско радничко склониште у Млетачкој, сада Кнез Милетиној улици.

Даљи општински радови из архитектонске струкре извођени су са кредитом из тзв. унутрашњег зајма од 125 милиона динара, из кога је одређено 18 милиона динара за подизање нових зграда основних школа и довршење општинске кланице. Из овог зајма подигнуте су основне школе са по 12 ученицима у улици Војислава Илића и у Шуматовачкој, основна школа Престолонаследника Петра и основна школа на ваздуху, као и нова зграда за основну школу на Топчидерском Брду, и довршено комплетирање општинске Кланице.

У току 1933. и 1934. год. Општина београдска је из фонда поч. Николе Спасића подигла нову зграду за градску болницу на Булбулдеру. Ова зграда намењена је за лечење свих врста болести сем инфективних и својим уређењем може да служи као пример за установе ове врсте.

Да би задовољила културно-хигијенске потребе грађана, Техничка дирекција је подигла ново купатило на Сави код „Шест топола“ са 500 кабина и три базена; за то је утрошила суму од 700.000.— динара. За накнадно проширавање утрошено је још 450.000.— динара.

1932 оправљено је 250.000 m² калдрме за 4.485.000.— дин.

1933 оправљено је 231.000 m² калдрме за 4.086.000.— дин.

1934 оправљено је 240.000 m² калдрме за 4.196.000.— дин.

1935 оправљено је 186.000 m² калдрме за 3.457.000.— дин.

1936 оправљено је 159.000 m² калдрме за 3.100.000.— дин.

1937 оправљено је 189.000 m² калдрме за 3.611.000.— дин.

1938 оправљено је 232.000 m² калдрме за 4.658.000.— дин.

На одржавање и оправку калдрме од 1927. до 1938. год., за једну деценију дакле, издато је 68.691.000.— динара.

*

Архитектонска служба у Техничкој дирекцији исто тако је врло обимна. За две деце-

Осим већ поменутих грађевинских објеката за чисто општинску службу као и за задовољење општих народних потреба, Техничка дирекција је, делајући у културно-социјалном правцу, решила питање о збрињавању мале деце и одојчади подизањем, у етапама, велелепне грађевине дечијег прихватишта у Звечанској улици, које кошта 6.500.000.— динара.

У времену од 1932. до 1934. год. Општина је на купљеном имању зв. „Пионир“ изградила комплекс грађевина у које је пренела возни парк са Таш-мајдана. За израду поменутих објеката и уређење овога имања Техничка дирекција је утрошила 4.500.000.— динара. На истом имању постојала је и циглана за израду и печење цигала. Техничка дирекција је ову циглану уредила и оспособила за експлоатацију, те је у времену од 1934. до 1938. год. испекла преко 15 милиона комада цигала, које је махом употребила за зидање својих грађевина.

Извршујући закон о именима места и улица и обележавању кућа бројевима, Техничка дирекција је, почев од 1931. године па до данас, поставила таблице за кућне бројеве и мале таблице са именом улице на преко 20.000 зграда у 1.000 улица, што кошта 850.000.— динара.

За санитетску службу изграђене су грађевине: зграда за дезинфекцијони завод на булевару Франше Депереа, зграда за кафилерију на Карабурми и надзидана је и дозидана зграда породилишта у Средачкој улици.

Осим наведених објеката грађевинско-санитетске природе, сваке године су подизане по појединим парцелама на Новом гробљу нове гробнице и до данас је подигнуто: у аркадама 21 гробница; у алеји великана 23 гробница; 2019 гробница првог реда; 2328 гробница другог реда и 1.101 гробница трећег реда, укупно 4.492 гробнице.

За савремено уређење пожарних екипа и брузу помоћ грађанима у случају пожара израђена је модерна грађевина за пожарну централу на углу Хартвигове и Битољске улице.

Ради смештаја установа о којима се Општина по специјалним обавезама стара, Техничка дирекција је подигла за потребе Управе града Београда, њене квартове и жандармеријске станице, нове зграде: у Мишарској улици за смештај I кварта, на општинском имању „Пробирница“ за смештај XII кварта и велосипедског одреда и у Јајинцима за смештај XV кварта. Осим ових објеката за полицијску службу Техничка дирекција је подигла у кругу старе зграде Управе града Београда нову зграду за притвор криваца и нову зграду за притвор криваца Првостепеног суда.

Доласком данашње општинске управе продолжена је и појачана грађевинска делатност Техничке дирекције. Општина је купила од Државне хипотекарне банке три велике зграде, које је, по претходној техничкој адаптацији

употребила за смештај својих канцеларија и установа. Те су зграде: у Кнегиње Персије улици, раније „Санаторијум Живковић”, у који је смештена градска поликлиника, станица за браз помоћ и Дирекција за социјално и здравствено стање; зграда на углу улице Књегиње Љубице и Обилићевог венца, у коју су смештени Административни, Културни (са библиотеком и музејом) и правни отсек, и зграда на углу Доситејеве и Господар Јевремове улице, у коју је смештено Судско одељење.

Социјално санитетске потребе својих грађана Техничка дирекција је задовољила израдом угледне амбуланте за кожне и венеричне болести у улици Ђорђа Вашингтона, снабдевши је најновијим техничким апаратима.

На Новом гробљу, поред већ израђене монументалне ограде испред Француског војничког гробља и подигнуте нове зграде за мртвачницу, прошле године израђена је нова зграда за капелу са мртвачницом за Јевреје Ешкенаског реда, а у раније подигнутој новој јзгради за мртвачницу уведена је најmodернија инсталација за хлађење лешева.

Техничка дирекција подигла је даље четири нове школске зграде на Дедињу, Бановом Брду, Западном Врачару и Топчидерском венцу, а извршила је и надзиђивање спрата на постојећој школској згради на Топчидерском брду и дозиђивање крила уз постојећу зграду у Малом Мокром Лугу.

Основна школа „Матија Бан“ на Бановом Брду

Садашња општинска управа, преко Техничке дирекције, успела је да расели становнике бесправно подигнутог насеља „Јатаган Мале“ дајући им новчану помоћ за сеобу и пренос употребљивог грађевинског материјала.

Грађевинско уређење општинског имања у Панчевачком риту изазвало је подизање економских градитељских општинском имању, зв. „Рева“, од којих се сада подиже модеран краварник. Исто тако у Канчевачком риту Техничка дирекција је подигла зграде за прераду и сушење црева и скоже, а сај начин дислоцирала из вароши оват посаду.

У жељи за решењем стварајућих питања економско слабијих грађана, Техничка дирекција је приступила грађењу малих јевтиних

станова на општинском имању на Северном булевару и подигла је 20 нових зграда са 114 станова различитих типова, снабдевши их све са модерним инсталацијама. Вредност ових грађевина износи 4 милиона динара. Нешто ниже на Северном булевару у изградњи је нова зграда за смештај напуштене деце и незбринутих стања, за коју је до сада потрошено 24 милиона динара.

Гро остала грађевинске делатности Београда за последње две деценије био је, — ако се за тренутак не говори о делатности државе, — у приватним рукама. Према табели 2 види се да је у приватне зграде за две деценије у Београду утрошено 3,8 милијарди динара, цифра која је сигурно много већа због тога што је пријављено да ће зграде коштати 3,8 милијарди динара, међутим, познато је да зграде увек више коштају но што се пријави. Техничка дирекција је посредно утицала на њихово изграђивање преко свог Грађевинског одељка, који је водио контролу и евидентирању свих новоподигнутих зграда и путем свог Грађевинског одбора, који је одобравао поднете планове и давао дозволе за усвојавање.

Послератна приватна делатност показује огроман напредак. Табела 2 најбоље сведочи о томе и из ње се даду извући многи интересантни подаци.

Две најјаче грађевинске сезоне у Београду биле су 1927 и 1932 год. Цена зидања по m^2 кретала се овако:

1923 године стајао је 1 m^2 зидања око 1.740.— динара

1927 године стајао је 1 m^2 зидања око 1.100.— динара

1932 године стајао је 1 m^2 зидања око 900.— динара

1934 године стајао је 1 m^2 зидања око 800.— динара

1937 године стајао је 1 m^2 зидања око 700.— динара

Број одобрених планова у
1932 години био је 924
1933 години био је 815
1934 години био је 1.000
1935 години био је 1.100
1936 години био је 895
1937 години био је 836
1938 години био је 958

Број реферата за бесправно зидање износио је:

1932 године	1.180
1933 године	1.334
1934 године	919
1935 године	717
1936 године	644
1937 године	485
1938 године	407

Број порушених зграда по казнама у Јатаган Мали износи 566. Према броју реферата за бесправно зидање види се да се оно доста смањује с обзиром на ефикасност службе.

Да би се пак радови и администрација Техничке дирекције могли спроводити по извесном плану, да би Београд имао извесне основе за своје изграђивање, требало је да се изради катастар Београда, а затим регулациони план са потребним уредбама и правилницима. Регулациони план са уредбама и правилницима је велико поглавље у раду Техничке дирекције, јер улази у ред мучних разматрања, по каткад лутања, тражења идеја, компоновања основа уз одмеравање материјалних способности Београда, заједно са честим променама у мишљењима разних општинских управа. Поред тога и сама држава својом изградњом мостова, железница, зграда итд., који мањом нису подизани према првобитном плану Техничке дирекције, мењала је дотадање планове о уређењу Београда, па се наравно и основна идеја морала мењати. Овде је повлачило нове студије и нов устрошак времена. Осим овога, регулациони план, заступајући у главном опште интересе, често задире у приватне интересе, чији се носиоци буне због свог повређеног права, па је и због тога тешко било доћи до најцелисходнијег задовољења општих интереса.

Рад на катастру Београда започет је пре рата 1904 године под претседником Општине г. Костом Главинићем. Израда триангулације, тригонометријске и полигоне мреже, као база за сва детаљна снимања, извршена је на потпуно савременој основи. Радови су се развијали успешно све до 1912 год., када су услед ратова застали до 1918 год. Рат је много покварио и упропастио како елaborате тако и инструменте. Пошто је добила нове кредите, Општинска управа набавља инструменте и наставља рад.

Потреба да се што пре приступи изради новог регулационог плана Београда, — јер је стари план био уништен, а Општина није располагала ни са каквим ситуационим планом, — учинила је да се катастарски премер мора што пре завршити да би се добио један ситуациони план Београда и околине, на основу кога би се могло приступити изради програма за конкурс новог регулационог плана. Тако пошто је задовољена потреба за конкурс регулационог плана, наставља се опет на даљњем катастарском премеру. Међутим, од 1924 до 1929. год. више се посвећује пажње разради новог регулационог плана, коју врши једна комисија, а на основу одобреног генералног плана, него разради самог катастра. Како је добро пословање у катастру, због застоја у пословима, било доведено у питање, то је 1931 год. образована стална катастарска комисија

од претставника Министарства финансија, начелника војно-географског института, начелника Министарства правде и претставника Београдске општине са задатком да до конца 1933 год. изради катастарски премер Београда. И већ 1934 године појављује се први нови катастарски планови које је комисија, са стручним особљем, израдила. По завршетку радова, Катастарски отсек Техничке дирекције, према једном министровом овлашћењу, прима даље одржавање катастра и под контролом Министарства финансија наставља рад на излагању катастарског операта и преко одређених судија Министарства правде расправља све приватно-правне односе. Израда новог катастра Београда у 1932, 1933 и 1934. год. кошта преко 7,5 милиона. По свршетку овог посла, — који је од највеће важности, како за техничке послове самог развића града тако и за чисто фискалне интересе државе и општине, — приступило се разради регулационог плана. Катастар је врло обиман посао. За двадесет година извршено је само преко 35.000 промена власништва, што излази да је готово свако име у Београду променило свога власника, — наравно да извесна имања у ствари нису мењала власника, али су зато друга по неколико пута то учинила.

Регулација Београда, — која датира из 1886. год., о којој је тада водило рачуна Министарство грађевина, — тек је 1892. год. уступљена на старање Београдској општини. Први план важи и даље (са допунама већег обима у г. 1906 за делове Источног Врачара, Палилуле и Дорђола), наравно са разним изменама и допунама за све делове града. Све до 1924. год. ова је регулација била у важности, а тада је — на основу расписаног конкурса, а затим на основу одлука једне комисије састављене од стручњака и заинтересованих надлежава — израђен један регулациони план и то за део Београда око 3.000 ха; тај је план доцније допуњен за Сењак, Топчидерско Брдо, Бањичко Брдо, Пашино Брдо, Вождовац и Чукарицу, наравно са извесним изменама и допунама у доцнијим годинама, као што је то учињено и са првобитним генералним планом из 1924. год. за ужи реон Београда.

У г. 1929, па доцније и у 1935, шире се атар Београда на рачун суседних сеоских општина обухватајући у исто време и атар Општине Земуна и стога се увиђа да је потребно израдити нови регулациони план за тако проширен атар, а нарочито планове Београда и Земуна везати. У томе смислу чине се разни покушаји.

А и Земун, док је био самостална општина, израдио је један регулациони план и за инундациони терен на левој обали Саве као и коректуру свога регулационог плана како узјем тако и ширег реона, али се до сада није могла још дефинитивно утврдити регулација

ових крајева. Претходно је требало имати добре ситуационе планове свих размера како би се могла имати што прегледнија скица, па према томе и идејна скица регулације.

Најзад ни питање железничког саобраћаја у Београду и околини није ни до данас могло наћи своје решење, јер су исти планови често мењани од стране надлежног Министарства; тако се и питање железничког чвора око Београда одлагало из године у годину. Најзад се увидео да се за израду регулационог плана Београда, мора једном дефинитивно приступити решењу железничког саобраћаја око Београда, па је састављена једна комисија на иницијативу ове општинске управе, а у сагласности са свима надлежним министарствима, која има да изради програм за идући конкурс, који ће се расписati за израду и решење железничког и воденог саобраћаја око Београда све у вези са регулацијом Београда и регулацијом околних празних терена на обалама река Саве и Дунава а у границама атара Општине града Београда.

У Техничкој дирекцији већ су расписане три конкурса за уређење Београда. У 1922 години расписан је међународни конкурс за израду Генералног плана Београда и издато само на награде 749.000.— динара (без жирија). Доцније је једна засебно плаћена комисија, на основу идеја добивених из конкурса, израдила генерални план, који је одобрен, 1924 год. У 1930. г. расписан је конкурс за Теразијску терасу, који је коштао 135.000.— динара. У 1937. г. расписан је међународни натешај (конкурс) за израду скица за уређење и архитектонску обраду зграда на тргу Кнезев споменик. За овај конкурс издато је 210.000.— динара.

Катастарски отсек у Техничкој дирекцији има још много да ради. Коректура данашњег регулационог и нивелационог плана, регулација целокупног атара Београдског, расписивање конкурса за железнички чвор и за регулацију

леве обале Саве, спада само у неколико већих задатака који чекају на рад у Техничкој дирекцији. А тек после овога се може очекивати правилно развиће и изградња Београда и његов напредак.

Техничка дирекција, према пропису § 114 Грађевинског закона, стара се и о свима грађевинско-правним обавезама које произистичу из овога Закона, на основу кога Општина намеће појединим градилиштима разне сервитуде. У 1935 години основан је при Техничкој дирекцији засебан отсек који води евиденцију о овим обавезама и до данас је уписано преко 3.850 таквих обавеза.

Садашња општинска управа ради врло много на техничком уређењу Београда. Једна од најзначајнијих мера је и уговор скlopљен са Данском групом крајем 1937. г. о насилању терена на левој обали Саве заједно са осигурањем обале. Група је дужна да све радове заврши до 1. октобра 1940. г. Вредност радова биће 30 милиона динара; сви радови се изводе под непосредним надзором Техничке дирекције, која има свог надзорног инжењера на градилишту. Овим величим радовима биће омогућено да се подизање Београда ускоро пребаши и на леву обалу Саве.

*

Из горњег излагања се види колико је Београдска општина допринела изградњи Београда за последње две деценије. Како технички послови остављају увек видљиве трагове, најбољи доказ о њеном пословању су сами технички објекти који данас постоје у нашој престоници и који јој дају ранг светске вароши. Техничка дирекција је свесна да је то само добар почетак великог посла на подизању нашег лепог Београда.

Средио:

Арх. Драгомир М. Поповић

Културно
наслеђе
Србије

Национална улога градова

Чланак који доносимо представља увод једног важног извештаја поднетог Претседнику Републике С.А.Д. г. Рузвелту од стране америчког Урбанистичког комитета. Иначе сам извештај врло је велики, илустрован плановима и дијаграмима и претставља први званични рад у Сједињеним Државама који се тиче градова, њихове улоге, њиховог постанка и функционисања. Уосталом то је и први званични рад ове врсте у свету. У неколико чланака изнећемо најглавније делове овог извештаја, чији је значај врло за машан и поучан.

I

Наша нација, каже се у извештају, почива на заједници интереса разних врста занимања. Дужност је владе да испитује недостатке, били они на селу или у граду, са гледишта националног и да доприноси, кад је то могуће, решењу ових питања, посматрајући их не са гледишта сеоског или градског, већ сматрајући их пре свега као америчке проблеме, као сметње за остварање америчких идеала.

У истини град и село имају очигледно опречне и дивергентне интересе. Становник села може бити пољопривредни радник, фармер, мали сопственик земље слободне од задужења или поседник каквог великог поседа. Има такође сопственика великих хипотекарних кредита на обрадивим земљиштима. Становник града може бити радник, са белом крагном или без, мали пословни човек, велики пословни човек или моћан индустријалац. Посматрајући са те тачке гледишта, интереси фармера као таквих нису више исти са интересима становника града као таквих. То је чињеница која битно и природно доприноси учвршћивању националне кохезије и стварању у целој републици солидног националног интереса, основаног на лојалности и гордости.

Савремена нација има у својим градовима центар у коме се у великој мери изградије оно што може сачињавати какву претњу или лепо обећање за опстанак народа. Ако испитамо немире који су у току последњих година утицали на народну енергију и народни карактер, констатоваћемо пре свега да је град постао један од темеља народне економије и да он претставља такође један од њених битних проблема.

Кад Америка опада или напредује према наизменичним периодима криза и просперитета, најтамнија сенка економске несигурности пада на градове. Јер, ту наше индустријализовано друштво има свој арсенал и ту се налази нервни центар сложеног и осетљивог механизма наше трговачке делатности. У 1935 години једна петина од укупног броја лица која су примила помоћ живела је у десет наших највећих градова. Изложен увек незапослености и лишен резерви које постоје на селу у погледу стана и хране, градски радник је озбиљно хендикепиран у борби за опстанак.

У времену националне депресије дужност помагања и подизања не пада на једну изоловану општину или један део нације, већ на целу нацију. Федерална влада морала је да прими на себе највећи део издатака на помоћи како у граду тако и на селу; она је морала да помаже јавне радове у градским центрима и чак да подупре дефицитне општинске финансије.

Од милијарди долара употребљених на помагање незапослених у виду јавних радова у току периода 1933 до 1936 године, знатан проценат био је дат од стране федералне владе.

Данас, нација треба да извршује не само мисију помагања и подизања, већ такође и реконструкцију, — нашло се да је и то дужност федералне владе. Пошто јој је ова дужност потврђена прописима и одлукама највиших судова земље, она је израдила један пољопривредни и фискални план социјалне сигурности и рационализације радног уговора, који је нарочито одређен да умањи несигурност масе градских радника и тим самим нестабилност система производње и потрошње народне, који почива добром делом на њиховом благостању и просперитету.

Нација је мудро почела да се стара о чувању својих људских и социјалних извора исто тако као што се стара о чувању својих физичких извора у води, земљи и минералима. На ове људске и друштвене изворе утичу не само услови сеоског живота, који су до трећдесет година вршили предоминантан утицај на целокупни живот земље, већ и услови градског живота који такође данас на њих утичу.

С тога, узимајући у расматрање градски проблем ми не сматрамо да он интересује само град, већ сматрамо да је он проблем и фармера, тиме што је то проблем који интересује

целу америчку нацију. Са гледишта најбољег и најефективнијег искоришћавања наших националних извора, наше градске заједнице претстављају потенцијал велике вредности и ми треба да испитамо, са гледишта националног просперитета, како их можемо помоћи најефикасније у њиховом развоју.

Испитујући ствари олако, могуће је наћи сукобе интереса између градског и сеоског становништва, супротне начине производње, различита тражења у производима за потрошњу, различито радно време и награде, различите начине и ниво живота. Али, кад се чињенице испитују дуже и са једне више тачке, констатује се да су њихови интереси заједнички, узаемни и зависни једни од других.

И становници града и становници села посматрају са истим немиром огромну сложеност савременог живота и ковитлац догађаја у којима живимо. И једни и други боре се са страховитим проблемима које ствара модерна технологија, а који нису само механичке природе, већ имају велики значај социјални и политички. Модерна цивилизација намеће нове начине живљења како у граду, тако и на селу. Она ослобађа нове енергије и ствара нове методе које утичу знатно и разноврсно на: породицу, школу, пијацу, цркву и владу. Увођење у акцију нових енергија и потребно за вођење нових начина живљења сачињавају једну повољну околност и једну обавезу и за град и за село. Проширење и организација наставе, прилагођавање забава и задовољства, организовање како економских тако и културних и духовних снага, сви су ови проблеми заједнички и становнику града и становнику села. Начини прилагођавања које непрестано изискује савремени живот имају више сличних тачака него различности између градских и сеоских заједница. Заједнички проблем који им се поставља није само питање различите густине насељености и врсте занимања, као што изгледа на први поглед, већ по проблем одређеног и здоавог живота. И ова заједница интеса, ова заједничка борба за одржавање радости и сигурности у условима модерног живота, тај заједнички ризик коме су изложени кад је у изгледу један свет са новим доуштвеним уређајем, то претставља везе које спајају амерички народ у једну неразлучиву заједницу.

Градским и сеоским заједницама постављају се многобројни заједнички економски проблеми. Кад једних и код других постоји опадање својине уопште, било да се ради о земљи или о кућама за стварање, у једним пољопривредним заједницама власништво земље од стране оних који је узимају опадању је, а исто тако у великом градовима број оних који су власници својих кућа дестигао је максимум или је у опадању. У неким густо насељеним крајевима скоро и нема више људи који су власници својих кућа. Тако се и град-

ским и сеоским заједницама поставља проблем пристојног становаша. У градовима се поставља питање нездравих станова, а на селима постоји велики број станова који су далеко од тога да испуњавају услове који омогућују пристојан живот. И једнима и другима поставља се проблем реда, здравља, јавне помоћи, наставе и подржавање демократског начина управљања у комуналном животу.

Механизација је створила велике фабрике и технологија је снажно повећала принос земље. Али, индиректна последица тога била је прворазредни утицај машине на начин живота у варошима, док је на селу машина повећала принос пољопривредног рада умањујући у исто време вредност његове продукције. Из тога излази да човек са села и онај из града посматрају са неком мешавином дивљења и страха ту машину, која је повећавајући њихову снагу умањила њихову безбедност.

На селу и у граду подједнако се поставља проблем успешног проговарања са великим индустријским организацијама. Фармер сусреће овај проблем чим жeli да купује или да прода, купујући стварно оно што он троши и продајући стварно оно што он производи за потрошњу других. На коју год страну да се окрене, фармер се налази пред индустријским дивовима модерне Америке, произвођачима и продавцима машина и робе, против којих он треба да стави своју интелигенцију и своју економску снагу. Исто тако, васошки радник сусреће у својој борби за надницу, радно време и услове рада, и одржавање своје куповне моћи, организације огомне снаге. Мали пословни човек је на сличан начин стављен у борбени ред. Сељак је често пута испробао војдност удружења прилагођених његовом начину живота, а исти је случај био и са радником и малим пословним човеком. Благодарећи овим удружењима они се могу понети са другим организацијама и извучи често извесне користи.

Варош је често изгледала као да доводи до очајања Америку, али у другим тренутцима она је изгледала да је нада нације, бојно поље демократије. Очигледно је да ће у будуће на судбину нације вршити дубок утицај градови, који садоже две трећине њеног становништва и њеног богатства.

Постоји слобода развоја у усамљености и широком постојанству, али постоји исто тако слобода градског живота са тако разноврсним изгледима, где сваки може наћи оно што му одговара. Постоји демократија код оних који живе раштркани, у малом броју, али постоји такође демократија у густој гомили са њеним животним импулсима и њеном упорношћу да за себе тражи правично учешће у тековинама наше цивилизације. Постоји једна оплођавајућа и стваралачка сила у богатом земљишту пространих поља, али има исто тако плодности и стваралачке снаге у индустриским,

уметничким и индивидуалним манифестијама које изничу из варошке калдрме и пењу се ка небу.

Не може се нашим градовима пребацити декаденција, већ им се може пребацити претерана виталност која корчи себи пут пре под утицајем страховитог притиска поплава него ли суша. Град је у исто време терен за игру и велико бојно поље нације, у исто време злогласан центар људи који воле узбудљива задовољства и прашњива арена, каткад зајарена и често пута пуна грмљавине, у којој се развијају индустријски сукоби. Градови треба да обележе границе, неизвесне и покретљиве, између задовољства и порока; не само за своје становнике, већ такође и за неке од својих посетилаца. На градовима је да настану да повуку границу између реда и правде у тешким индустриским сукобима. Само на ова два проблема неколико влада је пало.

Ако актива једне индустријске и градске цивилизације не пада увек тако јасно у очи као њена пасива, то никако не значи да нација не извлачи битне користи од јако специјализираних активности вароши, преимућства од груписања, јако изражене производне енергије, од развоја научних центара, медицинских, васпитних, проналазачких, верских, од подизања уметничког и културног нивоа.

Може се запитати да ли је национална влада посветила довољно пажње извесним проблемима који интересују специјално становнике градова, а који су заједнички свима, као што је урадила за фармере, на интервенцију одељења за аграрну културу и циљ ове анкете је да укаже на извесне градске проблеме који интересују целу нацију и у којима национална влада може ефикасно да интервенише. Није ствар владе Сједињених држава да узима на себе задаћу да решава чисто локалне проблеме, исто онако као што ни локалне владе не могу узимати на себе одговорност да решавају националне проблеме. Ипак, влада Сједињених држава не може остати равнодушна према судбини Американаца који живе у заједници, само зато што они живе у месту које се зове „варош“. Хигијена, васпитање, становиšе, услови рада и живота, економска безбедност, једном речи благостање уопште свих грађана тичу се свих Американаца, у колико спадају у ресор федералне власти и у колико чине део њених дужности по уставу.

У извештају који подноси г. Рузвелту Национал Ресурс Комити, на основу извештаја свога градског комитета набраја факторе градског живота и призива пажњу нације на један интересантан низ сложених питања која подразумевају тежње градског становништва, начине градског и сеоског живота, централизацију и децентрализацију индустриску, градове-моделе, уређење градова и становиšе, развијање градова, саобраћајна сретства, поли-

тику са теренима, градску управу, савез градова и однос између федералне владе и града.

Ако испитамо све елементе градског живота, констатоваћемо да је национална еволуција, у току последњих десетина година донела до неочекиваних промена које су јако утицале на целокупни живот нације. Те промене су следеће.

1. Извршена је јасно изражена промена у стању нације, чије је становништво, изразито сеоско, постало градско; та је еволуција била тако брза, да је она без преседана у историји света. Број градова који је 1790 износио свега пола тутета попео се у 1930 години на 3.165. Градско становништво износило је 1790 године 3%; попело се у 1830 на 7%; у 1880 на 26% и у 1930 на 56%. Породица је постала малобранија, а број одраслих особа знатно већи. Уместо да сачувавају довољан проценат рађања за своје обнављање, амерички градови морају се обраћати селу. Стање данашњег сеоског живота условљава, дакле, градски живот сутрашњице.

Низак ниво сеоског живота не интересује само наше аграрне крајеве, већ и наше градове и целу нацију. Ако не буду предузете какве мере да се ово стање измени, чињеница, да је половина становника само кираџија на својим фармама, довешће до стварања једне зависне класе људи који ће трпети од истих економских незгода као и варошки занатлија кад је фабрика заменила домаћу радиност и кад је машина заменила ручни рад.

2. Лака покретљивост која је иступила услед употребе паре, електричног и мотора са унутрашњим сагоревањем довела је до феноменалног развоја градова. Бруда градска и међуградска саобраћајна сретства донела су градску миграцију и довела до стварања насеља која су заменила градове у правом смислу речи и претстављају у овом часу територијалне целине на којима се развија градски живот. У 1930 скоро половина лица, 45% од целокупног становништва, боравила је у 96 насеља, од којих је свако имало најмање 100.000 становника. Ових 96 насеља имају у својим великим централним градовима 37,814.000 становника, док су 17 милиона лица постали становници предграђа.

3. Урбанизација је довела не само до концентрације становништва, већ такође до концентрације предузећа по градовима, по насељима, градовима-сателитима и по индустриским крајевима. Земља има више од 3000 по-крајина од којих су 155, у којима се налазе највећи градови, садржавале у 1929 години 74% од целокупног броја запослених у индустрији, 81% свих плаћених чиновника, 65% свих индустриских предузећа и 80% вредности производње. Око 40% целокупне поште дојази из 13 највећих градова. Покрајине у којима се налази 11 највећих градова земље учествовале су са више од половином у трgovini

на велико, док су 93 града са више од 100.000 становника учествовали са три четвртине.

4. Ова значајна активност града дубоко задире у живот и опстанак нације и неизбежно је да се развијају установе, удружења и органи који управљају друштвеним животом да би олакшали и регулисали градски живот, ако ништа друго да спрече милионе гамижних бића да газе једни преко других у грозници свакодневног рада.

Посматрајући само владу, која је један од органа који регулишу живот у градовима, констатујемо да док се број градова удвојио од 1890 године, буџети и обавезе плаћања градских управа још брже су се повећавали, и издатцима су се од 1915 године утроствучили.

За функционисање најважнијих градских служби, без којих би наши градови били у немогућности да живе, градске управе у овом моменту запосљавају 1,250,000 лица, што представља трећину целокупног броја јавних службеника. Градске управе трошиле су у 1932 години 4 милијарде 250 милиона долара годишње, што преставља трећину управних трошкова земље и скоро једну дванаестину националног дохотка. Државе и Федерална влада у истој мери ангажовале су се у делатностима које интересују градске проблеме. У Вашингтону око 70 бироа и федералних департмана запослени су разним градским службама. Федерална влада званично је признала свој део одговорности у погледу градских проблема на тај начин што је покренула ову анкету о улоги градске заједнице у народној економији.

Треба истаћи и изразити жаљење због следеће чињенице: док се градови увећавају у погледу становништва и док проблеми који су са тим у вези постају све сложенији, обавештења са којима се у том погледу располаже све су малобројнија.

ПРОБЛЕМИ КОЈИ СЕ ПОСТАВЉАЈУ

Важно је испитати извесне проблеме који се постављају у погледу градских заједница и пронаћи пут којим треба иći и који се на меће у свакој прилици.

1. Најочигледније неједнакости у погледу извора и богатства срећу се у градској заједници. У односу на своје богате суграђане, сиромашни су сиромашнији у градовима него на другим местима, и поред подизања нивоа живота градског радника. Широко распрострањено сиромаштво, периодична незапосленост и несигурност угрожавају куповну моћ, а без куповне моћи код широких маса напаја градска индустрија и наша економија, заснована на масовној производњи, че могу функционисати како треба.

2. Једна од карактеристичних економских проблема који нам се поставља, јесте веза између различитих индустрија наших градских

заједница. Често се дешава да се одлука остварују једне индустрије заснива на простом тражењу неког приватног предузећа или на жељи једне општине да повећа своју индустријску активност, без обзира на одјек који ће то имати на локалну индустријску структуру. Извесна места су, помоћу субвенција, помоћу пореских ослобођења и давања бесплатних терена привукла различита предузећа, која се нису слагала са осталом индустријом општине, што је пре или доцније доводило до дезорганизације целе индустрије. Под таквим условима неуравнотежености немогуће је остварити запослење максимума радне снаге за ону количину рада која стоји на расположењу и свести на минимум сезонске периодичне промене у склопним издатцима општине. Уместо тога долази до промена у приливу радне снаге, до повећања издатака за незапослене, до ниже надница, до смањења куповне моћи, до недостатка зараде, до великих издатака за помоћи, до заостатака у плаћању порезе и до дефицита код општинских служби.

3. Брао застаревање планова и грађевина је други проблем који је амерички град имао да решава. У врло кратком размаку времена села су постала вароши, вароши су постали градови, а градови су се претворили у метрополе у којима су куће од цигала замениле дрво, где су хотели са апартманима заменили станове, у којима су простране зграде подешене за канцеларије замениле дућане, где су крчме постале велики хотели и где су првобитни небодери претворени у колосе облакодере. Насупрот томе извесни градови постали су пуста места и жалосни градови-фантomi. Америка се развила, али она је исто тако и много оштећена и ми налазимо данас трагове тога оштећења у многим опустошеним крајевима.

4. Конкурентска транспортна сртства имала су врло велики утицај на распоред градова на територији нације. Постављене првобитно поред природних водених путева, те вароши су гледале како се у времену изградње канала подижу градови поред нових пловних путева. Са доласком жељезнице, ови градови поред канала познали су са своје стране такође исту несрћину судбину. Тада је настало такмичење жељезница и градови су почели поново да конкуришу једни другом додељујући претеране субвенције и пореска ослобођења која су престављала права самоубиства. Тај процес још није завршен. Камион и аутобус ушли су давно у борбу, а сад и авион почиње да врши утицај на распоред наших градских центара и на изглед и на планове наших вароши.

5. Невероватан развој градова праћен је био неконтролисаном спекулацијом и најфантастичнијим бучним пословима са непокретностима, што је донело велике добити за једне трагичне губитке за друге, а који су нарочито

что коштали заједницу, услед извлачења добара испод удара опорезовања; то се извело у таквој једној размери да је економска ситуација целокупне нације била тиме захваћена. Не може се писати историја садашње индустријске депресије, а да се не помене нездрава улога коју су у погледу непокретности играле финансиски послови и спекулација, који су у извесним моментима постојали чиста коцка. Проблем који нам се сад поставља састоји се у томе, да се дође до једне рационалне политике са непокретностима, која ће допустити сопственицима и онима који зидају да искоришћују земљиште правично и целисно, али која ће сузбити облике спекулација који се показују поражавајући за свет који улаже новац и плаћа таксе.

6. Проблем становља у градовима је један од најтровитијих проблема којим се земља мора позабавити и он захтева највећи напољу нације. Попис непокретних добара од 1934 године показао је да је више од једне шестине од 1,500.000 станови по своме квалиитету испод прописаних норми, да су четири петине станови изграђени од дрвета, да је трећина старија од тридесет година и да је велики део озбиљно руиниран. Узимајући чак и најразумније цифре, кирије су тако високе, да онемогућују многобројним породицама по градовима да дођу до стана ма и најгорег квалитета.

7. Народно здравље по градовима нарочито је компромитовано у запуштеним крајевима и међу категоријама становника које имају слабе приходе. Проценти оболевања и смртности већи су овде него код других, у погледу дечијих болести туберкулозе и поред задивљујућег проширења службе јавне градске хигијене. Бубре, дим, прљавштина и загађене воде су непријатељи градског живота, и поред храбрих званичних напора да се ова зла регулишу.

8. Са својом разноврсношћу покрета: етничких, верских и културних, варош је одлично уточиште великог броја личности различитих врста, чија имена сјаје на далеко у историји Америке. Али ова хетерогеност поставља граду извесне проблеме који спадају међу најтеже. Различити фактори и саставни делови градске привреде престављају висок ступањ специјализације и градски живот често је социјално разједињен и поред узајамне економске зависности. Пре се могу створити групе, класе или секције него једна заједница. Како спречити да ове сепаратистичке тежње не поцепају цео град, његове групе становника, или чак његове породице, како амалгамирати све духовне активности, живе и различите и утврдити један позитиван програм заснован на споразуму и сарадњи, — то је један од проблема који се намеће у наредним годинама.

9. И ако су бесплатна основна и средња настава врло раширене у градовима, омлади-

на је врло често спречена да се користи вишом наставом, пошто у многим случајевима мора да иде да зарађује за издржавање породица. Стручна и шегртска настава још су сакате, мада је већ много учињено у томе погледу.

10. Преступи омладине, организован злочин и трговачке преваре су рак ране градова. Ниједна од наших реформи у области криминалног правосуђа није успела да срећно реши ове неодложне градске проблеме.

11. Јавне општинске финансије престављају други један проблем великих размера. У току последње кризе, градови који су давали милионе државној каси били су принуђени да траже финансиску помоћ. Интересантно је истаћи да велики градови као, Њујорк, Чикаго, Бостон и Детроит имају буџете веће од буџета државе у којој се налазе. Проблем општинских финансија компликује се све више услед све већих намета федералних и државних, који треба да подмире трошкове нових државних служби, као што је социјално осигурање и јавни радови, који се изводе у великим размерама.

12. Друга једна дужност, која је једна од најсложенијих међу онима које падају на град, јесте прилагођавање традиционалног простирања његових надлежности. И поред његовог првокласног значаја, који је све већи, као главног органа контроле јавних служби и колективитета, амерички град је још и законити орган виших власти, подређен њиховој воли за извршење и најмањих акта.

13. Скуп независних државних јединица које се узјамно тару, одговарају једном сеоском друштву, али не и крајевима са великим центрима и њиховим предграђима. На име, наш град и административни живот не воде често пута рачуна о границама државним. Двадесет два наша округа са великим градовима, који у себи имају 26 милиона становника или једну петину целокупног нашег становништва, прелазе границе поједињих држава и траже за извесне домене пространију сарадњу, него што је сада, између поједињих држава са федералном влашћу.

14. Ми смо направили значајне техничке напретке у погледу општинске управе и већ дуго година развијамо знања, таленат и техничка знања наших општинских чиновника од каријере. Али ми се још срећемо по нашим градовима са систематским повредама закона о јавној служби, са неодговорним политичким мешањем и са званичном толеранцијом сумњивих административних поступака.

Све скупа, наши су градови били занемарени много више него ма која друга важна област нашег народног живота. Било да се то припише заузетости наших најбољих снага око захтева наше трговине и индустрије, или којих других хитних захтева националне политике, очигледно је да Америка треба да се

отресе упорне равнодушности коју је показивала према политици и управи у нашим градовима и да поведе рачуна о месту које градске заједнице заузимају у народној економији.

САВЕТИ:

Национал Ресурс Комити усвојио је у принципу следеће главне сугестије урбанистичког комитета које су у стању да реше ове проблеме.

1. Постоје најхитнији и најтежи проблеми који се постављају градовима не могу решити пре него што се реши основно питање довољних и стабилних прихода, комитет инсистира да се још у јачој мери наставе напори које су учинили влада, индустрија и радништво, да се подигне ниво породичних прихода и да се повећа економска стабилност. Он инсистира та које на томе да Сједињене државе простудирају проблеме градских територија које су хронично у кризи и да интервенишу у тим питањима.

2. Федерална влада требала би да настави своју политику сарадње и подршке свих мера социјалног карактера које предузимају градске заједнице, подразумевајући ту помагање сиротиње, незапосленост, спречавање и контролу злочина, употребу слободног времена и културну делатност. Постоје питање незапослености добија данас национални карактер, потребно је учешће савезне владе у погледу сузбијања незапослености и да стално помагање незапосленим буде осигурено уз сарадњу државних органа и општинских власти. У циљу да се боље спреми будући становник града, одрастао на селу и да би се задовољила оправдана тражења сеоских крајева, комитет препоручује да се оствари највећа могућа једнакост између села и града, како у погледу материјалном тако и у културном.

3. У делокругу једног одговарајућег савезног бироа треба установити једно одељење које ће за градове вршити службу сличну оној коју пољопривредно одељење обавља за сеоска насеља.

Један „клиринг“ градских информација требао би да се оствари у бироу за попис становништва: он би вршио централизацију свих информација које се односе на градска насеља, а које би сакупљала разна државна одељења и приватне организације које уливају поверење.

Централна статистика требало би да обрати нарочиту пажњу на недовољност информација које се имају у погледу градова и на несавршеност метода које се употребљавају при њиховом скупљању и да испита могућност да се састави један програм за установљавање сталне статистике која ће прикупљати податке од велике важности као: место рада, место становаша и среће остале информације, важне

исто тако као и оне које се односе на запосленост или на незапосленост.

Потребна је брза и дубока студија метода и најбоље административне технике да би се обезбедила боља сарадња између савезних делатности у градским насељима и да би се побољшала и олакшала сарадња између градова и савезне владе.

4. Комитет препоручује да се предвиди законодавство које ће се примењивати нарочито за време периода економске кризе и стварање једне савезне кредитне дирекције, која ће давати зајмове и помоћи уз одговарајуће законске гарантије, локалним владама за извођење јавних радова (подразумевајући ту изградњу станови), оснивање јавних предузећа, куповину терена и за све друге сличне издатке. С друге стране комитет сматра да у време просперитета издатци савезне владе у градовима треба да су сведени на минимум.

5. Комитет препоручује да:

Конгрес створи једну сталну савезну власт за јавне радове која ће се директно старати о утврђивању и извођењу једног детаљног програма јавних радова који ће обухватити целу државу и о развијању духа сарадње, у погледу организације јавних радова, између савезних власти, држава и самоуправа.

6. Даље Комитет препоручује да се усвоји таква национална политика која ће средњим класама дати нове станове са минимумом удобности и то путем задругарских предузећа, у којима ће бити заступљене савезне власти, поједине државе, самоуправне власти и приватна предузећа. Савезна влада и владе појединих држава требало би да укажу финансијску помоћ самоуправама, водећи рачуна о локалним потребама, а под условом да постоји генерални план вароши и програм становија који одговара потребама. Ова политика треба да је схваћена тако, да потпомаже приватну иницијативу, да води рачуна о локалним приликама и да повери контролу, сем у изузетним случајевима, самоуправним властима, да би се уклонили градски нездрави станови.

7. Сваки стални савезни урбанистички Уред, треба да се, између остalog, стара да испуњава следеће дужности у корист градских заједница:

а) Да указује подршку и своју сарадњу урбанистичким уредима, државним, покрајинским и општинским.

б) Да се стара, да систематизује и да побољшава утврђивање програма далекосежних јавних радова у сарадњи са урбанистичким уредима државним, покрајинским и општинским.

в) да потпомаже општине и индустријске крајеве које се труде да систематски проучавају и израђују конструктивне планове ради стабилизовања своје индустријске структуре.

г) да спрема у заједници са државним урбанистичким уредима и надлежним федералним уредима, велики општи план једног складног система саобраћаја, који треба да економски и социјално боље повеже градове и да обезбеди расподелу економских делатности.

д) да прави опсежне анкете о вероватном дејству проширења примене електричне енергије на урбанизацију.

У даљим тачкама комитет тражи сарадњу полиција поједињих држава и препоручује како ће се извршити најбољи избор чиновништва потребног општинама.

ШТА СЕ МОЖЕ ОЧЕКИВАТИ:

Од напред предложених мера очекују се следећи резултати:

1. Побољшање услова за живот у граду и подизање нивоа живота. Не треба ипак губити из вида да важан део здравог националног програма претставља побољшање услова за живот у сеоским крајевима, одакле се у великој мери прилива градско становништво.

2. Уклањање свега што ружи град, а пре свега уклањање нездравих станови; извршујући ревизију наше листе права, треба у њу унети право на светлост, на ваздух, и на разоноду; појачати заштиту људског капитала у границама градских територија.

3. Боље познавање стања по градовима, где данас живи више од половине нашег становништва, постићи ће се њиховим пручавањем, организованом по једном државном плану, што у овом моменту недостаје, ма да је потреба хигијена више него икад.

4. Биће омогућено да се боље организује оснивање и развој индустрије у градовима, студирајући дубље искоришћавање земљишта, индустријску организацију, фискалну политику, саобраћајну политику и политику енергије.

5. Мере предохране како општине тако и државе које треба да лече незапосленост и беспослицију. Политика мера предострожности општина и државе даје граду и нацији бољу могућност да се брзо позбави могућим променама у индустрији и спрече озбиљна задужења, која су у последње време изазвана новим и сложеним проблемима, насталим услед пројектованих јавних радова, услед мера закаснеле помоћи и услед конфликта судских и финансиског око фискалних и финансиског система.

Износ коштања задоцњења у току сличних криза не изражава се само издатцима у доларима, већ у паралисању потрошачке моћи града, у рагеркусајима од којих трпи цела нација, у очајању милиона људи, жена и деце, како у граду тако и на селу. Оно што је у области земљорадње нормална жетва, то је у граду резерва јавних кредита, јавних радова и организована помоћ, која је увек спремна да буде употребљена када дођу мршаве године.

С тим мерама комитет се нада да ће се омогућити просперитет и срећа милиона људи који станују у градовима, тесно везани за просперитет и срећу целе нације. Тако ће се омогућити, најзад, остварење жељеног типа града, који ће имати много ваздуха и сунца, комотне улице и слободне терене за забаву и који ће бити ослобођен данашњег саобраћајног загушења.

Културно
наслеђе
Србије

За своју груду

— Записи из првих дана —

(Наставак)

Код куће су деца већ била нестрпљива због мага изостанка и непрестано истрачавала пред капију, изгледајући ме. Кад се појавих иза угла, полетеши ми усусрет и за мало сви не попадасмо, колико су се отимали о мене. Било је то старо пријатељство, још из Београда, сад само обновљено и појачано. Увек су се боље слагали са мном него с Душком, јер је он био напрасит, а ја стрпљиво слушала све жалбе и изравнавала ситне захтевице.

Упадосмо сви заједно у собу с највећом галамом. Настанде претурање по креветима, гађање јастуцима, цика, урнебес. Ја сам, као и увек, предњачила.

— О, побогу, има ли још где год овако не послушне девојице! — узвикну мајка ширећи руке немоћно. — Само док спава мир је у кући, иначе да се излути од буке.

— Не може се човек љутити на њу, па она је право дете, — смејала се г-ђа Ема, милујући ме по коси.

Ове речи учинише више но све претње мајчине. Узбуњих се одједном, јер ми се није допадало да ме сматрају за дете.

Осванила је недеља. Дан изванредан, то пао и сунчан као летњи. Око десет изиђосмо да прошетамо и боље разгледамо варош. Одмах нам је пало у очи да свуда влада примерна чистота и поред множине комордиских кола и веома увећаног промета. Шетајући главном улицом најђосмо на лепу јагодинску цркву. Мало повучена, као да се клони вреве и журбе која влада свуда около, у осунчаној порти, стајала је лепо срезана, тиха и свечана. Свратисмо унутра. Било је дупке пуно. Народ је тражио утеше у молитви а мноштво свећа, упаљених за победу српске војске, нихало је свој ледујави пламен, одблескујући по зидовима и попложаном поду. Присалисмо и ми свеће, помолисмо се и кретосмо даље, уступајући место другима. На излазу скретосмо неке познанике, Земунце.

Кад су наши прешли у Земун, сви Срби, Земунци, дочекали су их одушевљено, а кад су отступили, нису ни они смели сачекати по-

вратак Аустријанаца, већ су с нашом војском дошли у Београд. Људи су одмах ступили у ред добровољаца, а жене и децу оставили да деле нашу судбину до краја. Сад се и они повлаче с нама и стрепе од непријатељске сile.

Дивила сам се тим људима који су из патриотизма оставили домове и сву своју тековину и прешли онамо где их је срце вукло. Били су богати а сад трпе као и ми сви. Једва имају на шта да легну, а од средстава тек толико, да прехране децу.

Нисмо могли одбити гостољубиви позив, да свратимо мало и до њих. Ту се претресале старе успомене и подгревале наде да се што скорије вратимо као победници.

— Само да не одем кући оборене главе, па да ми се Швабе свете, — уздахнула је тетка Јулка, мајкина школска другарица.

— Не брини за то, — шалила се њена јуна, већ стара госпођа. — Ако дође до тога да се без наших враћамо, неће нам главе оставити.

Тако смо све ствари претресали с лаким хумором, који нам није дао да клонемо. Сву наду смо полагали у отсудну битку код Баграна.

Тога дана били смо позвати на ручак од стране наших домаћина, Бенешевих. Кад стигли, кући већ је било постављено и само се још чекало на наш долазак, па да се седа за сто. Било је и друштва. Неколико младића, Чеха, расправљало је с домаћином о политици.

Ручак је протекао у веома пријатном расположењу и ја сам била нарочито задовољна. Сад ме нико није запостављао, чак сам, у неку руку, била центар друштва. Како сам имала доста добар глас, сви су ме непрестано молили да певам. Природно је, да су песме биле увек патриотског карактера.

Млади Чеси сасвим озбиљно су се занимали са мном, називајући ме увек „госпођицом”, што ми се нарочито свиђало. У мислима сам се светила Рајку који ме је сматрао за дериште, неспособно за озбиљне разговоре.

Не знам да ли заиста постоји сугестија, но, мора бити, да је има, јер осетих одједном онај тако познати поглед, иако сам била леђима окренута вратима. Освртох се и на своје највеће изненађење спазих Рајка. Стajaо је на прагу и смешећи се салутирао. Изгледао је необично мио у том ставу.

Сви се обрадоваše новом госту, а нарочито Душко. Одмах се направи и за њега место за столом и уз чашу вина продужи разговор, жив и течан, о великим догађајима који су били на дневном реду. С десне стране седео ми је инжењер Јанез, а с леве Рајко, који је то место готово преотео од другог Чеха. Док је он објашњавао нешто осталима, ја продужих започети разговор с инжењером. Симпатични Чех причао ми је о стварима које ме ни најмање нису занимале, али сам га ја тако пажљиво слушала, да би се свако заклео да за мене не постоји ништа привлачније, него да сазнам како се меша бетон и колико је времена потребно док се та смеша стегне. Неколико пута сам се, чак, и насмејала на неке његове примедбе, иако без неког нарочитог разлога. Одмах сам осетила, и не гледајући тамо, срдити поглед Рајков. Но како ми је инат у крви, продужила сам још живљи разговор с Чехом. Кад се друштво нешто заговорило, окрете се Рајко нагло к мени и, погледавши ме љутито, рече француским језиком:

— Ви сте, заиста, право неваљало дерле! Овог пута ми је прекипело. Одговорила сам му на истом језику, можда нешто мање правилном:

— Уопште нисам „дерле”, иако немам још шеснаест година, а још мање сам „неваљало дерле”, како ви мислите, можда зато што немам плаве очи.

Ја никад не бих смела ни помислити да говорим овакве ствари да је још неко из друштва говорио француски, овако, могли смо се свађати до миле воље.

Погледао ме је с чуђењем, као да ништа не схвата, па онда упита збуњен:

— О каквим то плавим очима говорите? Баш ништа не разумем.

— Није ми стало до тога, хоћете ли разумети или не, само не дозвољавам да ме називате „неваљалим дерлетом”. Јесте ли чули? — Ту сам мало јаче подигла глас, тако да мајка скрену пажњу на нас. Сасвим љубазно обрати се она мом саговорнику:

— Нисам знала, Рајко, да и ви говорите француски, а баш се радујем што се Нади пружила прилика да бар мало конверзира.

Разумљиво је, да није ни слутила какве је природе била наша „конверзија”.

Кад смо се после неколико часова разестили, били смо опет бесни једно на друго. Из тог разлога ми је, вероватно, и стегао онако дивљачки руку приликом поздрављања. Како је остајао неколико дана службеним по-

лом у Јагодини, то су га позвали да опет дође, што је он радо обећао.

У понедељак смо почели сами кувати. Мене су испратили с корпом на пијацу, која се налазила сасвим близу куће. Успут сам сретала Београђанке, тако лепо одевене да се ни по чему не би могло рећи да су избеглице. И мени би жао неких хаљина које ни сам могла понети. Кад смо бежали испред граната, нисам ни слутила да ћу туговати и због оваквих ситница. Ружно је то од мене, знам, али зашто да сви буду боље обучени него ја?

Обиђох целу пијацу и накуповах свега што су ми рекли. Већ поумих да кренем кући, кад иза себе чух познат глас. Измакох мало и погледах искоса. Био је Рајко. Разговарао је живо, на само њему својствен начин, с неком госпођицом, витком и веома лепом.

Аха! Тако ли он зна? А мени синоћ пребацује и назива ме којекаквим именима због обичног разговора за столом, пред толиким друштвом. Онако разочарана, упутих се кући. Нисам прешла ни десетак метара, кад осетих како ме неко ухвати за руку. Знала сам ко је, али баш зато истрагох љутито руку из његове.

— Јесам ли Вас уплашио, девојчице, упита умиљато.

Непоправим. Опет ме назива девојчицом, што ће рећи „дерлетом“ само у уљудњем облику.

— Ни мало се нисам уплашила, — рекох пркосно.

— Верујем, верујем, само сам помислио тако пошто сте мало променили боју.

Била сам очајна, јер је то било истина и због тога понова „промених боју“.

— Зашто сте љути на мене, мила?

— Не зовем се Мила, већ Нада, — поправих га, — а на Вас нисам љута.

— Хоћу да Вам верујем на реч, али ми, у знак помирења, дозволите да Вам помогнем носити све то, — умиљавао се он.

Не могох се више љутити, јер ми беше смешан с оним понизним изразом на лицу. Великодушно му дозволих да понесе корпу.

Код куће сам помогла мало мајци око ручка, а кад би готово, поћосмо сви да мало прошетамо до станице. Остајао нам је још читав сат до подне. Са мном је пошла и мала Мила, носећи у наруџбу своју лутку, чији су образи већ били сасвим умазани од многих пољубаца. Дечаци су још од јутра дреждали на станици, очекујући возове с новим избеглицама.

— Ко ти је направио тако лепу лутку, Мила? — упита Рајко.

Мила поносито погледа у оно рашчупано чудовиште и рече задовољно:

— Моја Надица павила. Има и нос и ута и фе.

Он ме само погледа и насмеши се значајно. Била сам бесна на цео свет у том тренутку. Знала сам да ће ми се првом приликом потсмећути ћебад.

— А ви данас уопште не говорите француски? — примирила мајка постојано разговара.

— Истина је, — тајно само у изузетним приликама, — одврати враголасто Рајко.

Свакако сам опет поцрвенела, јер ми рече француски, пецајући ме:

— Топао дан, данас, зар не?

— Не налазим, заинатих се.

— Ето. Опет се Ви љутите, а ја говорим чисту истину. На пример, мени се све чини да смо у мају. Или не. О вами би се пре могло рећи да сте у априлу. Мај тек има да дође, је ли тако?

— Ви говорите у загонеткама које ја не умем да решавам.

— Објаснију вам. Мислио сам на мај онако, симболично, на оно што он оличава, разумете ли сад?

Не разумем.

— Ето, и она се љути кад јој се каже да је...

Нисам му дозволила да изговори ту мрску реч, већ рекох да потпуно разумем, само ни сам хтела признати. Мислим да сам тим само погоршала ствар, јер ми је рекао прекорно:

— Зар да код Вас наиђем на претварање Надо?

Сасвим очајна прекидох „конверзацију“. Било му је, можда, као што ме је наједио, јер даде како ће радије веровати да га ни сам разумела. Не хтедох се више препирати с њим и зато окретох да разговарам с Душком и малом Милом.

У подне се најосмо баш испред пиваре, која је више личила на какав замак у боровима, него на оно што је у ствари била. Маса радника је излазила, закрчвши све излазе, а одатле се разливала, као многокрака река, по свим околним улицама. Застали смо и раздознало посматрали све док се и последњи не изгубише испред наших очију, а тада пођосмо и сами на ручак. Мајка позва и Рајка, али се он извини, рекавши да је заказао неки састанак за подне. Сетих се оне девојке с којом је јутрос разговарао и по други пут осетих како се нешто, налик на огорчење, покрете у мени.

Раставили смо се сасвим хладно.

По ручку пођосмо да разгледамо околину. Г-ђа Ема предложи нам да идемо у брда, где су се налазили виногради. Прихватили смо радо, јер је време било особито пријатно.

Сва три синчића Бенешевих трчкарала су пред нама, вукући стару ћебад, а Душко, који је увек мислио на јело, напунио је малу котарицу колачима, преосталим од ручка и грабио журно за њима. Дан је био пун сунца и пре засићен мирисом грожђа и слатка вина. Већ

је недеља дана откако су почеле бербе. Висока жива ограда, којом су омеђени виногради, наднела се над уски колски пут, те се чини као пријатан зелени тунел. Преко ограде допиру до нас гласови бераџица, али без уобичајене песме и весеља. Нема свирача да потстакну на песму и смех, нити момака да разбукте младалачке жеље. Само грожђа има као и увек. Можда чак и више но обично. А од тога грожђа биће већ старо, јако вино, кад се овај страшни рат заврши.

Заустависмо се код улаза у један виноград и загледасмо унутра. Више младих жена и девојака пунило је журно своје котарице, чију је садржину непрестано гутала велика преса за грожђе. Леп, снажан момак окретао је ручицу пресе без икаква напора, а иза сваког окрета точно је танак, широк млауз вина у велике дрвене судове. Чудило нас је што видимо тако здравог и снажног младића код куће, но, помислисмо да је измолио од старешина дан-два док се обави берба. И он је нас, изгледа, опазио, јер ено где оставља посао и полази право к нама. Сад тек видесмо да, сиромах, нема десне стопале, но то му није сметало да се врло хитро креће.

Занима ли вас берба? упита љубазно.

— Ох, и те како, — одговорих ја предухвативши све. Ми смо Београђани, избеглице, и немамо често прилике да видимо тако привлачне ствари.

— Е, кад сте гости, морате бар мало на вратити да видите како изгледа берба код нас, замоли простосрдечно.

Изненади нас толика љубазност и ми, захваливши, примисмо позив.

Отворио нам је вратнице и довикнуо једној од бераџица:

— Мајко, ево нам гостију!

— Ако, сине, ако, — добро ћудно се одазвала старија, но још држећа жену, отурајући котарицу и хитајући нам у сусрет.

— Баш се радујем што свратисте, — рече осмехујући се, — да нам берба не прође свим без гостију. — Затим, загледавши нас боље, примети:

— Ви, сигурно, нисте одавде?

— Не, ми смо Београђани и отскора смо овде, — одговори јој мајка.

— Пошто се срдачно поздравила са свима, позвала је мајку и г-ђу Бенеш да обиђу виноград, а пред нас ставила пуну корпу грожђа, рекавши нам:

— Бирајте, деци, оно што се вами допада, а можете брати и с лозе, ако хоћете.

Деца прионуше одмах на посао, а ни Душко се није дао дуго молити. Пришла сам бераџицама и раздознало посматрала како хитро отсецају румене и златне гроздове, пунећи њима своје котарице. Једна лепа црноока девојка издвоји се од њих и одабравши неколико најлепших гроздова, понуди их мени.

— Тако, Смиљо, учи се да будеш домаћица, — дирну је младић.

Она мало порумене и припреми му прстом, смешећи се.

— Штета само што не потукасмо Швабу досад, — обрати се мени. — Берба нам је багата, као ретко кад, али и туробнија него икад. Нема куће која није испратила у рат кога од својих, па се стрепи за њега и дан и ноћ.

— А имате ли и ви кога у војсци? — упитах.

— Имам брата, годину дана млађег од себе, — одговори с тугом. Замисли се неколико тренутака па продужи:

— Да је среће, био бих и ја сад с њим. Али куд сам пристао без ноге? И да је бар изгубих у рату, него у игри и лудорији.

Испричао ми је затим, како се, још као дечак, ученик шестог разреда гимназије, опкладио с друговима да ће скочити с кућног крова, што је у неразмишљености и учинио. Резултат је био: преломљена кост и доцније, због инфекције, отсечена стопала.

После те несреће није хтео више у школу, јер се није могао помирити с мишљу да се такав врати међу другове. Остао је код куће и одао се пољопривреди. Ипак, младост је чинила своје. Летос је испросио девојку, ону гаравушу која ме је послужила грожђем, и чекао само да се брат врати из војске, па да праве сватове. За брата ми је рекао да је тек завршио Учитељску школу и одмах ступио у војску.

У том стиже и мајка са г-ђом Бенеш, док се младићева мати негде задржала. Било је већ време да идемо кући и ми се стадосмо праштати с овим симпатичним светом. Допаде и домаћица, носећи пуну котарицу грожђа, које је досад одабирала. Замолила нас је да то понесемо као успомену на њину бербу. Били смо дирнути толиком пажњом од стране непознатих људи и заблагодарили им од свега срца. Морали смо обећати да ћemo их још који пут посетити.

Раставили смо се у најпријатнијем расположењу, испраћени од свију чак до пута.

Већ је падао мрак кад стигосмо кући. На клупи, под прозором, седео је инжењер с којим смо се у недељу упознали, и, како изгледа, чекао нас. Кад чу да смо били у брдима, стаде се вајкати што није знао да и он пође с нама. Можда није лепо, но ја сам помислила да је боље што није пошао, иначе бих била принуђена да опет слушам бескрајне приче о бетону. Колико је пријатније свајати се с Рајком! Збиља, већ ми је дуго време без њега. Хоће ли сутра доћи?

Али он не дође ни сутрадан ни преко сутра. Тек трећег дана сретох га на улици.

То по подне била сам сама. Мајка, Душко и сви Бенешеви отишли су у пивару да виде како се справља пиво. Душко већ никако није

ни излазио одонуд. Још у подне одне је ручак чика Јоси и ручao тамо, заједно с њим, јер онај није имао времену да оставља посао, пошто се журно завршавало паковање боца.

Корачала сам полако пешчаним тротоаром према станици. Однекуд ми дође на ум прекинуто школовање. Помислих како још нисам завршила ни четврти разред гимназије, а кад се школе понова отворе бићу, можда, већ одрасла девојка. Замислих зачаст како бих изгледала с „пунђом“ (свака девојка неизоставно је морала имати „пунђу“) и књигама, па ми то дође толико смешно, да умalo не прснух у гласан смех.

— Како сте данас расположени, — ослови ме Рајко и стаде пред мене, као да је из земље изникао. Одмах затим се осврте, па видевши да сам сама упита зачућено:

— А шта је с вашима, зар су остали код куће?

Рекох му где су.

— Онда, шта тражите ви сами на улици? — упита строго.

Изненади ме тон и ја се збуних. Он опази да ми је непријатно и узе ме за руку као дете. После је неиспушташе и, што сам се више отимала, све јаче ме стезаше.

— Е, сад ћете лепо кући, и, молим вас, да се не браните, иначе, казаћу мами да сте без дозволе изишли да шетате.

Планух:

— Шта сам учинила да ме тужите? Попша сам на станицу да видим хоће ли ко од познатих стићи, а мајка ми то не брани. Јуче ме је и сама послала.

— Видео сам вас, — рече. — Али, видео сам још нешто.

— А то је?

— То је да сте разговарали с неким младићем више од пола часа, смејали се с њим, и, на крају, да вас је он отпратио. Тако већ два дана. Зато нисам хтео ни да дођем, иако сам толико желео да видим Душка.

— Шта ли све овај Рајко неће замислити, Боже мој! прође ми кроз главу и ја се за смејах весело.

На то се он одједном промени и пре бледе. Не обзирићи се да ли ће ко видети, трже ме бесно за руку и кроз стиснуте зube процеди:

— Змијо једна!

Уплашио ме је тај покрет, а још више израз његовог лица.

— Шта вам је? — промуцах запрешаћена. — Зашто вичете на мене? Шта сам вам учинила?

— Не дам те никоме, разумеш ли? Убићу свакога ко ти се приближи. Сад знаш, дерле неваљало!

То више није глас нежног младића, већ сувори крик човека.

Отргох се од њега и скоро трчећи окретох натраг. У два корака створио се поред мене.

Сад више није било ни трага малопређашње сировости.

— Опростите ми, мила, и не љутите се на мене, — молчи је. Још сте исувише млади да ме можете разумети. Доцније, кад ја не будем више људи схватиће шта ме је нагнало да с вами милом девојицом, овако поступам.

Тутала сам као заливена, бојећи се да га опет не доведем у јарост неком непромишљеном речју. Само да ми је да се овог пута извучем, а већ доцније ћу добро пазити да се никако не сртнем насамо с њим.

Отпратио ме је до куће, иако више нисмо ни речи проговорили. Моји се још нису били вратили. Спонаде ме неки луди страх од њега. Већ хтедох да изиђем из собе, кад ме он понова узе за руке и стаде молити да се не љутим више. Употребљавао је притом такве речи и називао ме таквим именима, да ми се мутило у глави.

Ја нисам ништа одговарала, не зато што бих била љута, већ што сам се повијала под необичним утицјима. Тек кад ми је рекао да га више никад нећу видети ако не добије оправдати од мене, и да ће, можда, погинути жалећи што ме је увредио, ја узвикнух престављено и — пољубих му руку коју је држао на моме рамену.

Немогућно је замислiti бржи прелаз из очајања у радост! Необично узбуђен загледао ми се у очи за један тренутак; после се измакао и сео с друге стране стола, тако да нас је он раздавао, привукао обе моје руке к себи и љубио их дуго, дуго.

Прво одвојено, прст по прст, затим обе заједно. Најзад је подигао разведено лице и упитао ме тихо:

— Мила, хоћеш ли ме чекати док се вратим?

— Хоћу, сигурно ћу чекати, — одговорила сам брзо, премда ми је било чудно зашто ме то пита.

— И нећеш више ићи на станицу и разговарати с младићима, је ли?

— Нисам ја никад ишла некуда зато да бих разговарала с младићима, па нећу ни одсад, — рекох увређено.

Макнуо је нестрпљиво раменима, али ми ја не дадох да продужи, већ додадох:

— А тај „младић“ што сам с њим говорила, кум ми је и има већ троје деце.

— Говориш ли истину? упитао је живо, а израз кајања јавио му се на лицу.

— Ја никад не лажем, — одговорих убедљиво, — а ако Вас толико занима, питајте Душка или мајку.

Одједном као да нека нова мисао потисну све досадашње. Колебајући се мало, упита ме развлачећи речи:

— Рекоште сад, да никад не — како да кажем — да никад не говорите оно што није А оно о мају, јесте ли разумели?

— Не! — признаох.

— Мила, добра девојице! Колико Вас волим! Пољубио бих вас и пјорд свег Вашег опирања, али... немам права на то. Ето шта сам хтео рећи: Ваш мај још није дошао. Разумете ли сад?

— Сасвим добро разумем. Немам још шеснаест година ни плаве очи.

— Ама, коме требају плаве очи? Милије су ми сто пута твоје, црне и дубоке као ноћ.

Па зар нисте једном рекли да сте се преварили, јер сте мислили да имам очи као небо.

Сети се и лак осмех пређе му преко лица.

— Ниси ме разумела, девојице.

— Зашто не кажете просто: Надо!

— Имаш право. Морам отсад водитирачун о твојим жељама, јер си од данас моја вереница. Пристајеш ли на то?

— Не!

— Мислите ли Ви да ја верујем у све што ми кажете?

— Како то мислиш?

— Тако. Видела сам и ја Вас како разговарате с неком девојком, а после још мени правите примедбе и...

— Ниси ти мене видела, већ ти је неко испричао те измишљотине, — рече набравши обре.

— Не, нико ми није рекао. Сама сам видела.

— Реци, кад?

— На пијаци, у понедељак.

Сад је био ред на њега да се насмеје.

— Мила моја, то је била другарица моје старије сестре и моја давнашња познаница. Радо ћу те упознати с њом, ако будеш хтела.

Хтела сам и те како, можда само зато да се уверим у истинитост његових речи.

Дигао се да пође.

— Зашто одлазите? — упитах ожалошћена.

— Да бих сутра опет могао доћи. Иначе се мами може учинити да сувише често долазим.

Учинио ми се страшно блед, само су му очи гореле.

— Сад ми тек изгледа да мој живот има неку вредност, — рече озбиљно.

Сасвим благо помиловао ме по коси а затим, узвиши ми главу обема рукама, још једном загледао дубоко у очи. Глас му је био сасвим промењен кад ми је запитао:

— Волиш ли ме бар мало, девојче моје?

Уздрхтала сам и заклопила очи осећајући вртоглавицу. Кад сам их понова отворила, отргла сам се од њега и рекла:

— Није лепо ово што чините са мном. Досад нисам урадила ништа што бих морала скрити од мајке, а сад? Могу ли јој поверићи шта смо све данас говорили?

— Ако дозволиш, рећи ћу јој ја сутра. Погледала сам га преплашено.

— Не чините то, молим Вас, јер ћу умрети од стида, — промуцах сметена.

— Учинио бих свакако, али има једна сметња која ми квари радост. Знам да ћеш се љутити, па ипак ти морам рећи да очајавам што немаш бар шеснаест година.

— Имају их кроз петнаест месеца, — рекох без размишљања.

— Прорачунао сам већ, али ми то смета да те оставим пред свима као своју вереницу; овако, док се вратим можеш заволети другог.

Учинила сам покрет главом, исувише речит да би требало другог одговора.

— С пуно нежности пољуби ми још једном руке и прошанта:

— Знам, мила, шта сам скривио. Украо сам ти најлепше дане детињства и пробудио осећања пре времена, али нисам могао дружије. Сваког часа се надам, кренућу одавде, а не знам шта бих од себе учинио кад бих по повратку чуо да си се другом обећала. Сад ћу те оставити да средиш утиске, па ћу сутра доћи по одговор, јер ти ми још ниси рекла, волиш ли ме или не, је ли тако?

— Идите, молим Вас, сад ће и моји доћи. Не бих желела да Вас затекну овде, — рекох одлучно.

— На крају је Ева проговорила, — насмеја се он. — Сад сам тек срећан, јер нас већ везује тајна. Лаку ноћ, Надо моја!

Утрчала сам унутра, док се он удаљавао журним корацима. Била сам узбуђена до крајњих граница. После ме заокупи очајање. Готово без мага знања и против воље, дошла сам у овако неиздржљив положај. Омрзао ми скоро Рајко због тога, а било ми одвратно и на саму себе што сам непрестано желела његово друштво и тако дозволила да дође до ових речи.

Кад су се, после неколико минута, сви укућани вратили, затекли су ме крај упаљене лампе, привидно мирну, како читам новине. Стадоше ме прекоревати што остајем толико у соби, уместо да сам пошла с њима. Мила ми се успуза у крило и поче причати све што је то поподне видела и урадила. Сазнала сам из њеног говора да је мајку и Душка инжењер провео по свим одељењима, а њој обећао велику чоколаду ако сутра наговори и мене да пођем с њима.

Мушкарчићи су правили грају и јурили по соби, заруменјени од задовољства, а можда и од пива које су у пивари попили. Позивали су и мене у игру, али ми се сад све чинило тако досадно а њино довикување и трчкање сметало ми је. Још колико јутрос, пристала бих и ја радо с њима, али сам сад имала много озбиљније ствари за вратом.

Полегали смо раније но обично, јер је у лампи изненада нестало гаса. Била сам задовољна што ћу најзад остати сама са својим мислима.

Већ су сви одавна поспали а ја сам се непрестано превртала у постељи, не могавши заспati. Требало је одлучити шта да одговорим Рајку. Колебала сам се да ли да будем сирова и да одједном прекинем ту паукову мрежу која ме је све више спутавала. Али, ако погине? Или, можда, из очајања учини неку несмотреност. Зар не бих, у том случају ја била кривац? И замисливш га како сав крвав лежи негде на бојишту, стресох се ужаснута.

На послетку заспах не одлучивши ништа.

Кад сам се пробудила, прошло је већ седам часова. У соби није било никога. Чудило ми је како су се деца могла спремити тако опрезно да ме не пробуде. Чула сам их како се кошкају око нечега напољу. Обукох се што сам брже могла и потрчах под чесму да се умијем. Сви су већ били окупљени под већаком у врту и доручковали.

— А ко се то тако успавао? — трже ме изненада познати глас.

— Ух, ала је овај поранио! — помислих, и би ми непријатно што ме је видео чупаву и неумивену. Утраках у собу да се спремим, лишавајући се задовољства да се под чесмом испљускам.

После десетак минута била сам готова и снебивајући се изашла.

— А што ти побеже малочас? — питао је безазлено Душко. Рајко ти тек не би замерио што си мало доцније устала. Је ли, Рајко?

— Разуме се, да не бих, насмеја се он. Свакако сте синоћ доцкан легли.

— Баш на против, затрча се Душко, лампа нам се угасила још у осам часова, па смо, преко обичаја, морали раније у постељу.

— Е, онда је неразумљиво, сем ако снови нису били тако пријатни да се тешко било растати с њима. Затим додаде француски:

— Знате ли, да ноћас нисам ни ока склопио, док ви спавате тако безбрежно, као права добра девојица.

— Ни ја нисам могла дugo заспati, јер ме је болела глава, — слагах, — па сам се зато јутрос успавала. Криво ми је што ме нису пробудили раније, да ми се не исмевате.

— Али, мала моја, није ми то ни на крај памети. Баш ја нисам дозволио да Вас буде, јер сам желео да се потпуно приберете од синоћнице. Мислим да нисте заборавили шта данас очекујем од Вас?

Толика слобода ту, на домак целог друштва, ужасавала ме је. Истина је да нико, па ни Душко, није разумевао много француски, али сам се ја јежила и на саму помисао, да би неко могао наслутити чега се тицава наш разговор. Да бих избегла одговор и извукла се из незгоде, обратих му се најљубазније с примедбом:

— Зар није неприлично говорити увек језиком који сви не разумеју?

Осмехнуо се несташно и потужио мајци:

— Видите ли како се извлачи кад ваља да се мало помучи? Ето, ни овог пута ни сам добио одговор на своје питање. Ако овако продужи, заиста неће бити ништа од наше „конверзације“.

Гледао ме је изазивачки, а још кад ме мајка стала корети ради немарности, лице му доби победнички израз.

— Ако налазите да је због осталих незгодно говорити страним језиком, можемо изићи да мало прошетамо, — предложи он.

— Немам времена, морам ићи на пијацу, одбила сам га.

Душко се понуди да ме замени, вероватно из ината, јер то иначе никад не би учинио. Мајка ме, опет, ослободи свих домаћих до слова за тај дан; и тако се нађох понова сама с њим на улици.

— Хоћемо ли на ову страну, тако је пријатно и свеже? — упита показујући пут винограда.

— Нећу тамо, пуно је росе, — одговорих отсечно, плашећи се те усамљене шетње.

— Да се Ви, Надо, не љутите због ове мале шале с француским? — упита.

— Заиста, било је сасвим нетактично од Вас, терати шегу с озбиљним људима, — одговорих суво.

Покуњио се и загледао расејано у даљину.

— Ако сам Вас узнемирио и натерао да преко воље штете са мном, ја ћу Вас отпратити кући и извинићу се Вашој мајци да је све била само шала, — рекао је леденим гласом.

Уплаших се да то заиста и не учини, али не рекох ништа.

— Дакле тако, Надо? — прошапта. — А ја синоћ замало нисам полудео од среће. Мислио сам целу ноћ о томе како ћу, кад се рат заврши, доћи по Вас и... али, оправдите, ја Вам само досађујем.

Потсетио ме је, однекуд, на оног младића који нас је позвао у виноград, у тренутку кад је очајавао за изгубљеном ногом. Учини ми се, чак, да има извесне физичке сличности међу њима. Било ми га је сад неизрециво жао и опет ми она слика са бојишта изиђе пред очи.

— Али, треба да разумете, Рајко, (ту први пут употребих његово име), да се ја не смем упуштати у такве разговоре с Вама. Шта би мама рекла, кад би само могла наслутити шта се крије иза наше „конверзације“? Верујте да ми се гади и на саму по мисао шта сам све учинила иза њених леђа. Свесна сам да није лепо ово што ми чинимо, а ако ви мислите да ту има неке увреде за Вас, биће ми необично жао, јер Вас много... поштујем.

Ни сама не знам откуд ми све ове речи, јер их раније никако нисам имала у глави, док сам овако говорила, мислила сам сасвим друкчије.

Рајко пребледео као крпа и оборио главу. Дуго смо тако корачали ћутећи и ни једно не поремети тишину речју. И не приметисмо да смо стигли пред кућу.

— Желите ли да се вратимо? — упита Рајко, прибрачки се.

— Како хоћете, — одговорих.

— Ако вам није исувиše мрско, жртвујте ми још неколико тренутака, јер се, по свој прилици, нећemo више видети. Ја сутра одлазим.

— Ви не смете отићи, — узвикнух очајна и ухватих га за руку.

— Ко ће ме задржати овде? — упита.

— Својом крвицом изгубио сам оно што ми је било најмилије. Остати и даље значило би само мучење за мене.

— Зашто тако чините, Рајко? Појимо још мало да се лепо разумемо и да се растанемо као добри пријатељи.

— Како паметно говорите, Надо, само што мене убија та Ваша памет.

— Па, добро, шта сте ви хтели од мене?

— Ништа и све, девојчице. Засада само Вашу реч да ћете ме чекати, а после, кад се вратим и завршим школовање, Вашу руку за цео живот.

И нехотице смо скренули према виноградима. На путу није било ни живе душе, само се преко зелене живе ограде чуло довикување берачица. Чекала сам да ме он први нешто запита, али он ћутаће непрестано. Нисам знала шта бих му рекла, а ни по коју цену не бих хтела да се тако растанемо. Изгледа да је приметио борбу коју сам водила са собом, јер ме упита:

— Зар немате ни једну лепу реч за мене, сад, на растанку? Јесам ли Вам много зла нанео, Надо?

Било ми је жао и њега и себе, и ја осетих како ми на лице склизнуше две топле капи које се брзо откотрљаше даље.

— Па ви плачете, Надо? — упита узбуђено. — Не! То нисам хтео, никако! Ако ме и не можете волети, нисте Ви крви за то. Можда ћу бити боље среће кад се вратим. Успомену на Вас поштоваћу више свега, јер сте чинили увек само оно што доликује честитој девојци. Ви, вероватно, и не слутите какав је карактер изграђен у Вас. Ја сам сигуран да никад нећете поклецнути пред искушењем, а то је оно што ме највише привлачи Вама. Можда бих Вас мање волео да сте на моју љубав одмах одговорили; овако, уверен сам, и други ће наћи на исти отпор.

— Нећу да знам ни за кога другог, јесте ли чули? Зашто ме толико мучите кад знаете... Нисам могла даље, јер ме јецање загуши.

једињења улива нам наде у сјајну будућност Југославије.

СВЕЧАНА БЛАГОДАРЕЊА У БЕОГРАДСКИМ ХРАМОВИМА

На дан 1. децембра одржана су пре подне свечана благодарења у свима београдским храмовима.

Благодарењу у дворском храму на Дедину, које је одржано у 11.45, присуствовали су: Њ. В. Краљ Петар II, Краљевски Намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић, дворске dame, гувернер Његовог Величанства Краља, командант Краљеве гарде и цивилна и војна кућа Његовог Величанства Краља.

Благодарење у Саборној цркви извршено је особито свечано и добило је сразмере опште народне мјестве.

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић излази из Саборне цркве

ших чиновника посланства; претставници ратничких, националних и културних удружења и установа.

Културно наслеђе Србије

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић излази из Саборне цркве

Службу Божју служио је Њ. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију неколико епископа и 9 свештеника. На јектеније је одговарао хор Првог београдског певачког друштва.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић излази из Саборне цркве после благодарења

После отслужене службе одржао је Патријарх Гаврило говор о значају Првог децембра. Рекао је да се у прослави овог дана

слави и манифестије оваплоћење и концентрација свих оних потреата и великих тековина, до којих је доспела умна и физичка снага и духовна разборитост нашег народа у његовим вековним стремљењима и напорима за ваксре златне слободе, за славу нације и величину државе...

Талант примљен преко Првог децембра 1918. својина је колико наша, толико и свих претходних генерација и будућих покољења у заједничкој отаџбини свих југословена — рекао је Њ. Св. Патријарх Гаврило.

Благодарењу у католичкој цркви Криста
Краља, које је отслужено истог дана, прису-
ствовао је Краљев изасланик пуковник г. То-
не Кокаш, претставник Краљевске владе Ми-
нистар правде г. Милан Симоновић, папски
нунције монсињор Еторе Феличе, претставни-
ци свих војних и цивилних власти и различитих
удружења и установа. Службу Божју служио
је надбискуп г. д-р Јучић.

Почасна чета пред Саборном црквом

У старокатоличкој цркви службу је слу-
жио бискуп г. Нико Калођера. (Општину је
заступао градски већник г. д-р Душан Кала-
новић), у синагози сефардског обреда врховни
рабин г. д-р Алкалај (Општину је заступао
градски већник генерал г. Јиван Ранковић),
у синагози ешкенаског обреда врховни рабин
г. Игњат Ланг, у евангеличкој цркви жупник
г. Турек; у руској цркви служио је службу по-
главар руске цркве у иностранству митрополит
г. Анастасије, у цамији имам г. Абдулах Хаџић.
И у овим богомољама присуствовали су bla-
годарењу изасланник Џ. В. Краља, претставник
владе претставник Београдске општине, прет-
ставници војних и цивилних власти, раз-
них удружења и установа и већи број гра-
ђанства. Поглавари цркава, који су служили
службе, одржали су језгровите пригодне го-
воре о значају 1. децембра.

СОКОЛСКЕ И НАЦИОНАЛНЕ СВЕЧАНОСТИ

Соколи, ратници, националне и културне организације и универзитетска омладина при-

редили су 1 децембра нарочите свечаности подвуку значај десетогодишњице. На тим свечаностима узео је учешћа врло велики број грађанства. Свечаности су организоване врло добро, изведене са много укуса и уметничке симболике. Топлина и дубока вера у народну будућност провејавале су кроз све манифестације.

Соколске заставе у поворци

Соколске и националне свечанос отпачеље су указивањем пијетета изгинул и по-мрлим националним борцима, ратницима и сопколима.

Нарочита делегација Савеза сок^{одад}ала је почаст великим вођима у борбама: народно ослобођење и уједињење Краљу Ослободиоцу и Витешком Краљу Алекс^{у Ј} Ујединитељу, полажући венце на њихо^о бове на Опленцу.

Изасланство Савеза сокола, које је водио г. Гангл, положило је соколски споменик бранилаца Београда на београдском Новом гробљу. Исто изасланство живело је цвеће на гробове истакнутијих српских радника. Сва београдска соколска друштва положила су цвеће на гробове својих помрлих чланова. Старешинство соколске жупе Београд положило је венац на гроб Незнаног јунака на Авали.

У граду је отпочела свечаност у 9 часова пре подне подизањем државне заставе на високи јарбол, који је зату сврху постављен на Теразијама. Око јарбola је постављена почасна соколска чета. Старешинство Соколске жупе Београд извршило је подизање заставе. Овом свечаном чину присуствовало је старешинство Савеза сокола, старешинство жупе и претставници свих београдских соколских друштава, као и велики број грађанства. Лепршање заставе на врху јарбola поздрављено је величим клицањем. Соколска музика је отсвирила државну химну.

Старешина соколске жупе Београд одржао је пригодан говор о тробојној застави као сим-

волу државне слободе и јединства. Свечанос-
је завршена одушевљеним клицањем Н.В.
Краљу Петру II и Југославији.

У најлепшем поретку импозантна поворка прошла је Коларчевом улицом до Теразија, где је уз ~~Бурне~~ ^{Бурне} пјаке одала поздрав истак-

Удружење резервних официра и ратника дефилује

и нутрој државној застави. Студентска омладина је стално клицала: „Бранићемо земљу! Браните грањице!”

зантна поворка сокола, ратника, студената претставници других организација испред дом Соколског Друштва Београд I, из улице Кнез Павла.

На челу поворке ишла је музика и старешина Соколског савеза и соколске жупе Београд. За њима су ишли резервни официри и ратници са заставама, Удружење носилаца Карађорђеве звезде и Албанске споменице, ћаци-ратници и бранчиоци Београда, четници, На-

Соколска коњица у поворци на Теразијам

родна одбрана, Јадранска стража, Коло српских сестара, Југословенски женски савез са својим организацијама, Народна свест, Савеудружења Истра, Трст и Горица, затим београдски соколи са 10 застава и музиком, руски соколи, сеоски соколи, сеоски омладинци, Савеза здравствених задруга, Женска омладина на Кола српских сестара и студенти београдског Универзитета са транспарентима посвећеним независности и народној слободи. На крају је ишла соколска коњица.

Универзитетска омладина дефилује

ског савеза, где је пре двадесет година извршено проглашење уједињења. На месту где је тога историјског момента стајао Регент Александар, налазила се сада Његова биста. У дворани се налазила и велика слика Краља Петра II у соколској одори. Ту је у 10 и по часова извршена гlorификација народног јединства.

Овом свечаном чину присуствовао је изасланик Н. В. Краља пуковник г. Љубомир Полексић, затим Претседник Београдске оп-

шине г. Влада Илић, претставници војних и цивилних власти, претставници чехословачког, пољског и бугарског посланства.

Студенткиње у поворци

Старешина соколске жупе Београд у кратком говору изазвао је успомену на историјски момент проглашења једињења пре 20 година. Прочитана је адреса Народног већа као и одговор Регента Александра.

Изасланик Њ. В. Краља Петра II пуковник г. Љубомир Полексић, претседник Београдске општине г. Влада Илић и остали гости на прослави 1. децембра у сали соколског друштва „Београд — Матица“

Пошто је завршена ова глаорификација, постројена је поново поворка сокола, ратника и грађанства и кренула се улицама Краља Милана и Делиградском у соколски дом соколског друштва Матица. Ту је у великој свечаној дворани извршен главни, манифестиони део прославе.

значај 1. децембра и своју приврежност идејама које он симболизује.

Присутни су прекидали говорнике бурним поклицима Краљу Петру II, династији Карађорђевића, Југославији, народу и војсци.

Свечаност је завршена химном „Хеј Словени“, коју су отпевали сви присутни.

Поред учесника у великој поворци, овој су свечаности присуствовали: Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Љубомир Полексић, изасланик Њ. Св. Патријарха г. Дионисије, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, изасланици свих војних и цивилних власти, чехословачки посланик г. д-р Јарослав Липа са чиновницима свога посланства, изасланици пољског и бугарског посланства.

Свечаност је отворио старешина Соколске жупе Београд г. д-р Михаило Градојевић, истичући значај ове прославе и поздрављајући бираним речима изасланника Њ. В. Краља, изасланика Министарства војске и морнарице, чехословачког посланика г. Липу, Претседника Београдске општине г. Владу Илића и остале госте.

Прочитана је затим посланица коју је по водом јубиларног 1. децембра упутио Савез сокола свима соколима Југославије.

На говорници су се изрећали после тога претставници свих друштава која су узела учешћа у манифестионој поворци, истицали

Прослава двадесетогодишњице Уједињења у београдском стегу скаута „Авала“

Културно наслеђе Србије

Београдски стег скаута „Авала“ прославио је врло свечано и достојанствено двадесетогодишњицу Уједињења 1. децембра у 11 часова пре подне у сали Инжињерског дома.

Из хола пролази се кроз једну споредну салу, између редова постројених скаута, који свакога госта поводављају интересантним скаутским поздравом. Симпатични младићи и девчице прате љубазно свакога посетиоца до у главну салу.

Свечаност је испала још интересантнија, што је на прослави Уједињења извршено освећење заставе друге чете, коју је даровао и којој је кумовао г. Обрад Игњатовић, индустријалац.

Старешина скаута г. Јосиф Леон, поздравио је изасланика Њ. В. Краља Петра II, изасланике Министра просвете, Претседника Општине града Београда, као и остале претставнике разних друштава и корпорације.

Старешина скаута је изразио велику захвалност Њ. В. Краљу, као Покровитељу скаута. По томе се врло топло захвалио Претседнику Општине града Београда.

града г. Влади Илићу, на његовој пажњи и великим интересовану за рад и развој скаута.

После поздрава почело је освећење заставе. Свештеник је осветио заставу и куму је предао стегоноши на чување. После освећења заставе старешина даје реч оснивачу скаутизма код нас г. д-р Миши Поповићу.

Г. д-р Поповић је топло и искрено говорио о дужностима и задацима скаута. Обраћајући се младим скаутима, он им препоручује да јачају своје тело, дух и карактер, како би у даном моменту достојно послужили својој Отаџбини. Нагласио је, да су њихови дедови и оцеви створили велику Југославију после много жртава и напора, а на њима је не много лакши задатак, да ту Југославију бране и чувају. Завршио је свој говор са вером, да ће млади скаути бити достојни потомци великих родољуба и неимара наше лепе и моћне Југославије.

Хор скаута отпевао је хармонично и складно химну и још две песме. Један скаут из млађе генерације рецитовао је са успехом једну дивну патриотску песму и тиме је завршена ова скромна али лепа и патриотска прослава Уједињења.

Славе београдских друштава

РАТНИЦИ СПАСЕНИ СА ПОТОПЉЕНИХ БРОДОВА СЛАВILI СУ СВ. НИКОЛУ

Ратници спасени са „Галије“ и других бродова који су потопљени за време светског рата основали су своје удружење са циљем да приређују сваке године парастос својим потопљеним друговима, којих има преко две хиљаде, да помаже своје сиромашне другове и породице утопљених.

Ово удружење је прославило Св. Николу 19. децембра, уз присуство изасланика Њ. Св. Патријарха, изасланика свих војних и цивилних власти (Београдску општину је претстављао градски већник г. Љуба Стевановић) и многих националних и културних друштава.

После обављеног славског обреда, одржао је леп и узбудљив говор претседник Удружења артилериски капетан г. Јанковић. Оцртоа је страшне патње наше генерације за време светског рата, које служе као пример како се треба жртвовати и шта треба поднети за свога Краља и отаџбину... Поред оних који су изгубили живот у албанским кршевима и на острву Виду, и преко две хиљаде наших ратних другова нашли су страшну смрт у разним морима. Када су не-пријатељи потопили бродове на којима су они хитали у своје јединице, ти наши другови, тек оздравили од задобивених рана, нашли су страшну смрт у таласима мора. Немогуће је описати њихову смрт без бола и сузе... Тело ових хероја не покривају грудве земље наше отаџбине, њихове гробове не роси роса нити се на

морски вали далеко од отаџбине за коју су се борили док најзад, у најлепше доба, нису живот изгубили... Ми, њихови спасени ратни другови, иако оронула здравља од тешких душевних потреса и рана, удржали смо се са циљем да подигнемо споменик и њима и нашим ратним друговима Французима, који су такође дали свој живот за нашу слободу — рекао је г. Јанковић.

СЛАВА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ РЕЧНЕ ПЛОVIDБЕ И СРПСКОГ БРОДАРСКОГ ДРУШТВА

Дирекција Југословенске речне пловидбе и Српско бродарско друштво прославили су свога патрона Св. Николу 19. децембра т. г. на броду „Краљ Александар“ у салону I. класе. Били су присутни: изасланик Њ. В. Краљ капетан фрегате г. Вуковић, министри г. д-р Слађо и д-р Стошевић, изасланици свих војних установа и надлежава, свих саобраћајних установа и надлежава, претставници војних и цивилних власти и бродовласничких предузећа.

Домаћин славе г. Јанко Поповић, заповедник брода „Краљ Александар“, и директор Југословенске речне пловидбе г. Аца Поповић извршили су обред сечења славског колача са првотом г. Миливојем Петровићем. Прота г. Петровић одржао је леп пригодан говор о значају славе, а директор г. Аца Поповић поздравио је госте и истакао улогу бродарства у народној привреди.

Гости су послужени после извршеног обреда у салону I. класе.

Скупштина и слава Удружења носилаца Кађорђеве звезде с мачевима

Носиоци Кађорђеве звезде с мачевима (официрског и војничког реда) одржали су годишњу скупштину и славу удружења.

1 — Годишња скупштина.

Годишња скупштина удружења одржана је на дан 1. децембра 1938. год. у великој свечаној дворани Официрског дома у Београду.

Свешана велика сала била је дупке пуне — чланова, који се сваке године смањују и гостију из свих сталежа грађанства.

Са славе Удружења носилаца Кађорђеве звезде с мачевима

Претседник Удружења г. Љубомир И. Милић, генерал у пензији и резерви, отворио је Скупштину. Он је пре прелаза на дневни ред, предложио: да се пошаљу поздравни телеграми Н. В. Краљу Петру I, Врховном команданту целокупне оружане сile Краљевине Југославије; Кнезу-Намеснику Павлу; претседнику Краљевске владе г. д-ру М. Стојадиновићу; министру војске и морнарице армиском генералу г. Милутину Ђ. Недићу, и војводи г. Петру И. Бојовићу, што је скупштина са одушевљењем усвојила уз узвик: „Живео краљ!”

Рекао је потом у своме говору да ова четврта скупштина пада у доба када се навршава 20 година, од претеклих и завршених ратова, које је наш народ водио за Ослобођење и Уједињење Југословена. Било

би добро, каже он, да се, ма и у најкрајним потезима, изнесу борбе, које су вођене и тешкоће са којима смо се борили, да бисмо постигли оно, што данас има Краљевина Југославија.

Ређа борбе, почев од сјајне победе на Куманову (10—11) 23—24. октобра 1912., на коме је ударен печат стварања Краљевине Југославије, па на Брегалници (1913), где се истиче крвава борба браће међу собом (Бугара и Срба) и, најзад цитира како смо ушли у Светски рат (1914—1918) и у њему изборили победе, које су прославиле наш народ и нашу државу (Цер,

гославије на бојном пољу или по свршеним ратовима умреле од последица ратних тегоба.

Поклонимо се са дубоким пијететом, одјимо достојну пошту на првом месту Краљу Петру I Великом Ослободиоцу и Витешком Краљу Александру I Ујединитељу, Врховним командантима Српске војске.

Сетимо се Војвода: Радомира Путника, Живојина Мишића и Степе Степановића.

Споменимо све генерале, команданте и старешине српске војске.

Истакнимо све оне, чија се имена мало знају, или чак и не знају, а који су залагали себе за слободу и величину Краљевине Југославије.

Свима њима нека је Слава и вечна Хвала!

Сви присутни дижу се и са побожним поштовањем кличу: „Слава им” и „Хвала им”!

Настаје застој. Сви, као договорно, очекују и ређање имена најзаслужнијих међу заслужним, најбољих међу одличним.

Поколења, која долазе, пре него савременици, треба да знају имена оних великих јунака, који чине сваки за себе један еп, оних хероја, који су прославили име нашега народа и који су „у бури смрти и мегдана” дали што се највише могло да учини.

Београд, престоница Краљевине Југославије клања се тим синовима, који ће вечно бити пример: како треба волети свој народ и како се треба жртвовати за своју Отаџбину и свога Краља.

Београд, у времену, када се навршава 20 година од доба свршених ратова и од доба када је створена Краљевина Југославија, испуњава сигурно једну своју свету дужност, ако уз извештај о скупштини и слави удружења носилаца Кађорђеве звезде с мачевима истакне преко свога часописа „Београд. општ. новине” и имена бар извесних, који азбог последица ратних штрапаца и мука рано умреле.*

Нека је за сада довољан само овај списак лица из библије Југословен. јунаштва:

1 — Ненадовић М. Михаило, бригад. генерал, (* 2. април 1876 у селу Зуце-Београд, † 14. фебруар 1934 у Паризу). По свршеном 6 разреду гимн. ступио 1896 у Н. шк. В. ак. (29. кл.). Произведен: арт. п. поручник 1899, свршио и Вишу шк. Вој. ак. (1903—1905), кап. II кл. 1906, мајор 1912, пук. 1920, бриг. генерал 1925. Био: 1912—1913 ађутант Н. Кр. В. Престолонаследника, 1913 командир батерије, када је рањен на Ретким Буквама, 1914 на Мачковом Камену командант арт. дивизиона, када му је непр. шрапнел однео целу десну шаку и половину леве (због чега је имао 14 операција), од 1917 до 1927 војни изасланик на страни (Берн — Швајцарска, Варшава — Пољска, Праг — Чехословачка), 1928 на служби у

* Списак лица свих одликовања, са кратким описом њихова живота и рада, већ је у припреми. То није тако лак посао. Јер, потребно је претурутити и средити податке за свакога из свих „Службених војних листова” и пронаћи сва наређења Српске Врховне команде, која се на ово односе.

Списак лица, овде изнетих, само је оних, који су умрли после 1934. год. — после стварања „Удружења носилаца Кађорђеве звезде с мачевима” до 17-XII-1938 — и то оних, који су живели у Београду.

Културно наслеђе Србије

II армији (Сарајево), 1929—1931 на служби у Мин. вој. и мор. до 1931. до смрти војни изасланик на страни (Париж — Француска, Лондон — Енглеска, Мадрид — Шпанија). Одликован: Краљевски IV р., као и свима другим џем. и страним орденима, медаљама и споменицима.

Вредно је истаћи телеграм који је упутио фр. маршал Ф. Петен на мин. вој.: „Генералу Д. Стојановићу, мин. в. и м. Београд — Веома болно дирнут изненадном смрћу генерала М. Ненадовића, молим Вашу Екеселенцију, да изволи примити изразе муга срдочног саучешћа и саучешће француске војске поводом болног губитка, који је задесио славну југослов. војску, Министар војске, маршал Ф. Петен”.

2 — Васић М. Милош, дивиз. генерал, Министар в. и мори. у пенз. (* 27. фебруар 1863 Неменикуће — Београд, † 20. окт. 1935, Београд). По свршеној гимназији и једној години филоз. факултета на Вел. шк. у Београду ступа у Н. шк. В. ак. 1880 (13. кл.) Произведен: 1883 у чин пеш. п. поручника, 1891 генералшт. кап. II кл., 1896 мајор, 1901 пук., 1916 ген. Пензионисан 1903 а реактивиран 1914, поново пензионисан 9. нов. 1923. Био: водник и командир чете у пешадији и Вој. ак., а као генералшт. официр: начел. шт. дивиз. об., командир ескадрона, ордон. оф. Н. В. Краља, шеф одсека Гл. Генералштаба, проф. у Вој. ак., мин. вој. (12. јула 1900 до 27. априла 1901), дипломат. предст. у Црној Гори (Цетиње од 1902 до 1903), експерт у Бечу (1895) и у Сплиту (1918), командант армије (1919—1922), Мин. в. и м. (6. јан. до 4. нов. 1922) кад је поднео оставку. У рату био: 1876 и 1877/78 као ћак добровољац, 1885/86 командир чете, 1912—1913 и 1913 делегат код Грчке вој. у Свет. рату (1914—1915) командант Дунав. дивиз. II поз., 1916 команд. I и III арм., 1917 делегат код Итал. краља и Итал. владе. Радио је много на вој. књижевности (оригинал. и преводној), говорио је фр., енгл., нем. и руски.

Треба истаћи, да се њему приписује највећа заслуга као команданту III арм., што је изборена битка на Горничеву и бој на Кајмакчалану (1916). Одликован: КЗм III (Указом ФАОБр. 1352 од 11. јан. 1917) и IV р. (Указом ФАОБр. 9780 од 31. маја 1915), као и свима другим нашим а и страним орденима.

3 — Туцаковић Т. Милан, арм. генерал, (* 26. маја 1871 у Крагујевцу, † 26/27. децем. 1936 у Београду). По свршеној 7 разред. гимн. ступио у Вој. ак. 31. августа 1888 (XXI. кл.). Произведен: 15. април 1891 у чин коњич. п. поручника, акп. II кл. 6. децембра 1897 а по свршеној Виш. шк. В. ак. и припреми за генералшт. сл. преведен у генералшт. струку 1. маја 1906, пук. 1913, генер. 25. септем. 1918, арм. ген. 21. окт. 1923. Пензионисан 30. маја 1925. Био: водник у Краљ. Гарди, командант ескадрона, помоћник и командант 3. коњич. пук., помоћ. и начел. шт. Тимочке дивиз. обд., командант 18. пеш. пук., држ. питомац у Француској; за време рата: начел. шт. коњичке дивиз. (1912/13 и 1913), командаант био је Кнез Арсен), командант 2. коњичке бригаде (1914), по том заступник командаанта Морав. дивиз. I поз., командант јужно-морав. трупа (1915), командаант Вардарске дивизије (1916).

по том Југосл. дивиз. до 1 април 1918, а по свршен. рату (1918) делегат Српске владе и Гл. Генералштаба код Бугара (Софија). У миру (1920—1921) командант дивиз. обл. (Вардар. и савске) помоћ. начел. Гл. Генералштаба (8. децембра 1921 до 30. маја 1925), кад је постао командант IV арм. области (Загреб). Одликован: КЗм III и IV р., као и свима другим нашим и страним орденима.

Треба истаћи, да је важно, и као коњаник и као генералшт. официр и као ратни командант, као један од бриљантних официра, високе спреме, доста је радио и на књижевности, са којим се српска а доцније југосл. војска поносила.

4 — Стојић К. Алекса, дивиз. генерал (12. дец. 1874 у Ваљеву, † 28. маја 1937 у Београду). По свршеном 6 разр. гимн. у Ваљеву ступио 12. септ. 1892 у Н. шк. в. ак. (25. кл.). Произведен 2. авг. 1895 у чин пеш. п. поручника, пук. 1915, дивиз. ген. 1925. Био: водник, командир чете, командант батаљона, пука, бригаде и дивиз. области, на служби у Мин. војној и у Врховној команди (1912/1913 и 1913). Одликован: КЗм. III (2 пута) и IV р., као и свима другим (руским Св. Ђорђе, фр. легијом части, румун. круном, пољским „Полонија рестијутута“) и нашим, поред медаља и споменица. Свршио и Вишу шк. в. академије.

Треба истаћи, да је за њега рекао у своме посмртном говору Гргур Ристић, дивиз. ген.: „По својој природи покојник је био благе нарави, тих, миран пун такта, веома уравнотежен, прави родитељ својим млађим. У борби је био неустрашим, одлучан, пун иницијативе, веома хладнокрван, необично истрајан и храбар до пожртвовања. Вазда је био у првим борбеним редовима и свима је примером предњачио. Када је треало изборити победу над непријатељем био је неумољив и својом чврстином сигурно водио борбу ка победи, у коју он никада није сумњао. Чувао је своју јединицу, али је умео да влада својим војничима и да са највећим успехом изражава пун утицај на своју команду...“

5 — Њ. Св. Патријарх Варнава, (29. авг. 1880 у Плевљима, 10/11-23/24. јула 1937 у Београду). Одликован: КЗ м. IV р. (Указом ВБр. 425 од 17. децембра 1924 год. као Митрополит Скопљански). Види: „Београдске општинске новине“ бр. 7/8 (јули—август).

6. — Томић Н. Војислав, арм. генерал, (24. окт. 1876 у Крагујевцу, 10. нов. 1937 у Београду). Одликован: КЗм. III р. 2 пута (Указом ФАОБр. 153961 од 11. априла 1920 год. и Указом ФАБр. 8383 од 15. маја 1920 год.) и IV р. (Указом ФАБр. од 31. маја 1915). Види: „Београдске општинске новине“ бр. 11 (новембра) 1937.

7 — Павловић Г. Живко, дивиз. генерал, академик (* 1. марта 1871 у Башину срез Јасенички — Крагујевац, † 26. април 1938 у Београду). Одликован: КЗм. III р. (Указом ФАОБр. 9779 од 31. маја 1915 год.) и IV р. 2 пута (Указом ФАБр. 14611 од 5. априла 1913 год. и Указом ФАОБр. 50179 од 15. августа 1918). Види: „Београдске општинске новине“ бр. 4 (април) 1938 год.

8 — Јелесијевић В. Милоје, бригад. генерал (* 16. фебруара 1876 у селу Влакчи срез Оplenачки, Кра-

тујевац; † 21. маја 1938 у Београду). По свршених 7 разр. гимн. у Крагујевцу ступио 1-14. септ. 1896 у Н. шк. Вoj. ak. (XXIX. kl.). Произведен: пеш. п. поручник (1899), кап. II kl. (1906), мајор (1913), пуковник (1921), бригад. ген. (1925). Био: водник, командир чете, по том ступио на службу у Географ. институту Гл. Генералштаба (1905), где остао све до рата 1912/1913. У рату био: командир чете у 5. пеш. прекобр. пуку (1912/1913 и 1913), командант батаљ. 5. пеш. пuka II поз. (1914 до марта 1916), помоћник команданта 3. пеш. пuka (8. март 1918 до 25. avg. 1918) командант 13. пеш. пuka „Хајдук Вељко“. После рата: командант пешадије Јадран. и Дрин. дивиз. области, помоћник команданта Дрин. дивиз. обл., редован професор Воj. ak., Начелник истор. одељ. Гл. Генералштаба (од 6. априла 1933 до смрти). Одликован: КЗм. III р. 2 пута (Указом ФАОБр. 9779 од 31. маја 1915 и Указом ФАОБр. 153961 од 11. априла 1920) и IV р. (Указом ФАБр. 10323 од 29. јуна 1914). Много је радио и на војној књижевности, где се истичу радови: „Поменик Српске Тимочке дивизије“, „Колубарска битка“, „Завезе Кајмакчалана и његов значај“, „Пробој Солунског фронта 1918“ (превод).

Треба истаћи, да за њега пишу — арм. генерал М. Недић и бригад. генерал Ч. Шекешић („Ратник“ — 1938) и пуковник П. Остојић („Војни Весник“ — 1938); „...Књига твога живота, од колевке па до хладног гроба, исписана је чистим, искреним и поштеним мислима и жељама, ретком скромношћу, непоколебљивим и светлим карактером, неуморним прегалаштвом у сваком послу, другарским и пријатељским осећајима према друговима и ананцима, нежном љубављу према милим и драгим, безграницном оданошћу према Краљу и Отаџбини... Храбар официр, разборит старешина у миру и рату“.

9 — Ђукић В. Панта, бригад. генерал, (18. маја 1880 у Ужицу, † 7. окт. 1938 у санаторијуму Тополица). По сврш. 6 разр. гимн. ступио у Воj. ak. 1/14. септ. 1897 (XXX. kl.). Произведен: 13. окт. 1899 у чин пеш. п. поручника (15. пеш. пук „Стеван Синђелић“), прелази исте године у артиљерију, мајора 5. априла 1913, бригад. ген. 1. децем. 1925. Пензионисан 16. новем. 1937 због болести. Био: од прелаза у арт. до 14. окт. 1904 водник и наставник (Дрин. арт. пук и арт. подофицир. шк.). Свршио Вишу шк. В. ak., па постаје командир батерије (Шумад. арт. пук) са којом улази у рат 1912/1913. Учествовао у свим ратовима, где се веома истакао, те и одликован: КЗм. III и IV (2 пута) р., као и свима нашим и страним орденима. Био после рата: командант арт. дивизиона, пука, бригаде и дивиз. области (оди. Боке Которске).

Треба истаћи, да је познат и истакнут у војсци као одличан арт. официр, врло храбар, за кога се говорило: „Нема пораза, док је 5. шумад. батерија иза нас“ — којом је он командовао у рату 1912/13. Истакао се и као војни писац.

10 — Ђокић А. Иван, бригад. генерал, (18. марта 1882, † 20. окт. 1938 у бањи Теслић). По свршених 6 разр. гимн. у Београду, ступио у Н. школу В. akad. (XXII. kl.). Произведен: 1901 у чин коњич. п. поручника, 1909 капет. II kl., пук. 1921, бригад. ген. 1927. Пензионисан 1936. Свршио и Пешад. шк. гађања. Био: водник ађ. коњич. пука, у коњи-

ци у Краљ. гарди, командир ескадр., пом. наст. јахања у В. ak., пом. и командант коњич. пука, на служби у шт. арм. области, помоћник делег. Владе и Врх. кмде у Бугарској (Софија), делегат у Немачкој за купов. коња, кмдт коњич. бригаде, помоћник кмдита коњичке дивиз. У рату: кмдт коњич. дивизиона Морав. дивиз. II поз. (1912-1913 и 1913), док у Свет. рату (1914—1918) командир еск. (4. и 1. пука), помоћник кмдита 1. коњич. пука, на служб. у шт. 2. коњич. бригаде, комдт 1. коњич. пука. Одликован: КЗ м. IV р. (Указом ФАБр. 9780 од 31. маја 1915), КЗ IV и III р. JK III и II р., BO m IV р., CC IV р., ZH, CX, MKP I, AC, C12, C13, C 14/20, грч. орд. Св. Спаса са злат. круном, фр. Ратни крст са палмом и са зvezdom (2), енгл. Британ. империја III р.

Треба истаћи, да је важно као врло благордан и отмен официр, у рату врло храбар и енергичан.**

Секретар Удружења г. Павле Алексић инжењер, подноси Скупштини извештај о раду удружења за годину 1938, у коме истиче старање удружења да се стекну привилегије, које су већ „Законом о одликовањима Карађорђеве звезде с мачевима“ од 1938 год. усвојене и остварене.

Подвлачи у извештају: да удружење носилаца тога највећега витешког и елитног ордена ставља себи

** Сем наведених, који су сматрани међу најбољим, умрло је још више. Нарочито је умро већи број из редова подофицира и војника, чије податке већ сређујемо.

Слава ђачке трпезе Њ. В. Краљице Марије

Ђачка трпеза Њ. В. Краљице Марије прославила је на дан 14. децембра 1938 год. своју славу Св. Андреју Првозваног у 10.30 часова у своме стану у ул. Милоша Великог бр. 71 — барака бр. 6.

Свечаност је изведена у присуству изасланице Њ. В. Краљице Марије, дворске dame Г-ђе Српшић и других изасланица.

Претседника Београдске општине заступао је већник Г. Живан Ј. Ранковић, генерал у пенз. и резерви.

Француски привредници у Београду

Почетком децембра боравила је у Београду једна делегација француских привредника коју је предводио г. Ерве Алфан, директор одељења за трговинске уговоре француског министарства трговине. Овај је делегација упућена да обиђе Букурешт, Софију и Београд и да испита, у договору са надлежним факторима дотичних земаља, мере за појачање међусобне трговинске размене између Француске и балканских земаља и да спреми материјал за званичне преговоре који су запазани за јануар у Паризу. —

Шеф ове делегације г. Ерве Алфан посетио је 2. децембра Претседника владе г. д-р Милана Стојановића.

Помоћник Министра спољних послова г. Миливоје Пиља приредио је 2. децембра ручак француским привредницима код „Српског Краља“.

у дужност, да у споразуму са Министром војске и морнарице одржавају се представања младим војницима у великим гарнизонима, као и да се подигне један велиепни „Дом носилаца Карађорђеве звезде с мачевима“, који би у свему и по свему био привлачна тачка за сва поколства. По том напомену, да удружење стоји већ у вези са сима одруженима те врсте код страних пријатељских држава...“

Годишња скупштина је у 12 час. закључена, пошто је дата разрешница досадашњем Управном и Надзорном одбору и Суду части.

Задржана је и даље стара управа.

II — Слава Удружења.

Слава удружења обављена је у свечаној сали Официрског дома у Београду на ден 17. децем. 1938 год. у 11 ч. Било је присуто много чланова а нарочито гостију.

Изасланик Њ. В. Краља био је Ађутант генералшт. бригад. генерал Г. Жарко Мајсторовић.

Министри су били присути: Г. г. Милан Симоновић (правде), Богољуб Кујунџић (шума и руднице), Милутин Ђ. Недић арм. генерал (Војске и морнарице), као и Министри у пензији: Г. г. Љуб. М. Марић, арм. генерал, и Душ. П. Трифуновић, дивиз. генерал.

Председника Београд. општине заступао је град. већник Г. Живан Ј. Ранковић, генерал у пенз. и рез.

Резање колача и славски обред извршен је. По том је одржао патриотски говор председник Удружења г. Љубомир И. Милић, генерал у пенз. и резерви, који је закључио са узвиком: „Живео Краљ и Краљевски Дом!“

ИСПРАВКА

На основу погрешног податка који смо добили, у 11 броју часописа „Београдске општинске новине“ на страни 806 испод слике папуче изложених на I Земаљској изложби, погрешно је назначено да су то радови г. Лазара Матејића, папучара из Београда. Међутим, то су радови г. Стевана А. Јовановића, папучара из Београда.

Културно
наслеђе
Србије

Политички живот

Велики предизборни збор привредника на београдском Сајмишту

Београдски привредници сазвали су 9. децембра увече велики предизборни збор привредника Београда, Земуна и Панчева у трећем павиљону на београдском сајмишту, на коме су објаснили своје програме носилац земаљске кандидатске листе г. д-р Милан Стојадиновић и први посланички кандидат за изборно подручје Београд, Земун и Панчево г. Влада Илић. Огромни простор овог павиљона био је попуњен грађанством већ до 8. сати увече. Било је преко 30.000 лица. Поред многих угледних привредника, претставника великих привредних установа из свих привредних грана, био је велики број средњих и ситних привредника-трговаца, занатлија и радника. Било је присутно и неколико Министара.

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић стигао је мало доцније са г. д-р Антоном Корошћем. Поздрављен је френетичним поклоњима присутног грађанства. Прошао је кроз салу украшену засенилом и државним заставама и попео се на говорничку трибину, на средини дворане, такође укусно и свечано исквићену, на којој је стајао микрофон за пренос говора преко радија.

Претседник Општине г. Влада Илић, присутни Министри и организатори овог збора дочекали су г. д-р М. Стојадиновића и д-р А. Корошћа на улазу у павиљон и отпратили их на говорничку трибину.

Збор је отворио г. Љуба Гојевац, индустријалац и градски већник, који је изнео побуде привредника да сазову овај збор и истакао значај избора, који ће се обавити 11. децембра.

„По вашим захтевима и жељама на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића за град Београд кандидовани су еминентни претставници београдске привреде са г. Владом Илићем на челу.

Жеља београдских привредника је да заступају интересе београдске индустрије, трговине и занатства у Народној скупштини. Они ово желе јер су уверени да то захтевају обзирни према највишим интересима земље. Ова жеља београдских привредника је првипут сад овако ефикасно изражена, док су привредни стручњаци других градова годинама узимали учешћа у раду народног претставништва. Значајно је и симболично да су привредници Београда дошли већерас баш овде на ово Сајмиште, које служи привредним интересима целе земље, да даду израза својим жељама за 11. децембар. Рекао сам симболично зато, што је ово сајмиште везано нераздвојно баш за име г. Владе Илића и сложан заједнички рад београдских привредних организација...

Двадесет година су београдски привредници пропустили за узимање виднијег учешћа у животу државе искусивши немиле последице овакве апстиненције. Кандидацијом на највиднијем месту на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића, београдски привредници долазе до могућности да и у Скупштини надокнаде оно што је досад пропуштене, — нагласио је г. Гојевац.

Г. Гојевац је предложио за претседника збора г. Танасије Здравковића, трговца, а за потпретседника г. Владу Марковића, занатлију.

Г. Танасије Здравковић је нагласио да овај збор има изузетан значај, много већи од обичног предизборног збора. Овај збор је у нашој послератној политичкој историји јединствен и први пример да се читав један ред наших грађана, привредници престонице, одлучује да у Народну скупштину пошаље своје изабранике. Из говора које ћете вечерас чути, ви ћете и сами осетити сву важност овога момента и увидети сву оправданост мого задовољства и поноса. Ви ћете вечерас чути речи нашег кандидата, једнога од најистакнутијих наших индустријалаца, г. Владе Илића, претседника Београдске општине; својим високим организаторским способностима, подижући Београд, постао је познат и најширим слојевима народа; он ће нам изнети све разлоге који су нас определили за овај посао, као и циљеве чијем ћемо остварењу тежити кроз учешће наших будућих претставника у Народној скупштини. Имаћемо част да чујемо и реч нашег истакнутог политичара и врло вредног и енергичног радника на свима привредним проблемима наше земље, поштованог и мудрог претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића. Та сарадња обећава најлепше успехе у будућности и ја сам, заједно с вами, заиста потпуно уверен да имамо рашта бити задовољни и поносни овим нашим потхвatom, — рекао је г. Здравковић.

**ГОВОР ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ
Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА**

Г. Здравковић је затим дао реч г. Влади Илићу, претседнику Београдске општине и Индустриске коморе и првом посланичком кандидату за Београд, Земун и Панчево на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића, чију појаву на говорници збор поздравља одушевљеним овацијама.

Г. Влада Илић је прво упутио поздраве Н. В. Краљу Петру II и Н. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Па-

влу. Масе су прихватиле ове поздраве спонтаним и бурним усхицама и овацијама.

Говор г. Владе Илића гласи:

Пре него што почнем стварни наш посао због кога смо се састали, нека прва наша реч буде поздрав нашем младом много љубљеном Краљу Петру II. Живео Краљ! И првом Краљевском Намеснику, Стрицу Нашег младог Краља, Кнезу Намеснику Павлу, Живео Кнез Намесник!

Ја вам, господо, од свега срца захваљујем што сте се у овако великом броју одзвали и дошли на овај наш привреднички скуп. Сакупили смо се данас, уочи избора, када је сваки грађанин позван да да свој глас за политички рад који сматра најбољим.

Нас привреднице интересује највише привредни програм и рад на привредном пољу одговорних фактора. Ми морамо увек бити у положају критичара, јер имамо искуства да се привредна питања решавају често изван нас и не онако како би то привредни интереси захтевали. То наше отсуство при решавањима о главним привредним питањима и о државном газдавању, често нас је бринуло и ми смо у нашим организацијама тражили разлог томе.

Увидели смо да је један од главних разлога тај, што у Народној скупштини има веома мало привредника који познају право стање земаљске привреде, а који би уједно умели и били способни да то стање правилно прикажу; да се супротставе многим демагошким тежњама и да извођују онаква решења каква интереси земаљске привреде захтевају.

Истина је да ми — трговци, индустрисалац, занатлије — имамо и сувише посла и брига у нашим привредним интересима и радњама и да се врло нерадо бавимо политичким радом. Зато су из наших редова врло ретки државници и људи који су могли да утичу на ток ствари.

То се стање годинама продужава. На нашим конференцијама често су се чуле примедбе да грешимо, да је време да се и ми мало активније позабавимо радом Народне скупштине и да себи прибавимо утицај на управљање државним пословима. Наше колеге, које су ове предлоге износили имали су веру да ће тако бити боље и за привреду и за целу земљу. Јер, у законодавном раду и у доношењу државног буџета, учешће практичних привредника — позитивних, реалних људи, поред људи других професија, може донети само добра.

Често су се чуле и оправдане критике да ми својом апстиненцијом занемарујемо битне интересе привреде, остављајући решавање најкрупнијих привредних питања без нашег активног суделовања.

Сада се указује прилика да се тим примедбама да задовољење, и сада када се обавља гласање за избор народних посланика и наши — привреднички гласови, имају свој значај.

Ако погледамо на састав листа београдских, видићемо да земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића има највише кандидата привредника или привреднички оријентисаних људи. Тада привреднички карактер листе је толико изразит, да се он истиче далеко више него карактер који је обично главни, ако не и искључиви — партијски. То је толико јасно да се не може оспорити.

Политички живот

Пре но што би донели икакву одлуку, ми се морамо мало позабавити досадашњим привредним радом г. д-р Милана Стојадиновића, који је и сам активно сарађивао у привреди, био наставник у Београдској трговачкој омладини, претседник Београдске берзе, сарађивао у нашој привредној штампи и био у управним одборима привредних предузећа, где је имао прилике да лично упозна одвијање послова. И као дугогодишњи министар финансија, он је био један од најбоље упућених да разуме потребе земаљске привреде.

Ми се привредници, господо, ретко подајемо политичким страстима и другим утицајима. Научили смо да ценимо људе и догађаје по њиховој стварној вредности и да о њима доносимо свој објективни суд.

У нашем стрпљивом раду на одржавању и унапређењу наше националне радиности и трговине и на подизању нашег главног снабдевача и потрошача — земљорадника, ми ценимо свакога по разумевању наших напора и по пријатељској помоћи која се том нашем напору указује.

Нисмо склони изливима наглих одушевљавања и давању незаслужених комплимената. Али, господо, ми смо, с друге стране, људи објективни и склони смо да свачијем раду, који то заслужује, поштено одамо заслужено признање. То је једна од најлепших наших одлика која нам и ствара пријатеље.

И као привредник, и као претседник Индустриске коморе, и као претседник Београдске општине, ја морам лојално да одам признање Претседнику Краљевске владе г. д-р Милану Стојадиновићу и његовим колегама на њиховим напорима и на њиховим успешима на привредном подизању земље.

Срећеност државних финансија, боља кредитна политика, растерећење земљорадничких дугова, подизање и проширење великих државних привредних предузећа, стварање бољих услова за сваковрсну радиност, велики јавни радови и многа друга прегнућа, која су за последње три године дошла до израза, неоспорне су и опипљиве чињенице, које показују на предак на привредном пољу.

Ми сви знајмо шта значе јавни радови за привреду. Ту су укупчани и занати, и трговина, и индустрија и радници. Новац посвећен јавним радовима обрће се неколико пута и користи свима радним елементима земље. А на јавне радове посветила је Краљевска влада милијарде динара.

Ми сви знајмо шта значи када је земљорадник у тешком положају. Онда нам је свима тешко. Растерећен од свих својих превеликих дугова, сељак је данас оспособљен као потрошач. Он продаје своје производе изнад цене светског паритета, а од њега — оспособљеног потрошача — има користи цела градска привреда.

Прећимо на наш Београд...

Ми смо привредници најпозванији да кажемо да ли су услови за привредни развој тако да се оправдате. Растрећен од свих својих превеликих дугова, сељак је данас оспособљен као потрошач. Он продаје своје производе изнад цене светског паритета, а од њега — оспособљеног потрошача — има користи цела градска привреда.

Благодарећи напорима општинске управе, којој имам чест да бити на челу, и благонаклоној потпори Краљевске владе, можемо на првом месту констатовати изванредну финансијску ситуацију Београдске општи-

не, за коју сви добро знамо каква је била пре само четири године.

Домаћинским газдовањем и рационалним управљањем општинском имовином и њеним привредним предузетима, успели смо да смањимо дуговања Општине за неколико стотина милиона. Као други успех истакао бих подизање Сајмишта на коме су већ одржане толике националне и међународне економске смотре великог значаја. Сајмиште је Београду дало печат важнога трговачког центра у овом делу Европе.

Велики радови на левој обали Саве асанираје велики терен на домаку Београда и претворити га у једно од најлепших градилишта. Велики водоводни радови који су у току и који ће ускоро бити завршени, омогућиће снабдевање Београда водом за даљу будућност. Постепено, али стално растећење грађанства од општинских такса и све боља служба трошаринска говоре јасно о добром старању данашње општинске управе за добро Београђана и Београда.

Нећу да вас замарам са веома обимним радовима које је Општина извршила за ово време, подижући санитарне и хигијенско-просветне установе које Београду по општем признању чине част.

Хоћу само да вам кажем, да је у свим овим пословима општинска управа сарађивала интимно са Краљевском владом и да је на тој страни наилазила на пуно добре воље и на разумевање.

Колико је та добра воља ишла далеко, ви ћете увидети када вам кажем да је једном приликом Претседник Краљевске владе, г. д-р Милан Стојадиновић дошао лично у Београдску општину, са неколико својих министара, да на једној конференцији са државним и општинским стручњацима узме учешће у решавању важних проблема Београда који су годинама чекали на своја решења. На овом интересовању ми му одјемо наше признање.

Ја сам, господо, дошао у Београдску општину и водио њене послове као привредник. Као такав излазим и данас пред вас.

Ја желим да се та сарадња о којој сам вам говорио и која је довела до привредног подизања и земље и Београда настави.

Тој својој жељи ја сам да израза на тај начин што се као привредник налазим на земаљској листи Претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића, који је показао своју жељу за сарадњом са привредом. Јер, листа за град Београд, Земун и Панчево има заиста изразито привреднички карактер.

На вами је да оцените резултате које су та политика и та сарадња дала — привреднички, хладнокрвно — и ја верујем да вам неће бити тешко да 11. децембра дате о томе свој суд.

Живели...

ГОВОР ПРЕТСЕДНИКА ВЛАДЕ Г. Д-Р МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА

Поздрављен бурно и дуготрајно од огромне масе грађана, узео је реч Претседник владе и носилац земаљске кандидатске листе г. д-р Милан Стојадиновић и одржао овај говор:

Да београдски привредници нису били досада ништа друго организовали и створили, него ово лепо Сајмиште и овај величанствени збор — па би већ са-

мим тим заслуживали, да им одамо највеће признање и хвалу.

Али ако се пренесемо у мислима 24 године у наред, ми се морамо сетити, да је над овом земљом, где ми вечерас стојимо, некада владала покојна Аустро-Угарска држава. Ви сте малопре прошли онај дивни мост који спаја Београд са Земуном, а нисте имали вероватно никакав други утисак у души, до утисак лепоте наше земље, лепоте нашег престоног града и техничке лепоте тог гвозденог колоса.

Они, који су међутим пре 24 године прелазили из Београда у Земун нису мислили на све то, него су само мислили, да живи и здрави прођу земунску полицију и земунску царину, да им се не деси да их са воза скину, па евентуално и у тамницу баце.

Та су времена прошла и ми их полако почињемо заборављати пред садашњом сликом велике и снажне Југославије, чије се границе не налазе више на обалама Саве, већ иду од Ђеђелије до Марибора. (Одушељени аплауз и поклици: „Живела Југославија!”)

Наша је земља богата и лепа. Она је здрава и снажна. Њена снага, благодарећи и њеној паметној спољној политици, показала се и приликом последње европске кризе. Када се поново кројила карта Централне Европе, Југославија је остала чврста и недирнута. Мир на границима, мир у части и достојанству, јер ми нисмо никога ни издали, ни преварили, био је очуван. (Одушељено и дуготрајно клицање: „Живео д-р Стојадиновић.”) Привредник није напуштао свој посао, војник није излазио из касарни, мајке нису бринуле за своју децу. Септембра месеца Југославија је добила једну велику дипломатску битку, по последицима и значају равну највећим биткама наше славом овренчане војске. (Манифестије Џ. Кр. В. Кнезу-Намеснику и г. д-р Стојадиновићу проламају салу.)

Ми се, господо и браћо, налазимо сада пред изборима за народне посланике. И тај датум од 11. децембра биће један од оних који улазе у историју народа.

Југословенски народ, који је победио пре неколико месеци на питањима спољне политике, треба ли сада да падне на једном великим испиту из унутрашње политике? (Не, нећемо! — чују се узвици.)

Наш програм је кратак и јасан: један Краљ, један народ, једна држава, благостање унутра, мир на границима. (Дуготрајни аплауз.)

Г. д-р М. Стојадиновић излаже затим постанак и развој т.зв. хрватског питања, почињући од 1914, кад су Срби као циљ ратовања поставили: ослобођење и уједињење све наше неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца, па све до данас. Критикује политику опозиције.

На завршетку говора обраћа се привредницима и каже:

Ја моју листу за град Београд нисам хтео да направим ни по коме партијском кључу. Партија је дисциплинована, партија је организована, партија је верна своме шефу. Али, Београд је престоница Југославије. Ја сам желео да моја листа у Београду буде једна елитна листа, једна листа која претставља читаве редове нашег грађанства. Узели смо пре свега једног одличног индустрисланаца, г. претседника општине, да буде претставник индустрије, не само београдске, него целе земље. Ту је један стари и честити занатлија, да

претставља занатство и као опомена да ћу испунити обећања занатлијама у погледу њиховог обавезног осигурања и забране бесправног рада. Ту је један претставник трговаца да одамо почаст свима трговцима у земљи. Ту је и један претставник радника, да буде симбол нашег стања за сиромашне и мале, за наш вредан радни народ. Ту је и један претставник ратника, оних који су ову државу стварали, па према томе разуме најбоље и како треба државу чувати и бранити (дуготрајни и одушевљени аплауз).

То је, господо и браћо, наша листа за град Београд, Земун и Панчево. Надам се да сте са том листом споразумни и да ћете за њу 11. децембра склоније гласати. Али ви не гласате само за те појединце, ма како они одлични били. Ви у исто време гласате и за једну одређену политику, какве на другој страни, код опозиције, нисте могли да нађете.

Ја сам увек био поносан тиме, да сам и сам изашао из привредних редова. Међу привредницима учно сам најбољу школу, бољу него ма који докторат. Зато сте и ви привредници могли забележити под овом владом овај просперитет, који свакако желите и да очувате без скокова у маглу и у неизвесност. Поносан сам на ту моју школу, као што сам поносан на овај сјајан и величанствен збор наших најугледнијих људи из занатства, из индустрије, трговине и радништва.

Овај вечерашњи збор најбоље је претсказивање за 11. децембар.

Престоница Југославије остаће и тога дана верна сама себи. Показаће свима, да је она достојна да буде на челу свих градова у држави, на челу велике и недельиве Југославије.

Живели београдски привредници!

Избори народних посланика

11. децембра 1938. обављени су у целој земљи избори народних посланика за Народну скупштину, чији је сазив заказан указом за 16. јануар 1939.

Истакнуте су три земаљске листе: 1) Претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића, за коју су се везивали кандидати Југословенске радикалне заједнице, земљорадничке групе г. Воје Ђорђевића и југословенске народне странке г. Хођере (Борбаши); 2) г. д-р Владимира Мачека, на којој су истакли своје кандидате: Сељачко-демократска коалиција (б. Хрватска сељачка странка и б. Самостална демократска странка), ужа Удружене опозиције (б. демократска странка г. Љубомира Давидовића, б. земљорадничка странка г. Јована Јовановића и радикалска група г. Аце Станојевића), Југословенска национална странка г. Петра Жиковића, б. социјалистичка странка г. Јивка Топаловића, словеначка кметијска странка г. Ивана Пуцља, социјалистичка група словеначка г. Јосипа Петрејана и неколико мањих опозиционих група; 3) Г. Димитрија Љотића, на којој су кандидоване само присталице Југословенског народног похрета „Збор”.

Избори су протекли у миру, поред врло живе агитације свих заинтересованих странака и фракција и поред великог учешћа бирача на биралиштима.

Београд је био пре подне сав обузет изборном психозом. Улице су биле врло живе, нарочито око седишта партијских изборних штабова и око зграда у којима су биле смештене бирачке места. Делјени су летци и прогласи, лепљени плакати. Већи део бирача гласао је већ до 13. сати, и то огромном већином за земаљску листу г. д-р Милана Стојадиновића. Тада

је већ било јасно чија је победа у Београду. Зато је интересовање за изборе после подне знатно попустило. Београд је изгледао као и обично недељом после подне. Да се нису шарениле од изборних плацата зграде, излози, ограде и реклами стубови, — ни по чему се не би знало да се тога дана решава о саставу Нове скупштине.

Изборно подручје Београд, Земун и Панчево било је пет народних посланика. Биле су истакнуте четири кандидатске листе: За земаљску листу г. д-р Милана Стојадиновића била је везана кандидатска листа г. Владе Илића, претседника Београдске општине и претседника Индустриске коморе, са још четири кандидата. За земаљску листу г. д-р Владимира Мачека биле су везане две кандидатске листе: г. Љубомира Давидовића, претседника Министарског савета у пензији, са још четири кандидата (ужа удружене опозиција); г. Јеремије Протића, помоћника Министра финансија у пензији, са још четири кандидата (ЈНС). За земаљску листу г. Димитрија Љотића била је везана кандидатска листа г. Милана Вале, индустрисланаца, са још четири кандидата.

У целој земљи било је уписано у бирачке спискове 4,080,286 бирача, гласало је 3,039,041 бирача тј. 74,48%.

Земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића дошла је у целој земљи 643,783 гласа или 54,09%, листа г. д-р Владимира Мачека 1,364,529 гласа или 44,90%, и листа г. Димитрија Љотића 30,734 гласа или 1,01%.

Преглед дефинитивних изборних цифара за целу земљу по бирачким избацима показа

Културно наслеђе Србије

БАНОВИНА	Д-р Милан Стојадиновић	%	Димитрије Јевтић	%	Д-р Владислав Мачек	%	Укупно гласова	Укупно бирача	Процент учешћа
Београд, Земун и Панчево	39.597	76,71	499	0,97	11.522	22,32	51.618	90.806	56,84
Дравска бановина	170.257	78,60	1.127	0,52	45.226	20,88	216.610	320.361	67,61
Савска бановина	112.386	17,10	2.147	0,33	542.761	82,57	657.294	816.967	80,47
Врбаска бановина	108.068	50,69	1.205	0,57	103.910	48,74	213.184	295.063	72,25
Приморска бановина	42.854	20,06	2.427	1,14	168.349	78,80	213.630	270.321	79,03
Дринска бановина	193.059	59,61	3.762	1,12	138.320	41,27	335.141	427.677	78,36
Зетска бановина	129.154	64,34	1.047	0,52	70.541	35,14	200.742	265.037	75,74
Дунавска бановина	373.070	71,67	17.573	3,37	129.944	24,96	520.587	713.593	72,95
Моравска бановина	247.243	75,66	817	0,25	78.718	24,09	326.778	428.630	76,16
Вардарска бановина	228.095	75,17	130	0,04	75.232	24,79	303.457	451.831	67,16
Краљевина Југославија	1.643.783	30,734			1.364.524		3.039.041	4.080.286	74,48

Свих пет посланика за управно подручје Београд, Земун и Панчево добила је земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића. Изабрани су г. г.:

1) ВЛАДА К. ИЛИЋ, индустрисалац, претседник Београдске општине и претседник Индустриске коморе из Београда; 2) ДУШАН Н. ТРИФКОВИЋ, сенатор и секретар Главног одбора ЈРЗ из Београда; 3) МИХАЈЛО СТОЈАДИНОВИЋ, казандија и бивши народни посланик из Београда; 4) НЕДЕЉКО К. САВИЋ, трговац и градски већник, претседник Савеза трговачких удружења и претседник Централног претставништва Савеза трговачких удружења из Београда; 5) БОЖИДАР Ђ. НЕДИЋ, пензионер и претседник Средишњег одбора Удружења ратних инвалида из Београда.

Од градских већника Београдске општине изабрани су за народне посланике г. д-р Јован Мијушковић (изборни срез тамнавски), г. Недељко Савић (Београд), г. Гојко Новитовић (изборни срез ариљски).

Резултат избора у Општини града Београда (Београд и Земун) по гласачким местима изгледа овако:

Културно наслеђе Србије

То пријатељство између одговорних влада две суседне краљевине требало би да пређе у најшире масе једног и другог народа и тако постане сигурна залога српске колаборације наше две земље у садашњости и будућности и трајна гаранција мира у овоме делу Европе.

Изузетно великим разменом добара, везивањем и допуњавањем наших двеју привреда, чини се несумњиво много у томе правду. Али то није све и то није доста. Из сфере материјалних интереса треба прећи у област духовних потреба и стремљења. Народи се цене и воле не само по сјајним подвизима њихова оружја и богатству њихове историје, већ и по стварању великих дела из области културних вредности.

Сетимо се за моменат пролећне изложбе италијанских портрета кроз векове. Утицај који је ова изложба извршила на огроман број посетилаца, нарочито на нашу школску омладину, од драгоцене је користи за развој пријатељских односа између два народа. Славна дела великих мајстора значила су за наше људе, који нису имали прилике да посете Италију, право откровење. Они су стајали задивљени пред стваралачком снагом италијанског генија и осетили неодољиву жељу да виде ту земљу из које су му донесена оваја ремек дела ликовне уметности.

Посета Миланске скале, на измаку исте године, пружила нам је једну нову манифестацију уметничког духа Италије, који је у поетској души нашег народа нашао пунога одјека. Висока уметност чланова Миланске скале, достојна традиција Паганинија и Кацуза, открила нам је ширину и снагу душе једнога народа, који је кроз целу своју историју остао веран уметности, дајући свету, преко својих великих људи, бесмртна дела, која су загревала срце читавог човечанства.

Годишња скупштина Друштва за заштиту девојака

27. децембра 1938. године одржана је годишња скупштина Друштва за заштиту девојака у друштвеном дому Краљице Марије 64. У пуној малој сали, запажене су између осталих, изасланице Министарства социјалне политике и народног здравља и Друштва чехословачких жена. Пошто је укратко изнет историјат друштва и подвучена његова хумана мисија, прешло се на читање извештаја управног и надзорног одбора.

Друштво за заштиту девојака постоји већ 15 година и сада има под својим кровом 30 питомица, којима су осигурани стан, храна и одело. Друштво има и једну стручну васпитачицу која је позвана да се стара о реду, раду и васпитању тих младих девојака које уче и поједине корисне занате.

Београдска општина уступила је Друштву бесплатно једну зграду с потребним просторијама у улици Краљице Марије. Поред тога, Општина је одредила и сталну новчану месечну помоћ у суми од 1.125 динара, као и 30 метара дрва за огрев.

На крају скупштине одржао је краћи говор г. Милорад Симовић, професор и градски већник као делегат Београдске општине.

Г. Симовић је између остalog, подвукao особити интерес за ову хуману установу г. Владе Илића,

Допустите ми, драги уметници, да Вам се у име Београда срдечно заблагодарим на тренутцима високога задовољства које сте нам пружили и да изразим наду да ће сличне уметничке манифестације служити и у будуће једном све већем и све дубљем упознавању и разумевању наших народа. Уверен да сте осетили сву топлину са којом Вас је Београд дочекао, гледао и слушао, ја Вас у име његовој молнији да нас и у будуће не заборавите већ да поново дођете у једну средину која Вас искрено воли, која Вас разуме и која Вам се диви.

У то име ја дижем чашу у Ваше здравље и кличем

ЖИВЕЛИ!

Пошто се г. Лампони, директор-импресарио, захвалио у име италијанских уметника претседнику Општине и његовој љубазној госпођи на гостопримству, г-ђа Олга, супруга г. Владе Илића, заблагодарила се италијанским уметницима овим речима изговореним на италијанском језику:

„У име Акционог одбора зимске помоћи изражавам топлу благодарност члановима Миланске скале што су својом дивном уметношћу допринели помагању престоничке сиротиње у току ове зиме.

Београђани, драги уметници, неће заборавити ни уживање које су имали у вашој високој уметности нити ће благодарност у срцима престоничке сиротиње утрутити према члановима Миланске скале, који су својим племенитим гестом допринели олакшању њенога тешког положаја.

У име Акционог одбора за зимску помоћ ја вам се још једном топло захваљујем.

Претседника Београдске општине, и његовој старању о тим младим животима према којима је окрнута судбина била немилосрдна и које су биле изложене ударним свакидањима.

Затим г. Симовић својира улогу и значај жене кроз векове и дирљивих речима слика свирепи живот незаштићених младих девојака у вртлогу људских страсти, на које се срећа никад није осмехнула, нити су, можда икада, па ни у своме раном детињству, осетиле топли матерински скут. Са дрхтајем у срцу и сузама у очу потуцале су се оне од немила до недрага док им није Друштво за заштиту девојака отворило врата свога дома и примило их под своје материнско нежно крило.

Г. Симовић даље истиче очинско старање око збрињавања тих младих живота г. Драгољуба Поповића, протојереја, стараца београдске сиротиње и срдично поздравља његову хуману напор.

Најзад је г. Симовић топло заблагодарно вредној управи Друштва на њеном неуморном раду и старању да своје младе штићенице оспособи за рад и васпита за високи позив ваљане домаћице, узорите супруге и нежне мајке.

Културно
наслеђе
Србије

Конкурс за хигијенски уређене ресторани-кафана и хотеле трећег ранга

— Београдска општина поделила је награде и дипломе сопственицима најуређенијих ресторани-кафана и хотела III ранга 30-XII-1938 год. —

Унапређење туризма тесно је везано са напретом хигијенских прилика у туристичким местима, а нарочито у погледу хигијенског уређења хотела, преноћишта, срватишта, ресторана, кафана и других угоститељских радња, где туристи налазе одмор, стан и храну на својим туристичким путовањима. С обзиром да је Београд новопроглашено туристично место, град у јеку свога развоја, грађевинског изграђивања и сређивања хигијенских прилика, потреба подизања хигијенске културе у пословању хотела, ресторана и кафана нарочито је велика. Туристички Одбор Београдске општине, који се стара о унапређењу туризма, поклонио је озбиљну пажњу питању и расматрању мера за побољшање постојећег стања по кафанама и хотелима у погледу хигијене и што већег конфора за туристе. Стога при изради буџета за 1938/39 годину Тури-

Ради спровођења у живот ове врсте индиректне пропаганде, Туристички одбор сагласио се са предлогом Хигијенског отсека да је најбољи начин за додељивање награда расписивање конкурса локала, како би се заинтересовао што већи број власника хотела и ресторани-кафана, да узме учешћа у утакмици на пољу хигијенског уређења својих локала. Утакмица, изграђивање и одликовање јесу моћна средства пропаганде за унапређење хигијенске културе по нашим локалима, и, у вези с тим, потпомагање развоја и унапређења туризма.

Г. Претседник Београдске општине, на предлог Туристичког одбора, 7 јула 1938 год. донео је одлуку под Обр. 16571, којом се прописују услови и модалитет конкурса, и одређује састав Оцењивачког одбора-жира за овај конкурс.

Власници награђених и похваљених ресторани-кафана и хотела

стички Одбор у овом циљу предвидео је специјалне позиције у рубрици „Индиректне пропаганде“. На овим позицијама одобрено је по 10.000.— динара на име 4 награде за најхигијенскије и најбоље организоване хотеле III ранга као и 4 награде за ресторани-кафане.

Ова одлука текстуално гласи:

„1) Да се по предлогу Сталног Туристичког одбора распише конкурс:

1) За четири најбоље у хигијенском погледу организована срватишта, коначиши и хотела трећега ран-

га са наградом: 2 по 3.000.— динара и 2 по 2.000.— динара.

2) За четири најбоље хигијенски организоване кафane са наградом: 2 по 3000.— динара и 2 по 2.000.— динара.

Локали-радње који ће се узимати у обзор при додељивању награда морају да одговарају следећим условима:

а) Да локал одговара свим хигијенским прописима за дотичну врсту радње као и прописима Уредбе о угоститељским радњама;

б) Да је пословање у дотичном локалу у свему саобраћено постојећим хигијенским прописима: специјално у кафанама пословање мора да одговара прописима Закона о надзору над намирницама за живот и Правилника за извршење овога Закона.

в) Да сопственик локала није био казњен у 1937 и 1938 години за нехигијенско одржавање локала.

Оцењивачки Одбор (жири) приликом оцењивања локала пријављених за додељивање награде обратиће пажњу првенствено на оне радње, које се нарочито истичу својим хигијенским уређајем за спремање, манипулисање и кување животних намирница, као и начином услуживања гостију и пружањем најбољих услова у погледу чистоће, реда и удобности.

Оцењивачки одбор састављају: г.л. д-р Симић Тихомир, професор универзитета и градски већник, претседавајући Сталног Туристичког одбора, и члан Савиетског одбора д-р Љуба Стојановић, градски већник, претседавајући Санит. одбора, Витомир Станојевић, гостионичар и члан Туристичког одбора, д-р Сергеје Рамзин, шеф Јавне хигијене, и претставник друштва „Путник“ Владислав Перше.

Награђеним радњама, поред повлачења награде, издаће се и диплома као доказ показаног успеха.

Пријаве за учешће на конкурсу примаће се у Отсеку јавне хигијене Градског поглаварства (ул. Ки. Перешиће бр. 57, тел. 26742) најдаље до 10 августа ове године.

II Издатак за награде да се изврши на терет партије 33 позиције 15 и 16 буџета расхода за 1938 и 39 годину“.

Према расписаном конкурсу пријавило се 27 сопственика локала из различитих делова Београда како из ужег центра, тако и из удаљенијих реона. Од 27 пријава 25 пријава пада на ресторани-кафane и 2 на хотеле.

Оцењивачки Одбор, — после сређивања пријава и прикупљања потребних података од хигијенске службе о стању и пословању у локалу за последње две године, — отпочео је рад 27-VIII-1938 г. Одржане су две седнице и обављен је теренски преглед локала у току три дана. На лицу места водио се детаљан записник о свима констатацијама у вези са хигијеном локала и начином пословања. Поред тога у угоститељским радњама вршена је бактериолошка контрола чистоће посуђа и прибора за јело помоћу методе броја клица на специјалним бактериолошким подлогама у Градској бактериолошкој лабораторији. Овом приликом била је утврђена потпуна сагласност између бактериолошког налаза и начина пословања при прању и чишћењу судова и прибора за јело и заиста у радњама са аутоматским прањем и хигијенским чувањем опраних судоза и прибора за јело број најених клица

био је минималан. Приликом прегледа кафана и ресторана нађен је већи број хигијенски уређених локала него што је било конкурсом предвиђено за награду; стога је Оцењивачки одбор предложено Туристичком одбору, поред 4 кафани-ресторана за награду, још и 1 локал за похвалницу.

При прегледу хотела пријављених за награду констатовано је да један локал потпуно задовољава хигијенске захтеве конкурса, али пошто је исти спадао у хотеле II ранга, то није могао бити узет у обзор за награду према расписаном конкурсу, док пријављени хотел III ранга није одговарао нити хигијенским, нити техничким условима. С обзиром на ову чињеницу Оцењивачки одбор је предузeo преглед већег броја хотела III ранга, како би се евентуално пронашао хотел за награду или похвалницу. Прегледом хотела III ранга утврдила се поznата чињеница да Београд уопште оскудева у овој врсти популарних хотела, јер постојећи хотели III ранга и срватишта већином су смештени у старим зградама које хигијенски и технички не задовољавају основне прописе и услове хигијене и конфора, иако поједини хотели пружају известан минимум хигијенских услова. Иако прегледаних хотела Оцењивачки одбор имаје је прилику да види хотеле, чији постанак датира од пре 80 година као старији „турски хан“ намењен за примање за срватиште стоке и лагеровање сточне хране у просторијама, које су сада адаптиране за хотелске собе. Овај преглед хотел III ранга још једанпут је подвукao нарочиту потребу за Београд организације што већег броја популарних хотела и срватишта приступачних по ценама и за пропсечног туриста.

По завршеном послу на терену и расматрању записника и прикупљању података Оцењивачки одбор поднео је Туристичком одбору следећи извештај као мишљење већине:

1) Да се ресторан „Мажестик“, Обилићев Венац бр. 34, власништво г. Милана Минића, као и ресторан „Касина“, Прест. Трг бр. 21, власништво „Ика А. Д.“ награде првом наградом од по 3.000.— динара са дипломом за хигијенско уређење, ред и чистоћу у 1938 години.

2) Да се ресторани-кафана „Бајлонова пивара“ на углу Скадарске и Цетињске улице, власништво г. Антона Риђеља, као и ресторани-кафана у улици Цара Душана бр. 66, власништво г. Драголуба Сотировића, награде другом наградом од по 2.000.— динара и дипломама за добро хигијенско уређење, ред и чистоћу у 1938 години.

3) Ресторан кафана „Албанија“ у улици Коларчевој бр. 9, власништво г. Витомира Станојевића, не може се предложити за награду пошто је њен сопственик члан Оцењивачког одбора; али узимајући у обзор нађено стање; добро уређење, ред и чистоћу, који се одржава у предратној адаптираној згради, већина Оцењивачког одбора предлаже да се г. Станојевићу изрази признање за уложен труд око добrog уређења и одржавања чистоће локала и да му се изда писмена похвала.

Оцењивачки одбор предлаже да се власнику хотела III ранга „Србија“, у улици Поенкареовој бр. 3, г. Милану Красићу изрази похвала за примерно одржавање чистоће иако је хотел смештен у старој згради, која не испуњава све законске услове хотела III ранга.

Београдске општинске новине

Туристички Одбор је примио извештај Оцењивачког Одбора.

Према одлуци Г. Претседника на дан 30-XII-1938 год. заказана је свечана седница Туристичког и Санитетског одбора Београдске општине уз присуство учесника конкурса, претставника гостионичарско-хотелијерског удружења и хигијенског контролног особља: реонских лекара и санитетских контролора ради свечанске предаје награда.

У 13 часова у свечаној сали Градског Већа Претседавајући Туристичког одбора г. д-р Симић Тихомир, професор универзитета и градски већник, у име Господина Претседника општине отворио је ову свечану седницу Туристичког и Санитетског одбора, на којој је био присутан већи број гостионичара и хотелијера. Претседавајући је затим замолио Референта Туристичког одбора г. д-р Ђуровића, да прочита начелну одлуку Г. Претседника, којом се прописују услови конкурса и одређује оцењивачки одбор и његов задатак.

Г. д-р Ђура Ђуровић, помоћник директора Општег одељења, чита одлуку Претседника градске општине г. Владе Илића о додељивању награда. За претседничким столом седе чланови Градског туристичког одбора градски већници: г. генерал Живан Ранковић, д-р Тихомир Симић и арх. Ђура Бајловић

После тога професор Г. д-р Симић одржао је говор, у коме је подвукao значај хигијене хотела и угоститељских радњи за развој туризма, објаснио разлоге који су диктирани расписивање овога конкурса, као и изнео мериле и принципе, којима се је руководио Оцењивачки одбор при раду. Говор г. д-р Тихомира Симића гласи:

Чули сте ову одлуку Господина Претседника Београдске општине. Ја лично имам нарочиту част и за-

довљство да поздравим овај скуп који је дошао да подвуче и нагласи успех извесног броја трудбеника на њиховом пољу делања. Београд, престони град Југославије, позван је више него иједна варош у нашој земљи да репрезентује динамику нашега живота како на културном тако на економском, привредном и политичком пољу. И баш из тих разлога Београдска општина нашла се побуђена да да потстрека свима онима гранама које ће је помоћи у том њеном стремљењу. Несумњиво да се манифестиовање тога успеха нашег престоног града може да изрази преко разних организација, преко разних манифестија, као и преко разних институција. У том погледу нарочиту улогу игра она привредна грана коју репрезентују хотелијери и ресторатори. Не треба заборавити да сваки странац који дође у нашу земљу од првог момента ступа у контакт с тим људима, и преко њих упознаје нашу средину. Треба имати у виду ону познату изреку: „Кажи ми шта ти је потребно, па да ти кажем ко си“. Ви ћете разумети

расписал: овај конкурс коме је био циљ да се види који су најбоље уређени ресторани, да се види који је од хотела најбоље уређен. Разуме се, ту је учињена једна издача с обзиром да је тешко поредити уређај хотела који су данас изграђени и који одговарају свим хигијенским и техничким захтевима са хотелима који су у грађени под неповољнијим условима и где треба врло много напора, воље и рада да би се колико толико одржао хигијенски ниво. Баш из тих разлога Београдска општина је изузела хотеле првог и другог реда и расписала конкурс за трећу категорију хотела. Нажалост, тих стела нема много. Ми имамо хотела који се налазе у прој и у другој категорији, али хотела треће категорије, какве можемо замислити и каквих има у иностранству, код нас се тешко може наћи. И хотелијери сами схватили су то тако, и нико се од њих није пријавио, тако да је комисија, која је била шаржована да испитује услове рада у појединим хотелима, јорала сама да истражује такве хотеле. Међутим, неких малих хотела који би се могли наградити било је врло мало. Што се тиче ресторана показала је интересантна чињеница која је подвукла сваки значај овога конкурса, јер он је имао за циљ да потстакне приватну иницијативу, да да више моралне снаге тим људима који раде на томе пољу. Ми смо уверенi да је тај конкурс доказао још једну другу чињеницу. Узасеби у суштину самога питања и проблема ми смо добили много јаснију слику о правом стању хотелијерства и ресторатерства у нашој средини. То је једна чињеница од великог значаја, јер даје солидну основу за даљи наш рад. То је једно искуство које ће послужити не само Општини која се интересује тим питањем, него и свима другим који би хтели да се упознају с тим стањем у нашој средини, у Београду.

На конкурс се пријавило 27 учесника. Од тога ниједан није био хотел трећега реда. Већином су пријављени ресторани. Међу њима ми смо успели да пронађемо неколико ресторана који својим уређењем, нарочито на хигијенском пољу, заслужују сваку похвалу. Ми можемо с правом рећи да се ти ресторани могу пласирати у којем год хоћете крају света. Они ће одговарати свима савременим захтевима технике и хигијене. Што се тиче ресторана, ми смо у много случајева успели да откријемо велику вољу, уложени труд људи да и под најнеповољнијим околностима одржавају хигијенски своје радње на једном просечном нивоу који одговара просечним захтевима хигијене, технике и чистоће. Нажалост нисмо могли наградити све. Морали смо чинити извесне категорије и у том категорисању можда наша оцена није потпуно правилна, зато што је тешко вршити поређење, о коме сам малоје говорио, између радњи које су основане у најскорије време и оних радњи које су под тешким околностима морале бити отворене и које нису у своје време могле користити сва искуства технике.

Од хотела трећега реда није се јавио ниједан. Пријавио се једино хотел „Асторија“. Међутим, овај хотел, иако одговара потпуно модерним схватањима, није могао бити награђен, пошто, према класификацији, спада у хотеле другога реда, а конкурс је гласио за хотеле трећега реда. У тој категорији успели смо

да пронађемо један једини хотел, то је хотел „Србија“, који смо и похвалили.

Завршавајући овај свој кратак увод који треба да служи као објашњење какви су наше циљеви руководили када смо расписали ове награде, ја сам рад што ћу моћи овога пута да поздравим те трудбене који су својим радом и својим трудом успели да своје радње подигну на такав један високи ниво. Њихов успех јесте наш успех.

Сада ћете чути имена награђених.

ОДЛУКА ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Г. д-р Ђура Ђуровић прочитао је затим одлуку Претседника Београдске општине г. Владе Илића о додељивању награда од 29-XII-1938 Обр. 30423, која гласи:

„I — Да се усвоји извештај оцењивачког одбора одређеног мојом одлуком Обр. 16571/38 и да се додеље следеће награде:

1 — Две прве награде од по 3.000.— динара сопственику ресторана „Мажестик“, Обилићев Венац 34, г. Милану Минићу, и сопственику ресторана „Касина“, Престолонаследников трг 21, „Ика“ А. Д., за најбоље хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години;

2 — Две друге награде од по 2.000.— динара сопственику ресторана-кафane „Бајлонова пивара“, угас Скадарске и Цетињске улице, г. Антону Рифељу, и сопственику ресторана-кафane „Сотировић“, Душанова ул. бр. 66, г. Драгољубу Сотировићу, за најбоље хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години.

III — Да се издаду похвалнице г. Витомиру Станојевићу, власнику ресторана-кафane „Албанија“, Кодарчеве ул. бр. 9, за хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години, и г. Милошу Красићу, власнику хотела „Србија“, Поењкареова улица бр. 3, за примерно одржавање чистоће у том хотелу у 1938 години.

III — Да се награде под I исплате на терет партије 33 позиције 16 буџета за 1938/39 годину.

IV — Да се предаја награда, диплома и похвалница (са датумом од 30 новембра т. г.) изврши на дан 30. децембра 1938 године у свечаној сали Градског већа“.

Претседавајући г. д-р Тихомир Симић, у име Београдске општине, честитао је награђеним, који су примили новчане награде и дипломе, а који су од своје стране изразили захвалност Београдској општини на додељеним одликовањима. Владиштво „Ика А. Д.“, које је добило прву награду за ресторан „Касина“, поклонило је целу награду од 3.000.— динара „Зимској помоћи“ за београдску сиротину.

Овим је завршен први конкурс своје врсте расписан од стране Београдске општине, која ће наставити своју делатност у складу правцу још на широј основи у циљу давања постапка власницима хотела и угоститељских радњи за то да буду уређене радњи, како у хигијенском посреду, тако и у чистоћи, што веће конфора.

Културно наслеђе Србије С. Р.

Одлуке Државног савета

Грађење се мора вршити према условима издате грађевинске дозволе, противан рад повлачи рушење и новчану казну.

У овом погледу је карактеристично решење Државног савета бр. 1705 од 13 маја 1938 год., којим је оснажена пресуда управног суда у Скопљу бр. 5784 од 28 маја 1937 год. о једном таквом случају, где се сопственик није придржавао услова издате му грађевинске дозволе и због тога га постигла санкција рушења и новчане казне. Према пресуди управног суда, чије је образложење усвојио и Државни савет, случај је следећи: „Тужилац Симић Стојко, предузимач из Призрена, тужбом својом бр. 1293/37 као и на данашњем рочишту а преко свога заступника, молио је овај Суд да поништи, као на закону незасновано решење Краљевско банске управе Вардарске бановине V бр. 22178 од 10-XII-1936 године, којим је оснажена пресуда Градског поглаварства у Призрену бр. 7873 од 28 априла 1936 године, а којом је он — тужилац осуђен за дело из §§ 93 у вези 100 Грађевинског закона са новчаном казном од 500 динара и да сав улични зид у улици Х. Спасиној поруши у року од три дана, наводећи да оспорено решење не одговара закону са тог разлога, што су њиме повређени прописи Грађевинског закона који не забрањују учвршћивање грађевина и зидова кад ови нису склони паду, какав је случај код њега. Зид који је овде у питању није новоподигнут зид, већ стари, који постоји од раније, којег је он према својој потреби, снизио, порушивши испотребан део. Ово је он учинио по праву власништва по коме он има право да располаже са својом имовином. Ни једним законским прописом он није обавезан да свој било стари биле нови зид, који би на место старог био, подигнут, прилагоди регулационој линији све док му општина не плати вредност земљишта уколико га од њега одузима. Како се и у пресуди Поглаварства и у оспореном решењу наређује прилагођавање регулационој линији, што у ствари значи напуштање земљишта од његове стране без икакве накнаде, сматра да је тиме повређено његозо право сопствености §§ 211 и 212 Грађевинског законика. Налази да је било потребно по прописима управног поступка да се комиски утврди да ли је то нови или стари зид донекле преправљен.

Тужена власт на тужбу није одговорила, већ је на данашње рочиште упутила свога заступника, који је изјавио, да је оспорено решење у свему правилно и на закону засновано, па је молио Суд да га као

такво оснажи а тужбу одбаци као неумесну. Јер ако је у дозволи, коју је тужилац добио за грађење куће, било нечега са чиме је био незадовољан, могао је изјавити жалбу противу те дозволе, али није могао да прелази преко граница у њој одређених. Тужилац се обавезао да ће порушити стари зид и овај повући на регулациону линију, али то није учинио, већ је противно § 93 Грађевинског закона тај зид оставио непорушен, чиме се огрешио о закону, те је због тога правилно и кажњен.

За заинтересовану страну нико није дошао, а позив јој је благовремено уручен према рецепису бр. 5667/37.

Упуштајући се у оцену предњих навода тужбе, речи заступника тужилачке стране, оспореног решења, као и свих осталих списа озога спора, Суд је нашао да је оспорено решење на закону засновано са следећим разлогом:

По § 93 тач. 3 Грађевинског закона, ако се грађење врши без грађевинске дозволе, а не одговара прописима Закона и Правилника или противно датој дозволи, општина ће наредити рушење грађевине или појединачно непрописно изведенih делова. Ако власник ово наређење не изврши, општина ће извршити рушење о трошку власника. А по тач. 2 § 100 истог Закона, ко врши грађење противно датој дозволи и техничким прописима казниће се с обзиром на ал. 5. § 88 истог Закона до 10.000 динара.

Питање примене § 93 тач. 3 напред поменутог закона односно наређења да се зид поруши зависи од резултата спроведеног поступка за издавање грађевинске дозволе. Таквом наређењу може бити места само онда ако се у овом поступку утврди да зид не одговара прописима Грађевинског закона и Правилника. А прописима Грађевинског закона он ће би одговарао ако би у супротности са уређајним основама града тј. регулационом плану, уредби о његовом извођењу и грађевинском правилнику на основу којих се грађевинска дозвола издаје (§ 3 Грађевинског закона).

У овом конкретном случају спроведен је поступак за издавање грађевинске дозволе тужиоцу и она му је и издата од стране Градског поглаварства града Призрена под Бр. 14150/35. У тој дозволи утврђено је да тужиоčев дворишни зид не одговара прописима Грађевинског закона, услед чега је стављено у дужност тужиоцу да исти саобрази тим прописима. Међутим, тужилац, како се утврђује списима овога спора, није поступио по грађевинској дозволи, већ је противљао истој обновио дотрајали улични зид у улици Хаџи Спа-

